

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

HADİSLERDE HAYIRLILIK KAVRAMI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Faik HASAR

BURSA 2012

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

HADİSLERDE HAYIRLILIK KAVRAMI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Faik HASAR

Danışman:

Yrd. Doç. Dr. Akif KÖTEN

BURSA 2012

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı'nda 701123015 numaralı Faik HASAR'ın hazırladığı "HADİSLERDE HAYIRLILIK KAVRAMI" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 20/12/2012 Perşembe günü 12:30 -14:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Yrd.Doç.Dr.Akif KÖTEN
Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Üye

Doç.Dr.Salih KARACABEY
Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Üye

Prof.Dr.M.Asım YEDİYILDIZ
Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Faik HASAR
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Hadis
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : X + 141
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Yard.Doç.Dr.Akif KÖTEN

HADİSLERDE HAYIRLILIK KAVRAMI

Tezin konusu: Hayır ifadesinin geçtiği hadislerin bütünlüğü içerisinde ele alınıp ne anlam ifade ettiğinin izahına çalışılmıştır.

Tezin hazırlanışı: Tezimiz Kütüb'ü Sitte, Muvatta ve hadis dalında yazılmış olan meşhur tûras kitapları incelenerek titiz bir araştırma sonucu meydana gelmiştir.

Bu tez bir giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde “hayır” kavramının sözlük anlamı, Kur'an ve Hadiste hangi manalarda kullanıldığı incelenmiştir. Ayrıca hayrın, hayra yakın olan kavramlarla ilişkisi ele alınarak aralarındaki anlam bütünlüğü ortaya konulmuştur. Bu kavramlarda şunlardır: **Hasene, Kerem, Fazilet, Birr, Salah ve Sadaka.**

Birinci bölümde, “hayır” kavramının ferdi hayatta işlenişi başlığı altında; İman, İbadet ve Ahlakla alakalı olan hadislerin hayır yönleri ve hayrın kapsadığı manalar irdelenmiştir. Yani faydalanılan hadisler hayır ihtiva eden konuları kapsadığı için, bunlara uygun başlıklar seçilmiş ve her başlık konusuna uygun olarak açıklanmıştır.

İkinci bölümde de hayır kavramının sosyal hayatta işlenişi ele alınmıştır. Burada aile, toplum, ticari hayat ve hayır konusunda bazı toplumsal örnekler ana başlıkları kullanılarak, birinci bölümde olduğu gibi her hadis kendi konusunda alt başlıklar halinde içerdiği manalara göre açıklanmıştır.

Sonuç bölümünde ise hayrın, hayat için ulaşılması gereken bir hedef ve erdem, dünya ve ahiret mutluluğunu yaşamak için gerekli bir faktör olduğu ifade edilmiştir.

ABSTRACT

Name and Surname : Faik HASAR
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Temel İslam Bilimleri
Branch : Hadis
Degree Awarded : Yüksek Lisans Tezi
Page Number : X + 141
Degree Date :
Supervisor : Yrd.Doç.Dr.Akif KÖTEN

ESSAY OF THE CONCEPT OF 'HAYIRLILIK' İN HADİTH

THESIS' SUBJECT: At this thesis, the charity word was explained within the hadiths of include charity.

THESIS' PREPARATION: It was occurred thoroughly by Kütüb-ü Sitte, Muvatta and surveying the well known hadith literature books.

There are an entrance, two main parts and a result parts at this thesis.

At entrance it was studied charity's dictionary meaning and which mean it was used at Koran and Hadith. More over relationship between charity and some close concepts about charity's were studied and meaning integrity was shown. These concepts are; goodness, kerem, virtue, birr, improvement, alms. At first part at the title of meanings of charity and charity concepts; it was explained belief, worship and ethics. So, the hadiths of used at this study having the subjects of charity we used suitable titles and each title was explained suitably as its subject.

At second part, it was studied about charity's workings at social life, family, commerce, society and some social examples main titles were used as first part.

At result, charity was explained as it is a target and erdem for reaching reaching life, a factor for both two world, world and hereafter.

ÖNSÖZ

Hayır kelimesi davranışların iç ve dış yönünü kapsar, gayelerin en güzelini içine alır. İnsanın Rabbine karşı ibadetinden insanlarla olan ilişkilerine kadar, her türlü tutum ve davranışı da kuşatır.

Allah'ın iyilik edenlerle beraber olduğu, toplum içinde iyiyi ve hayrı seçen kimselerin diğerleriyle eşit olmadığı, iyiliğe ve tevbeğe yönelenlerin davranışlarının Allah katında değerlendirileceği bilinir. Kısaca Allah'ın iyilik edenlerle beraber olması hayırla ifade edilir.

Her inceleme ve araştırmanın belli bir hedefi ve gayesi vardır. Bu araştırmanın da hedefi, hayır kavramının geçtiği ayet, hadis ve güzel sözlerin bir bütünlük içerisinde ele alınıp incelenmesidir. Hayır kavramıyla kastedilen kulun Allah'a karşı olan maddi ve manevi sorumluluğunu yerine getirmesidir. Ayrıca kişiyi dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşturan önemli bir faktördür..

Yukarıda belirttiğimiz sebepler bizi doğrudan "Hadislerde Hayırlılık Kavramı" gibi bir konu üzerinde çalışmaya sevk etmiştir. Hadislerde bizi bu konunun araştırmasına sevk eden diğer bir etkende daha önce bu konuda müstakil bir çalışmanın yapılmamış olmasındandır. Hadisleri ve Hadis literatürünü anlama hususundaki azim ve isteğimiz, hadislerden anlaşılan konuların insan ve toplum hayatında yerini bulması ve uygulanması bizi böyle bir çalışmaya sevk etmiştir.

Bu sebeple yapılan çalışmada, Kütüb-ü Sitte ve Muvatta esas alınarak, Hz. Peygamber'in, "en iyi, en hayırlı" diye nitelediği hususlar, amel ve ibadetler, yer ve zamanlar, ahlaki prensipler ve şahıslar bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Tezin asıl konusu budur.

Çalışmamız, bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Girişte, hayır kavramının tahlili yapılarak, Kur'an'ın, sünnetin hayra verdiği önem açıklanmaya çalışılmıştır Hayır sözcüğüyle alakalı olan kavramlardan, Hasene, Kerem, Fazilet, Birr, Salâh, Maruf ve Sadaka kelimeleri kısaca açıklanmış, hayırla olan ilişkisi işlenmiştir.

Her iki bölümde de, topladığımız hadisleri fert ve toplum hayatını tanzim eden belirli ana konulara ve alt başlıklara ayırarak bu başlıkların altında her hadisi, ihtiva ettiği konuya göre açıklamaya çalıştık. Ardından hadislerde kullanılan "hayırlı", "daha hayırlı" ve "en hayırlı" nitelemesinin ne anlama geldiğini izah etmeye gayret ettik ve değerlendirmeye tabi tuttuk.

Çalışmamızın temel kaynakları ayet, hadis ve güzel sözlerdir. Bunun için de konumuz gereği çalışmamızda öncelikle içerisinde hayır ifadesi geçen bütün hadisleri derlenmeye çalıştık ve yeri geldikçe konumuzu aydınlatacak ve destekleyecek ayetlere başvurduk.

Bu çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen değerli hocam ve eski tez danışmanım Prof.Dr. M.Ali SÖNMEZ Bey'e, fikir ve tavsiyelerinden istifade ettiğim değerli hocam ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Akif KÖTEN Bey'e ve Doç. Dr. Salih KARACABEY Bey'e ayrıca bu konuda bana yardımcı olan diğer hocalarıma ve mesai arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım. Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Faik HASAR

Bursa 2012

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZv-vi

KISALTMALARxiv

GİRİŞ

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A.	SÖZLÜK MANASI.....	1
B.	KUR'AN VE SÜNNETTE HAYIR KAVRAMI.....	3
1.	Kur'ân-ı Kerim'de Kullanılışı ve Kur'ân'da Hayra Verilen Önem.....	3
a)	Hayr'ın, Mal (Servet) Sözcükleriyle Anlamdaş Olması.....	6
b)	Hayr'ın Allah Nîmeti ve Vahiy Oluşu.....	8
c)	İman–Hayır İlişkisi.....	9
d)	Hayır ve Mükafatı.....	10
e)	Hayır - Amel İlişkisi ve Hayırda Yarış.....	11
f)	İnsanların En Hayırlıları Olmak.....	11
g)	Hayıra Davet.....	12
h)	Hayırlı Ümmet Olma.....	13
2.	Hadislerde Kullanılışı ve Sünnetin Hayra Verdiği Önem.....	14
a)	Sıla-i Rahim.....	14
b)	Cennete Rağbet, Cehennemden Kaçış.....	15
c)	En İyisini İsteme.....	15
d)	Mal Manasında.....	15
e)	Bütün Hayırlar Manasında.....	16
f)	Ni'met Manasında.....	16
g)	İman Manasında.....	16
3.	Hadislerde “En Hayırlı” dan ne Kastedildiği.....	17
C.	ANLAM BAKIMINDAN HAYIR KELİMESİYLE ALAKALI OLAN KAVRAMLAR.....	21

1.	Hasene.....	21
2.	Kerem.....	22
3.	Fazilet.....	24
4.	Birr.....	25
5.	Salâh.....	26
6.	Ma'ruf.....	28
7.	Sadaka.....	30

BİRİNCİ BÖLÜM

FERDİ HAYATTA HAYIR

A.	İMAN.....	33
1.	Allah'a İman	33
2.	Ahirete İman	34
a)	Hayırlı Ölümün İstenmesi.....	34
b)	Ölünün Hayırla Yadedilmesi.....	34
c)	Ölenin Hakkında Hayrı Ümit Etmek.....	35
d)	Cenazenin Defninde Acele Etmek	35
e)	Beyaz Kefen ve Hulle.....	35
f)	Kabirlere Gösterilmesi Gereken Saygı (Oturmama)	36
g)	Cennet.....	36
h)	Cehennem.....	37
3.	Kaza ve Kadere İman.....	38
4.	Kıyamet Alametleri	40
a)	Kıyamete Yakın Hayırlı İş.....	42
b)	Fitne Döneminde Hayırlı İş.....	43

B. İBADET.....	43
1. Temizlik	44
Abdest ve Gusülde Suyun Kullanımı.....	44
2. Namaz.....	45
a) Namaza Çağrı (Ezan)	45
b) Cemaatle Namaz.....	46
c) Namazda Saf Düzeni.....	47
d) Akşam Namazında Acele Etmek	47
e) Vitr Namazı.....	48
f) Namaz Kılanın Önünden Geçmeme.....	48
g) Nafile Namazın Evde Kılınması	49
h) Nafile Namazı.....	49
i) Kadınların Namazlarını Evlerinde Kılmaları.....	50
3. Oruç.....	50
a) İftarda Acele Etmek.....	51
b) Kadir Gecesinde Hayırlılığı.....	52
c) Bayram Günleri.....	52
4. Zekât ve Sadaka.....	53
a) Zekât.....	53
b) Sadaka.....	54
5. Hac.....	55
Tavafta Hayır Konuşmak.....	55
6. Kurban.....	56
Kurbanın Hayırlısı (Koç Kesmek).....	56

7.	Bozulabilecek Yemin ve Keffâreti.....	56
8.	Duâ ve Zikirde Hayır	57
	a) Dua Etmeye Teşvik.....	58
	b) Bazı Özel Durumlarda Tavsiye Edilen Dualar.....	59
	c) Her an Allah'ı Hatırlamak.....	64
	d) Peygamberimize Salavat Getirme.....	65
C.	AHLÂK:.....	66
1.	Güzel Ahlâkın Üstünlüğü	66
2.	Güzel Ahlâkın Ölçüleri	67
	a) Güzel Söz.....	67
	b) Hayırlı Konuşma.....	68
	c) Hilm.....	69
	d) Haya	70
	e) Yumuşaklık (Rıfk).....	71
	f) Konuşmada Ölçülü Olma	72
	g) Hayra Delalet	73
	h) Faydalı İnsan	73
	i) Gayesi Hayır Olan Yalan	74
	j) Dargınlığı Terketme.....	75
	k) Sabır	75
3.	Edeb.....	78
	Meclisi Geniş Tutmak.....	78
4.	Giyim Kuşam.....	79
	a) Kokunun Hayırlısı.....	79

b)	Beyaz Elbise ve İtinahlı Giyim	79

İKİNCİ BÖLÜM

HAYIR KAVRAMININ SOSYAL HAYATTA İŞLENİŞİ

A.	AİLE.....	81
1.	Evlilik	81
a)	Kolay Evlilik	81
b)	Hayırlı Eş.	82
c)	Evleneceklerle Hayır Duâ ve Hediye.....	82
2.	Aile İçi İlişkiler.....	83
a)	Kadın Hakları.....	83
b)	Aileye Nafaka Bırakma.....	84
c)	Çocuk Terbiyesi.....	85
B.	TOPLUM.....	85
1.	Beşeri Münasebetlerde Güzel Davranışlar.....	86
a)	Hayırlı Olan Şeylerin Hayır Getireceği.....	86
b)	Köle Azat Etme.....	86
c)	İyiliğe Önyak Olma.....	88
d)	İyi Arkadaş Edinme.....	88
e)	Komşunun Hayırlısı	89
f)	Selamın Hayırlı Olması.....	90
g)	Yemek Yedirme.....	91
h)	Sağlık ve Tedavi.....	91
ha.	Sağlık Ni'meti.....	92

hb. Faydalı Tedavi	92
2. İslam'da İyi İdare.....	93
İdarecinin Hayırlısı.....	93
3. Şahidin Hayırlı Olanı.....	94
4. Öğrenme ve Öğretme.....	95
Kur'ân-ı Kerîmi Öğrenmek ve Öğretmek	96
5. Cihad.....	97
a) Cihad İçin Ok (silah) Yapma.....	98
b) Cihad İçin At Besleme.....	99
c) Cihad İçin Zinde Olmak	99
d) Ordunun Hayırlısı	100
e) Cihada Gidenin Ailesine Yardım Etme.....	101
f) Şehadetin Hayırlısı	102
C. TİCARİ HAYAT.....	102
1. Ticaret ve Ziraat.....	103
a) Tüccar İsminin Simsardan Hayırlı Oluşu.....	103
b) Ticaretle Uğraşma ve El Emeği.....	104
c) Borçluya Kolaylık Göstermek.....	105
d) En Güzel Bir Şekilde Borcu Ödeme.....	106
e) Fakirliğin Hayırlı Oluşu.....	107
2. Ziraat İçin Araziyi Karşılıksız Verme.....	108
D. HAYIR KONUSUNDA BAZI TOPLUMSAL ÖRNEKLER.....	108
1. Örnek Şahsiyetler.....	108
a) Peygamberler.....	108

aa.	Hz. Muhammed (s.a.v).....	109
ab.	Hz. İbrahim (a.s)	110
ac.	Hz. Yunus (a.s)	111
b)	Sahabe	112
ba.	Hz. Ebubekir (r.a).....	115
bb.	Hz. Ömer (r.a).....	115
bc.	Hz. Osman (r.a)	116
bd.	Hz. Ali(r.a).....	116
be.	Hz. Sa'db. Muâz(r.a).....	117
c)	Kadınlar.....	117
ca.	Hz. Meryem (r.ah)	117
cb.	Hz. Hatice (r.ah)	118
2.	Sûreler.....	119
	İhlas, Felâk ve Nâs Sureleri	119
3.	Belde ve Kabileler	120
a)	Mekke-i Mükerrreme.....	120
b)	Medine-i Münevvere	121
c)	Şam	121
d)	Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevi.....	123
e)	Kureyş, Eslem, Ğıfâr, Müzeyne Cüheyne ve Eşca' Kabileleri.....	124
4.	Zamanlar	126
	Cuma Günü	126
	SONUÇ.....	128
	BİBLİYOGRAFYA.....	131

KISALTMALAR

a.g.e.....	: adı geçen eser
s.a.v.....	: sallallahü aleyhi vesellem
a.s.....	: aleyhi's-selam
r.a.....	: radıyallahü anhü
r.ah.....	: radıyallahü anha
ö	: ölüümü
m.	: miladi
b.....	: ibn
s.	: sayfa
thk.....	: tahkik
trc.....	: terceme
ts.....	: tarihsiz
vb.....	: ve benzeri
ev.....	: Çeviren
h	: hicri
nşr	: neşreden
vs.....	: ve saire
Haz.....	: hazırlayan

GİRİŞ

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. SÖZLÜK MANASI

H-Y-R (خ ي ر) kökünden gelen "el-Hayrû", (الخير) kelimesi mastar olup, sülâsi üçüncü baptan gelmektedir.¹ Çoğulu ise, "Huyûr" (خيور) şeklinde zikredilmiştir. Hayır kelimesinin zıddı ise "şer"dir.²

"Hayır" İyilik, üstün tutmak, Mal³ gibi manalara gelmekle beraber, hânın kesresi ile الخير Cömertlik⁴, Şeref, Asalet ve Fitrat manalarına gelmektedir.⁵"Hayır" akıl, ilim, adalet ve ihsan gibi herkesin rağbet ettiği şey olup iki kısma ayrılmaktadır.

1. Mutlak hayır: her durumda rağbet gören.

2. Mukayyed hayır: birine göre hayır olanın, diğerine göre şer olmasıdır. Söz gelimi aynı malın, birine göre hayır, diğerine göre şer olması gibi. Hayır kelimesi sıfat olarak kullanıldığı zaman افعل kalıbının takdiri ile kullanılır. Bu öbüründen "daha hayırlı"dır denildiğinde, fazilet yönü ile üstün olduğu anlaşılır.⁶

خير ve خیر nun çoğulu اخیار ve خیار dır. "Hayır çok olan" anlamına gelir.

Aynı şekilde müenneside خيرة ve خيرة şeklinde "faziletli" manasına gelir.

Çoğulu خيرات ise "her şeyde üstün olanlar" manalarına gelir.⁷ İbn Abbas (ö.68/687) (r.a)'dan rivayet olunan bir görüşte "Hayır"ın manasını sınırlandırmanın mümkün olmadığı ve geniş anlamlı bir kavram olduğu belirtilmiştir. "Hayır" "Hayır sahibi olmak"manasında

1 el-Fîrûzâbâdî, Muhammed İbn Yakup, el-Kâmûsu'l-Muhit, s. 497; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl

Cemaluddin Muhammed, Lisânu'l-Arab, II, 264, el-Cevherî, İsmail İbn Hammâd, es-Sihah, II, 651.

2 İbn Manzûr, a.g.e.,II, 264; Asım Efendi, Seyyid Ahmed, Kamus Tercemesi, II, 310.

3 İbn Manzûr, a.g.e.,II, 264; el-Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 497; el-Cevherî, a.g.e., II, 651.

4 el-Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 497, İbn Manzûr, a.g.e., II, 268; ez-Zemahşeri, Esâsu'l-Belâğa, s. 179.

5 el-Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 497, İbn Manzûr, a.g.e., II, 268; ez-Zemahşeri, a.g.e., s. 179.

6 Asım Efendi, a.g.e.,II, 310, 311.

7 İbn Manzûr, a.g.e.,II, 265; Asım Efendi, a.g.e., II, 311; el-Cevherî, a.g.e., II, 651.

mastar şeklinde geldiği de görülür.⁸

"Hayrun" (خير) ismu't-tafdil vezninde kullanılmış fakat bu da kıyasa muhaliftir. هو "O senden daha hayırlıdır" cümlesinde "hayrun"un ismu't tafdil olduğu görülmektedir.⁹ والخيرة والخيرة والخيرة müennes ismu't-tafdil kalıplarında gelip mübalağaya da delalet ederler.¹⁰

Ifitial vezninde اختيار ise "seçmek" manasına gelmektedir. مختار ise bu vezinden türetilmiş isimdir.¹¹

îstifâl vezninde استخار "istihare" "bir şey hakkında hayır talep etme, iki işten birisinin hayırlısını isteme" manalarına gelmektedir.¹²

Aynı şekilde "Hıyar" kelimesi "ihtiyar"dan türetilmiş bir isim olup "iki işten hayırlısını talep etmek" manasına gelir.¹³

Sonuç olarak; "İslam dininde insanın kazanması istenilen ahlâkî hareketlerin hepsine birden hayır denilmesinin mümkün olacağı" belirtilmiştir.¹⁴

"Hayır"ın zıddı "Şer" olup çoğulu "şurûr"dur. "Şer" kelimesi kötü, fesat ve zulüm manalarına gelmektedir.¹⁵ "Hayır" zıddı olan "şer" kelimesinin ismu't-tafdili شر müennesi شرى olup, "kin ve kötü olmak" manalarına gelmektedir.¹⁶ "Şer" herkesin kendisinden kaçtığı ve kendisine rağbet etmediği davranışlardır.¹⁷ Ayrıca "şer" kelimesi

8 Asım Efendi, a.g.e.,II, 311.

9 el-Cevherî, a.g.e.,II, 651; Asım Efendi, a.g.e., II, 311, 312; Murtadâ ez-Zebîdî, Tâcu'l-Arûs min Cevahiri'l-Kamus,III,195.

10 Asım Efendi, a.g.e.,II, 312.

11 İbn Manzûr, a.g.e.,II, 265; el-Cevherî, a.g.e., II, 652; Asım Efendi, a.g.e., II, 312.

12 İbn Manzûr, a.g.e.,II, 267; ez-Zamahşerî, a.g.e., 179; el-Cevherî, a.g.e., II, 652.

13 İbn Manzûr, a.g.e.,II, 267; Asım Efendi, a.g.e.,II, 313.

14 Kandemir Yaşar, Örneklerle İslâm Ahlâkı, s. 346.

15 Asım Efendi, a.g.e.,II, 427.

16 İbn Manzûr, a.g.e.,IV, 400; Asım Efendi, a.g.e., II, 427, el-Cevherî, a.g.e., II, 695.

17 er-Râgıp el-İsfahâni, el-Müfredat, s. 257.

Şeytan için de kullanılır. Çünkü Şeytan; kötülüğü, fuhşu ve çirkin olan şeyi emretmektedir.¹⁸ Şeytan ile Şer bir nevi içiçedir, birbirinden ayırt edilemez.

الاشرار kelimesinin müfredi için Nahivciler'den Yunus b. Habib Ebu Abdirrahman (ö.182/798) شر "şerli adam" Ahfaş (Ö.215/830) ise bu kelimenin müfredi شرير "Şer sahibi" olarak gelir demişlerdir.¹⁹ شرير ise şeri çok olan manasına gelmektedir.²⁰ Bu bilgilerde gösteriyor ki Hayır'ın zıddı, şer'dir. Hayır'la şer bir arada bulunmazlar.

B. KURAN VE SÜNNETTE HAYIR KAVRAMI

1. Kur'an-ı Kerim'de Kullanılışı ve Kur'an'da Hayra Verilen Önem

Yukarıda lügat anlamlarını kaydettiğimiz "hayır" kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de, daha ziyade hangi kalıplarda geçtiğine ve lügat manalarından farklı bir anlamda kullanılıp kullanılmadığına baktığımızda, görürüz ki, hayır kelimesi altı türevi dışında, geri kalan bütün ayetlerde "el-Hayru" şeklinde gelmektedir.²¹ "el-Hayru" sigası dışında gelen şekillerin manaları da şöyledir:

Tâhâ suresinde iftial vezninde geçen واناخترتك²² kelimesi "seçmek" manasına gelmekte olup, Safvetü't-Tefasir'de de "Allah Teâla musa (a.s)'a biz seni peygamber olarak seçtik, sana gelecek olan vahiyleri dikkatlice dinle" diye açıklamışlardır.²³

Kasas suresinde isim olarak geçen الخيرة²⁴ yukarıda olduğu gibi "seçenek" yani "seçme hakkı" manasına gelmektedir. Elmalılı (Ö.1942m.) bu ayetin tefsirinde; "Müşriklerin Allah'tan başka ortaklar ve şefaathiler seçmeye ve tayine hakları yoktur" diye açıklamıştır.²⁵

18 Asım Efendi, a.g.e.,II, 427; Murtada ez-Zebîdî, a.g.e, IV, 295.

19 İbn Manzûr, a.g.e.,IV, 400; el-Cevherî, a.g.e., II, 695.

20 İbn-i Manzûr, a.g.e.,IV, 400; el-Cevherî, a.g.e., II, 695.

21 Abdülbâki Muhammed Fuad, el-Mu'cemu'1-Müfehres li Elfazil Kur'ân-ı Kerim, s. 316, 317, 318.

22 Tâhâ, 20/13.

23 Sabuni Muhammed Ali, Safvetü't-Tefasir, II, 139.

24 Kasas, 28/68.

25 Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VI, 200.

Diğer bir ayette ise, تَخَيَّرُونَ²⁶ şeklinde gelip yine seçmek manasında kullanılmıştır.²⁷ Beydavi de (ö.791/1388-89) "kendi istek ve arzularınıza göre seçiyorsunuz" diye açıklamıştır.²⁸

İçerisinde الخَيْرِ sîgasında geçen ayetleri incelediğimizde ise; faydalı, doğruluk, at ve faydalı ilim gibi manalara gelmektedir.²⁹ Mesela Bakara suresinde³⁰ geçen "hayır" kelimesi "fayda ve doğru" anlamlarında kullanılmıştır.³¹ Yani iyiliğin, doğruluğun ve faydalı şeylerin hepsinin Allah'a ait olduğu ve Allah'ın her şeye kadir olduğu ifade edilmiştir.

Süleyman (a.s)'ı Allah'a götüren at sevgisini ifade eden ayetteki³² Hayırdan maksat dünya metâı olan attır. Çünkü at insanoğluna fayda sağlamaktadır.³³ Elmalılı ise bu ayetin tefsirinde; "Ben o hayır sevmeyi, at sevmeyi Rabbimin zikrinden dolayı sevdim dedi, yani namazını veya virdini geçirmedi, bilakis böyle diyerek atları bırakıp zikrini yerine getirmeye gitti." diye açıklamışlardır.³⁴ Kur'ân-ı Kerim'de ism-i tafdil olarak geçen hayır kelimesinin "daha hayırlı, en hayırlı ve daha faydalı" manalarında kullanıldığını görürüz.

Al-i İmrân suresinde, De ki: "Bunlardan daha hayırlısını size haber vereyim mi?"³⁵ Ayette geçen hayırdan maksat "daha çok hayırlı ve daha faydalı" manalarına gelmektedir.³⁶

Burada açıkça görüyoruz ki; Allah insanların günlük hayattaki dünyalık beklentilerini açıkladıktan sonra, bunlardan daha hayırlı olanların ahiret yurdunda onları

26 Kalem, 68/38.

27 Abdulfettah Ahmed İbrahim, el-Kamus'u-l Kavim li'l-Kur'an-ı el-Kerim, II, 217.

28 el-Beydavi, Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil, II, 517.

29 Abdulfettah Ahmed, a.g.e., 1, 216.

30 Bakara, 2/103.

31 Abdulfettah Ahmed, a.g.e., 1, 216.

32 Sad, 38/32.

33 Abdulfettah Ahmed, a.g.e., 1, 216.

34 Elmalılı, a.g.e., VI, 469.

35 Al-i İmran, 3/15.

36 Abdulfettah Ahmed, a.g.e., 1, 216.

beklediğini belirterek, daha hayırlı olanın peşinden gitmeye teşvik etmiştir, hayırlı olanın mükafatının büyük olacağını açıkça belirtmiştir.

"Onlar bizim yanımızda seçkinlerden, hayırlılardandır."³⁷ Bu ayette hayır kelimesi, "hayır çok" yani "hayırlı" olan manasında kullanılmıştır. Buradaki "hayırlılar" ise ömürlerini zevk ve safa ile geçirmişler değil, Allah yanında "en hayırlı" olarak seçilmişlerden olanıdır.³⁸ Başka bir ayette ise, "Hayır" sözcüğü herhangi bir hayır anlamına gelmektedir. Bakara suresinde; "Müşrikler de size Rabbinizden bir hayır indirilmesini istemezler..."³⁹ Bu ayetteki hayırdan maksat, Vahiy, Kur'an-ı Kerim ve Allah'tan rahmet gibi müslümanlar için hayırlı olan herhangi bir iyilik manasına gelmektedir.⁴⁰

Kur'ân'ı Kerim'de ayrıca "hayır" sıfat-ı müşebbehe sîgasında "kendisinde hayır olan" manalarında kullanılmıştır. Maide suresinde; "Hayır işlerinde yarışın"⁴¹ ayetinde, kendisinde salih ameller bulunan işlerde yarışın, yani size hayır getirecek faydalı ve hayırlı işlerde yarışın.⁴²

Elmalılı ise, "hayır işlere, sonucu en güzel olan şeylere koşunuz, yarış ediniz de nefse ait arzularınıza, keyiflerinize uyup kalmayınız ve bu doğru yolda fikir ayrılığına girmeyiniz" diye açıklamışlardır.⁴³

Bu açıklamalar da gösteriyor ki, hayır kavramı, Kur'an-ı Kerim'de, lügattaki manalara yakın olarak kullanılmıştır. Aralarında fazla, bir anlam farkı bulunmamaktadır. Ayrıca hayır sözcüğünün çok geniş kapsamlı bir kelime olduğu da apaçıktır.

Kur'an-ı Kerim, hayır konusuna gereken önemi vermiş, insanların hayırda yarışmaları ve hayır konusunda duyarlı olmalarını teşvik etmiştir.

37 Sad, 38/47.

38 Elmalılı, a.g.e., VI, 474.

39 Bakara, 2/105.

40 Abdulfettah Ahmed, a.g.e., 1, 216.

41 Maide, 5/48.

42 Abdulfettah Ahmed, a.g.e., 1, 216.

43 Elmalılı, a.g.e., III, 257.

"Hayır" kelimesini Kur'an-ı Kerim'de incelediğimizde, konuyu şu başlıklar altında toparlamamız mümkündür.

a. **Hayr'ın, Mal (Servet) Sözcükleriyle Anlamdaş Olması**

"Hayr"ın dünya meseleleri sahasında en mümessil kullanımı kuşkusuz, bu terimin, mal (servet) sözcüğünün gerçek anlamdaşı görevinde kullanılmasıdır. Bu kullanımın sayısı son derece fazladır.

"Birinize ölüm geldiği vakit, bir hayır (mal) bırakacaksa, babası, anası ve en yakın akrabası için meşru bir surette vasiyet etmek, Allah'tan korkan kimseler üzerine yerine getirilmesi vacip bir hak olarak size farz kılındı."⁴⁴

Bu ayetteki "hayır" kelimesinin, mal (servet) manasında kullanıldığında ittifak edilmiştir.⁴⁵

Ancak burada "hayır" denen mal, azı da çoğu da içine alan mutlak mal mıdır? Yoksa çok mal mıdır, konusunda ihtilaf edilmiştir.

Seyyid Kutup, (ö. 1966 m.) yapılacak hayır'ın miktarını şöyle açıklıyor. Buradaki hayır'dan maksat mal ve servettir. Tercih edilen görüş ise; Hayır'ın miktarı, örfün hesabına bağlı bir meseledir. Bu da, zamandan zamana ve çevreden çevreye değişkenlik gösteren bir mevzudur.⁴⁶

Bunun dışında hayr'ın, mal manasına geldiğini gösteren ayet-i kerimeler de mevcuttur. Meselâ, "İnsan, hayrın (malın) sevgisinde pek şeditir."⁴⁷

"Hayr" sözcüğünün bizatihi mal ile yer değiştirdiği aşağıdaki bölüm özel bir önem taşımakta ve iki terimin birbirlerinin yerine geçebileceğini göstermektedir. "Verdiğiniz her hayır (sadaka) kendiniz içindir. Çünkü yalnız Allah'ın rızasını kazanmak için veriyorsunuz..."⁴⁸

44 el-Bakara, 2/180.

45 Elmalılı, a.g.e., I, 504; el-Kurtubî, el-Câmi'li Ahkâmî'l-kur'ân I, 745; el-Beydavi, I, 103.

46 Geniş bilgi için bkz. Kutup Seyyid, Fî Zilâli'l-Kur'an, I, 166.

47 Adiyat, 100/8.

48 el-Bakara, 2/272.

Buradaki hayır'dan maksat yine maldır. Maldan ne infak ederseniz ediniz, onun sevabı onu infak edene aittir ve sevabından da ancak infak edenler faydalanırlar.⁴⁹

Seyyid Kutup ise, bu ayeti şöyle tefsir ediyor: Verdiğiniz her hayır (sadaka) kendiniz içindir. Ve yalnız Allah rızasını kazanmak için veriyorsunuz. Allah rızasını kazanmak mü'minin işidir. Mü'min, sadece Allah rızasını kazanmak için infak eder. Yoksa herhangi bir gaye ve istek için infak etmez. Mü'min yapmış olduğu infakları, Allah'a has kılarak hayır işler. Bundan sonra Allah'ın, onun hayrını kabul edeceğinden ve Cenab-ı Hakkın, onun malına hayrından dolayı bereketlendireceğinden de emin olur. Bundan dolayı Allah'a karşı olan mükellefiyetlerini en güzel şekilde yerine getirmeye çalışır.⁵⁰

Başka bir ayet-i kerimede ise, "Sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Verdiğiniz hayır (mal), ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolda kalmış(lar) içindir. Yaptığınız her hayrını muhakkak Allah bilir."⁵¹ Bu ayet-i kerime, farz olan zekâtın yanında gönülden yapılacak harcamaların kimlere sarf edileceğini belirtmektedir. Bütün mezhep imamları, yoksul olan anne ve babaya bakmanın, evlat üzerine farz olduğunu söylemişler ve bu husustaki harcamayı zekât saymamışlardır. Zira zekât, böyle gönülden yapılacak iyilik ve hayırdan ayrıdır.

Kur'ân'ı Kerim her vesile ile müslümanları hayra teşvik etmiş ve bunun kime yapılacağını da belirtmiştir.

Mal varlığı, dünya hayrını temsil eder. Aslında dünyevî malın ya da değerinin sayısız türü olabileceğine göre, hayır'ın, bu sahada son derece geniş tatbikatlı bir sözcük olduğu anlaşılır. İnsan için dinen değerli ya da istifadeli herhangi bir şey bu sözcüğün bir anlamı olabilir.⁵²

Böyle olması da bir nevi ahlâk terimini andırmakta ve geniş anlamlı bir sözcük olduğu anlaşılmaktadır.

49 Sâbuni, a.g.e., 1,93.

50 Geniş bilgi için bkz. Kutup Seyyid, a.g.e., I, 315.

51 el-Bakara, 2/215.

52 İzutsu, Kur'ân'da Dini ve Ahlâki Kavramlar, a.g.e., s. 287, 288.

b. Hayr'ın Allah Nimeti ve Vahiy Oluşu

De ki: "Allah'ım, (ey) mülkün sahibi, sen dilediğine mülkü verirsin, dilediğinden mülkü alırsın, dilediğini yükseltirsin, dilediğini alçaltırsın. İyilik (Hayr) senin elindedir. Sen her şeye kadırsın!"⁵³ Ayet-i kerîme, iyiliğin (hayr)'ın, Allah'ın sonsuz nimeti olduğunu göstermektedir.

Çünkü Allah'ın zatına ve yüceliğine yönelik yapılacak ibadetlerin, Allah tarafından büyük nimetlerle mükafatlandıracağı ayet-i kerimeden açıkça anlaşılmaktadır. Cenabı Hakkın nimetlerine kavuşabilmek, O'na yaraşır bir şekilde ibadet ve kulluk etmekle mümkündür.

"Nankör olan bazı kitap ehli kimseler de, müşrikler de size Rabbinizden bir hayır indirilmesini istemezler, oysa Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder, Allah, büyük lütuf sahibidir."⁵⁴

Bu ayette Allah (c.c) müşrikler ve ehli kitabın, mü'minlere olan kinini ve düşmanlığını ortaya çıkararak, onların Allah tarafından müslümanlara gelen en ufak bir hayra bile tahammül edemediklerini açıklamaktadır.

Buradan maksat "Hayır" sözcüğünün kapsamına giren ve hayır diye isimlendirilen her şey demektir. Cenabı Hak, ehli kitap ve müşriklerin, mü'minlerden hoşlanmadığını, anlamamızı sağlayarak onlarla davranışlarımızın kurallar ölçüsünde olmasını bize açıklamıştır.⁵⁵

Onların hiç biri, mü'minlerin Allah tarafından bir iyiliğe, bir devlete nail olmasını istemezler. Bunun için Peygamberimize indirilen ve faydası umuma ait olan vahiy ve nübüvveti de sevmezler.

Hayır'ın bu çeşidi aşağıdaki ayet-i kerimelerde daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.⁵⁶

53 Al-i İmran, 3/26.

54 El-Bakara, 2/105.

55 Geniş bilgi için bkz. Şa'ravi, Tefsir'ş-Şa'ravi, VII, 519.

56 Elmalılı, a.g.e., I, 377.

"(Kıyamet Günü) korku duyanlara (takva sahibi mü'minlere) şöyle denecek" "Rabbiniz size ne indirdi?" (O bize) iyilik (hayır) indirdi diye cevap verecekler."⁵⁷ Başka bir ayette ise, "(Allah) Hikmeti dilediğine verir ve kime hikmet vermişse, ona çok hayır verilmiştir."⁵⁸

c. İman - Hayır İlişkisi

"...Ama Rabbinin bazı (azap) işaretleri geldiği gün, daha önce inanmamış, ya da imanında bir hayır kazanmamış (imanın gereği amelleri işlememiş) olan kimseye, artık inanması, bir fayda sağlamaz..."⁵⁹ Bu ayet-i kerimede hayır'ın inançla olan yönü ele alınmış ve önemi açıklanmıştır.

Elmalılı, konuya şu şekilde değinmiştir. "Can çekişme halinde olduğu gibi, o gün artık teklifin zamanı geçmiş, sorumluluk zamanı başlamış, iman ile kazanılması mümkün hiçbir hayır kalmamış olur. Zira imanın kabul olunması hazır ve gözle görülende değil, gayb ve gelecekle ilgili olmasında, aşikâre değil delilli olmasında ve gelecek için bir hayır kazanmaya imkan bulunacak kadar önce bulunmasındadır. Olacak olmaya başladıktan sonra inanmakta fayda yoktur. Şu halde imanlarından kesin olarak yararlanabilecek olanlar o günden önce iman etmiş ve imanında hayır kazanmış olan, yani iman ile amel-i salihî toplamış bulunanlardır. Bununla beraber, önce iman etmiş, fakat bir hayır kazanmamış olanlar aynı şekilde sonraki imanın da olsun bir hayır kazanmaya imkan bulmuş olanların imanlarının faydasız kalmayacağı da anlaşılıyor."⁶⁰ Bu ilahi kayıt amelsiz imanın muteber sayılmayacağına da delil teşkil etmektedir.

Kişi iman ettikten sonra imanı süsleyen hayırlı amelleri ihmal etmemeli ve kulluğa yarışır bir şekilde ibadet etmelidir ki dünyada verilen nimetleri elde edebilsin, ahirette de kurtuluşa erenlerden olsun.

57 en-Nahl, 16/30.

58 el-Bakara, 2/269.

59 el-En'am, 6/158.

60 Daha geniş izâh için bkz. Elmalılı, a.g.e.,III, 554,555.

d. Hayır ve Mükafatı

Burada da "hayır" işleyenlerin, yapmış olduğu hayrın boşa gitmeyeceğini, kişi salih amelle ilgili her ne hayır yaparsa yapsın Cenabı Hakkın onu karşılıksız bırakmayacağını ifade ederek şöyle buyurmaktadır:

"Namazı, gereği gibi kılın, zekatı verin ve hayır işlerden nefisleriniz için önden her ne gönderirseniz, onun sevabını bulursunuz..."⁶¹

Bu ayetin tefsirinde Hasan Basri Çantay şu ifadeleri zikretmektedir. "Gerek kıldığımız namaz ve verdiğimiz zekat, gerek kendiniz için yaptığımız daha başka hayır ve iyilikler cinsinden olan şeyler, yani iyilik adına ne takdim ederseniz, karşılığını hemen istemeyip de ilerisi için hayır defterinize kaydolmak üzere hayır cinsinden ne yaparsanız onu Allah katında bulursunuz."⁶²

Konumuza ışık tutan dilimizdeki şu meşhur sözde de şöyle denilmektedir. "Yap iyiliği at denize, balık bilmezse, hâlık bilir."

Elmalılı, bu ayetin tefsirinin devamında, "Şurası kesin ki, orada (yani ahirette) yaptığın hayrı, hayır olarak, yaptığın şerri de şer olarak bulacaksın."⁶³ demiştir.

İnsanlar yapmış oldukları hareketleri iyi kontrol edebilmeli ve daima iyilik yapmayı elden bırakmamalıdır. Zira yapmış oldukları en ufak şey kaydedilmektedir. Zilzal süresindeki ayet-i kerimeler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. "Artık kim zerre ağırlığınca hayır yapmışsa onu görür. Ve kimde zerre ağırlığınca şer yapmışsa onu görür."⁶⁴

Çağdaş Alimlerden Mısırlı Şa'ravi de bu ayetin tefsirinde şunları kaydetmektedir: "Mü'minin mutmain olması gerekir. Çünkü, onun hayatındaki hareketleri (yapmış oldukları her şey) Allah'ın yanında, onlar için sevap veya ecir vardır. O halde, kıldığı namaz için ecir vardır. Verdiği zekat ve sadaka için ecir vardır. Tutmuş olduğu oruçlar için ecir vardır.

61 el-Bakara,2/110.

62 Çantay Hasan Basri, Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, I, 212.

63 Elmalılı, a.g.e., I, 385.

64 Zilzal, 99/7-8.

Kısaca; Allah'ın yolunda yapmış olduğu her şey için kendisine ecir vardır. Bu ecirde yapmış olduğu fiilin karşılığı olmayıp, kat kat ondan daha fazla verilecektir.⁶⁵

İbn-i Kesir (ö.744/1372) bu konuda şunları kaydetmektedir: Allah Teâla, insanları, namaz kılmaları ve zekat vermelerinden dolayı, semeresinin kıyamet gününde kendilerine döneceği, faydalı işlerle uğraşmaya bir nevi teşvik ediyor. Böyle işleri yapmaları sonucunda dünya ve ahirette Allah'ın yardımına nail olabilsinler. Bakara süresindeki ayette ise "Allah, bütün yaptıklarınızı görücü ve karşılığını vericidir."⁶⁶ Bundan maksat ise hayır ve şer olsun kişinin yapmış olduğu ameline göre karşılığını görür.⁶⁷

e. **Hayır-Amel İlişkisi ve Hayırda Yarış**

Hayır'da yarışmayı tavsiye eden ayetlerde şöyle buyrulmaktadır: "...Öyleyse hayır işlerine koşun..."⁶⁸ Elmalılı, bu ayetin tefsirinde; "Sonucu en güzel olan şeylere koşunuz, yarış ediniz de nefse ait arzularınıza, keyiflerinize uyup kalmayınız ve bu doğru yolda fikir ayrılığına girmeyiniz."⁶⁹ diyerek konuyu özetlemiştir.

Allah Teâla, Zekeriya (a.s)'ın oğlu Yahya (a.s) ve hanımı için şöyle demektedir: "Gerçekten onlar hayır işlere koşarlar..."⁷⁰ Bu ayetler de gösteriyor ki, insanoğlu daima hayır işlerine koşmalı, kötü işlerden uzak durmalı ve her şeyi Allah rızası için yaparken mükafatı büyük bir yarış içerisinde olduğunun bilincinde olmalıdır.

f. **İnsanların En Hayırlıları Olmak**

Kur'an-ı Kerim'de, inanan ve sâlih amel işleyenlerin mahlûkatın en hayırlıları olacağı ifade edilerek şöyle buyrulmaktadır: "İnanan ve sâlih amel işleyenler mahlûkatın en hayırlılarıdır."⁷¹ Buradaki mana bütün halkın en hayırlısıdır, demektir. Amelce de hayırlısı, Allah katındaki makamca da hayırlısıdır. "Hayru'l-beriyeye", hem iman edip hem de iyi

65 eş-Şa'ravi, a.g.e.,III, 542-543.

66 el-Bakara,2/110.

67 İbn-i Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, I, 154.

68 el-Maide, 5/48.

69 Elmalılı, a.g.e.,III, 257.

70 Enbiya, 21/90.

71 el-Beyyine, 98/7.

ameller işleyenlerdir.⁷²

Ebu Hureyre (ö.59/668) ve bazı alimlerin, bu ayeti, mü'minlerin meleklerden üstün olduğuna delil getirdikleri rivayet edilir.⁷³ Çünkü insanlar zıddını yapmak mümkün iken kendi iradesiyle hayrı tercih ederler.

Yukarıda anlamı verilen bu ayet, bir önceki ayetle birlikte düşünüldüğünde, görülecektir ki, bu ayetlerde bir karşılaştırma söz konusudur. Çünkü ayetlerin birinde, inanan ve sâlih amel işleyenlerin, mahlûkatın en hayırlıları olacağı ifade edilirken, diğer ayette ise ehli kitap ve müşriklerden inkar edenlerin de, devamlı kalacakları yerin cehennem olduğu belirtilerek, bu tip insanların mahlûkatın en şerlileri olduğu açıklanmaktadır.⁷⁴

Gerçekten insan en güzel bir şekilde yaratılmış⁷⁵ olup şeklen mahlûkatın en mükemmeli olduğu gibi, akıl sayesinde de onların en üstünü olmuştur. İşte bu mükemmelliğin nereden kaynaklandığını bilmeyen insanoğlu kendi yaratıcısını unutmuş böylece "nankör" durumuna düşmüştür.⁷⁶ Dolayısıyla mahlûkatın en şerlisi olmuştur. Ancak, onu, bu durumdan kurtaracak yol da yine Allah tarafından gösterilmiştir, bu da genel anlamda "iman, salih amel ve hayır" olup, insan bunların sayesinde mahlukatin en hayırlısı konumuna gelmektedir.

g. Hayra Davet

Kur'an-ı Kerim'de "İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır" buyrulur.⁷⁷

Elmalılı'nın da kaydettiği gibi,⁷⁸ "Cemaat ile (toplu halde) namazlar, bu muntazam ve hayırlı sosyal tertibin görüntüsünü ifade eden gözle görülür şeklidir. Bu şekilde hayra

72 Bkz. Elmalılı, a.g.e.,IX, 365.

73 Bkz. İbn Kesir, a.g.e.,IV, 538.

74 el-Beyyine, 98/6, 7.

75 et-Tin, 95/4.

76 el-Hacc, 22/66.

77 Al-i İmrân, 3/104.

78 Elmalılı a.g.e.,II,407.

da'vet ve iyiliği emir, kötülüğü men edecek bir topluluk ve imamet (önderlik) teşkili müslümanların imandan sonra ilk dini farizalarıdır."

İslam toplumunda böyle bir ümmet (topluluk) teşekkül etmelidir. Ümmet, öne düşen, çeşitli insan gruplarını toplayan, kendilerine uyulan bir topluluk demektir ki, hepsinin önünde de aynı kökten türemiş bir kelime ile ifade edilen "imam" (önder) bulunur.

Şu halde İslamı yaymayı ve insanları hayra çağırmayı, her müslüman kendisine bir görev olarak algılamalı ve gereğini de yapmalıdır. Zira hayra çağırarak, iyiliği emir, kötülüğe engel olma bütün müslümanlara farz-ı kifayedir. Bu yapılmayınca hiç bir müslüman kendisini mesuliyetten kurtaramaz. Bir kişi bu vecibeyi yerine getirirse, diğerlerinden düşer. Çünkü peygamber (s.a.v) şu hadis-i şerifleriyle, ümmetin tümünün görevi olduğunu şöyle açıklamışlardır: "Sizden biriniz bir kötülüğü gördüğü zaman, o kötülüğü eli ile düzeltsin, buna gücü yetmezse dili ile düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalbi ile buğz etsin, bu da imanın en zayıf noktasıdır".⁷⁹

Elmalılı ise, genelde müslümanların vazifeleri, içlerinden bunu yapacak belli, özel bir topluluk meydana getirmek, onlara yardım ederek ve uyararak o vasıta ile bu görevi yerine getirmektir. Böyle durumda, bu gruba bu işi yapmak farz-ı ayn olur. Görevi yerine getirmezler ise, birinci derecede bunlar ikinci derecede herkes mes'ul olur.⁸⁰

Hayra davet (çağırma) dine ve dünyaya ait bir iyiliği içeren herhangi bir şeye davettir ki, o da İslam'ın ve birliğin esasıdır. İyiliği emretmek ve kötülüğe engel olmak da bunun önemli bir kısmıdır. Ma'ruf (iyilik), İslam'ın gereği olan Allah'a taat, münker (kötülük) de İslam'ın gereğine uymayıp, Allah'a karşı gelmek demektir. İyiliği ve kötülüğü Allah'ın ipinden başka ölçü ile ölçmeye kalkışmak, isteklere ve nefse ait arzulara uymaktır.

h. Hayırlı Ümmet Olma

Ümmet-i Muhammed'in esas belirgin özelliği, tevhid imanı ile iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak olduğu ve bilhassa bu vasıf altında insanlar için en hayırlı ümmet oldukları Kur'an-ı Kerim'de şöyle açıklanmaktadır: "Siz insanlar için çıkarılmış en

79 Müslim, İman, 78; İbn Mâce, Fiten, 20.

80 Geniş bilgi için bkz. Elmalılı, a.g.e., II, 407.

hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeğe çalışır ve Allah'a inanırsınız. Kitap ehli de inansaydı kendileri için elbette daha hayırlı olurdu."⁸¹

Ümmetin ayrıcalığını gösteren bu hasletler, Elmalılı'nın da⁸² işaret ettiği gibi bu vazife yalnız ulu'l-emr (müslümanların yetkili amirlerine) ait olmayıp bütün mü'minlerin bizzat veya bilvasıta ile ilgilenmelerinin gerekli olduğu ve bir ümmetin hayırlı oluşu da çoğunluğunun iyiliğiyle olacaktır.

Ayetin sebebi nüzulünden de anlaşılacağı gibi, bazı yahudilerin, bizim dinimiz, sizin insanları kendisine çağırdığınız İslam dininden daha hayırlıdır, demeleri üzerine ayet,i kerime nazil olmuştur.⁸³ Burada şu anlaşılmaktadır; Ey Muhammed Ümmeti, siz Allah'ın ezeli ilminde ümmetlerin en hayırlısısınız. Çünkü, siz diğer ümmetlerden farklı olarak "emr-i bi'l-ma'ruf ve nehyi ani'l münker" vazifesiyle mükellef tutularak toplumun bozulmasına engel olmalı ve insanların hayra yönelik yaşamalarını sağlayarak "ümmetlerin en hayırlısı" mertebesine ulaşmalısınız.

İnsanların hayırlısı insanlara iyilik edenlerdir, şerlileri de insanlara zarar verenlerdir. Bunu böylece bilip hayır cihetini seçmeli ve elden geldiği kadar hayır işleyip şerre (kötülüğe) alet olmamalıdır.⁸⁴

2. Hadislerde Kullanılışı ve Sünnetin Hayra Verdiği Önem

Bu bölümde de "Hayır" sözcüğünün, hadislerde anlam itibarı ile nasıl kullanıldığı lügat ve Kur'an-ı Kerim'de geçen manalarla olan ilgisi ele alınarak türevleri ile beraber işlenecektir.

a. Sıla-i Rahim

Tirmizi'de rivayet edilen hadiste **خيركم خيركم لاهله وانا خيركم لاهلي** "Sizin en hayırlınız ailesine karşı hayırlı olandır. Ben ailesine karşı en hayırlı olanıyım."⁸⁵

81 Al-i İmran, 3/110.

82 Bkz. Elmalılı, a.g.e., II, 409,410.

83 Vahidi, Esbabu'n-Nuzul, 67.

84 Bkz. Rifat Ahmed, Tasviru'l Ahlâk, s. 148.

85 Tirmizî, Menakıb, 64.

İbnü'l-Esir (ö.44/1162) Garibu'l-hadis adlı eserinde; "Sıla,i rahim ve ona teşvik etmeye işaret edilmektedir" diye açıklamıştır.⁸⁶

b. Cennete Rağbet, Cehennemden Kaçış

Bununla ilgili hadiste, ⁸⁷ اريت الان الجنة والنار فلم ار كاليوم في الخير والشر Hayırın ve şerrin birbirinden bu kadar net farklı olduğunu görmemiştim. Bunun neticesinde (Hayır işlenerek) Cennet talep edilsin (şerden uzaklaşarak), Cehennemden kaçınılsın.⁸⁸ Burada hayır Cennete rağbet, şerde Cehennemden kaçmayı ifade etmektedir.

c. En İyisini İsteme

En iyisini isteme ile ilgili Rasulullah (s.a.v.) sahabilerine bütün işlerinde en iyisini istemeyi (İstihareyi) öğretiyordu. Bununla ilgili olarak; اللهم اني استخيرك بعلمك “Allah’ım senin ilminle hayrı diliyorum.”⁸⁹ buyurmuşlardır.

Hayrın türevlerinden olan istiharenin manası "Bir şeyde en iyisini, gözde ve makbul olanı istemektir." Yani Allah'tan en iyisini isteyin ki, Allah size işlerinizden en hayırlısını versin.⁹⁰ Peygamberimiz (s.a.v.) hayatta iken ashabına istiharenin; en iyisini talep etmek olduğunu öğretmiştir. Yani Müslümanların her işinde en hayırlı olanı istemesi hem kendisinin hem de toplumun yararınadır.

d. Mal Manasında

Hayır sözcüğünün mal kelimesiyle yer değiştirdiği yani anlamdaş olarak kullanıldığı hadislerde de ما يكون عندي من خير فلن ادخره عنكم görülmektedir. Peygamber (s.a.v); "Elimde bir mal (hayır) bulunursa elbette onu sizden saklamam" diyerek "hayır" sözcüğünü mal yerine kullanmışlardır.⁹¹

86 İbnü'l Esir, en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser, II, 91.

87 Buhârî, Rikak, 18.

88 İbnü'l-Esir, a.g.e.,II, 91.

89 Buhârî, Teheccüd, 25; Daavât, 49; Tevhid, 10; Tirmizî, Vitir, 18; İbn Mâce, İkame, 188.

90 İbnü'l-Esir, a.g.e.,II, 91.

91 Buhârî, Zekat, 50; Rikak, 20; Müslim, Zekat, 124; Tirmizî, Birr ve Sıla, 77; Ebu Dâvud, Zekat, 28; Nesâî, Zekat, 85.

Hayrın mal kelimesi yerine kullanıldığı başka hadislerde de görülmektedir. Peygamber (s.a.v) gelecekle ilgili olarak: "Allah birinize bir hayır verirse kendisinden ve aile efradından başlasın."⁹² diye haber vermişlerdir. Buradaki hayırdan maksat dünya metâi olan maldır. Yani insan herhangi bir şeye sahip olursa öncelikle aile efradından başlamalı, onları başkalarına muhtaç etmemelidir.

e. Bütün Hayırlar Manasında

Bununla ilgili hadiste hayrın bütün hayırları (iyilikleri) kapsadığı görülmektedir. Enes bin.Malik'in (Ö.93/716) rivayet ettiği hadiste Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurmuşlardır: "İnsanlar hayrı beklediği müddetçe hayır üzere olurlar."⁹³ Aynî, (ö.855/1451) bu hadisteki hayırdan maksadın, hüküm olarak bütün hayır çeşitleri için geçerli olduğunu belirtmektedir."⁹⁴

f. Ni'met Manasında

Hayır, nimet kelimesi yerine kullanılmıştır. Peygamber (s.a.v) bir hadislerinde: "Dünyada en fazla ni'mete kavuşup da cehennem ehlinden olan kişi kıyamet gününde getirilerek cehenneme bir kere daldırılacak. Sonra:

— Ey Ademoğlu! Hiç bir hayır gördün mü? Hiçbir ni'mete kavuştun mu? denilecek."⁹⁵ Hadiste de görüldüğü gibi hayırdan maksat nimettir. Kişi dünyada kendisine verilen nimetlerin hayırla eş anlamlı olduğunun bilincinde olmalı, nimetin kıymetini bilmediğinde hayırsız neticelerle karşılaşacağını unutmamalıdır.

g. İman Manasında

Hayrın, imanla eş anlamda kullanıldığı şu hadiste açıkça görülmektedir.

"...sonra şefaathelal olacak ve (şefaathelal ehli) "Allah'tan başka ilah yoktur." diyenlerle, kalbinde bir arpa tanesi ağırlığında (hayrı) imanı bulunanları cehennemden çıkarıncaya kadar şefaathelal edecekler."⁹⁶

92 Müslim, İmare, 10.

93 Buhârî, Mevakitu's-Salat, 40.

94 Aynî, Umdetü'l-Karî, IV, 255.

95 Müslim, Sıfatü'l-Münafikiyn, 55.

96 Müslim, İman, 316.

Bu açıklamalarda gösteriyor ki hayır kelimesinin hadislerde kullanışı ile, lügat anlamları arasında fazla bir fark yoktur. Hayır dünya ve ahiret hayatını kapsamaktadır.

3. Hadislerde “ En hayırlı” dan ne Kastedildiği

Sünnetin hayırla olan ilişkisinde, Rasulullah (s.a.v)'ın, bazı amel ve ibadetleri "en hayırlı" gibi vasıflarla nitelemesinin ne anlama geldiğini ve bunlardaki hayrı, derlenen hadislerle şu şekilde izah edebiliriz.

Rasulullah (s.a.v) bazı hadislerinde "az da olsa, sürekli olan bir amelin en hayırlı" amel olduğunu vurgulamıştır.⁹⁷

Bir başka hadisinde de şöyle buyurmaktadır: "Bir şahsın, (öldükten sonra) geride bırakabileceği en hayırlı şey üçtür; kendisine duacı salih bir evlat, sevabı kendisine ulaşacak bir sadaka-i câriye ve bir de, kendisinden sonra amel edilecek bir ilim."⁹⁸

Bu hadiste yer alan ve en hayırlı amel olarak nitelenen şeylere bakıldığında, ortak özelliklerinin, sağladıkları hayır ve menfaatlerdeki umumilik ve süreklilik olduğu görülür. Bu nedenle yapılan amel, hayır ve hasenatta eğer süreklilik yoksa, yapan için fazla bir yararı yoktur.

Rasulullah (s.a.v)'ın sözlerinde "en hayırlı" ve benzeri vasıflarla nitelenmesinden ne kastedildiğini daha iyi anlayabilmek için, sahabe tarafından kendisine yöneltilen aynı mahiyetteki sorulara Rasulullah (s.a.v)'ın verdiği farklı cevapları veya bizzat Rasulullah (s.a.v)'ın, herhangi bir ön soru olmaksızın, aynı mesele hakkında direkt olarak yaptığı farklı izahları genel çizgileriyle gözden geçirmek gerekmektedir.

Mesela, Rasulullah (s.a.v), "Hangi müslüman (ya da İslam) daha hayırlıdır?" sorusuna genel olarak şu karşılıkları vermiştir. "İmandır.

— Peki, iman nedir?

97 İbn Mace, Zühd, 28; Ahmed b. Hanbel, II, 350.

98 İbn Mace, Mukaddime, 20.

— Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve öldükten sonra dirilmeye inanmaktır."⁹⁹

— "Size, sizin en hayırlılarınızı haber vereyim mi?

— Evet ya Rasulullah.

— Görüldüklerinde, Allah hatırlanan kimselerdir."¹⁰⁰ "Sizin en hayırlınız, ahlakı en güzel olanınızdır."¹⁰¹

Bunlara benzer daha başka, "hangi hicret daha hayırlıdır?" gibi soruları ve bu sorulara verilen farklı cevapları sıralamak mümkündür; ancak konunun bu kadar misalle anlaşılabilceği düşünülerek sözü daha fazla uzatmamak için bunlarla yetinmeyi uygun görüyoruz.

Aynı mahiyetteki bu tür sorulara Rasulullah (s.a.v)'in farklı cevaplar vermesini konu ile ilgili rivayetler toplu olarak değerlendirildiğinde şu şekilde açıklamak mümkündür.

Rasulullah (s.a.v), zaman ve mekan unsurlarını dikkate alarak, muhatabın sosyo-psikolojik ve sosyo-ekonomik durumlarına, ilgi alanlarına, öğrenme kapasitesine, kabiliyet ve anlayış derecesine, örf ve adetlerine, içerisinde bulunduğu toplumun veya topluluğun gereksinimlerine uygun cevaplar vermiş ve açıklamalarda bulunmuştur.

Bu gibi faktörler dikkate alınarak, bu hususun önemini vurgulamak için bazen "şu iş en hayırlı iştir" ya da, "şu vasıf en üstün vasıftır" denir. Fakat bununla her açıdan o işin daha iyi ya da daha üstün olduğu kastedilmez, sadece içerisinde bulunan durum ve ortama göre yapılması gereken işin o olduğu vurgulanmak istenir.¹⁰²

Hiç şüphesiz amellerin hepsi de hayırlı ve üstündür. Fakat İslam dini her yönüyle, en mükemmel götürmeyi amaçlamakta, insanın iç ve dış dünyaları arasındaki dengenin kurulabilmesi için bazen cihadı, bazen de, ruhi ya da ahlaki amelleri ön plana çıkarmaktadır. Yani şahısların konumlarına göre, onlara o durum içerisinde hitap etme

99 Ahmed b. Hanbel, IV, 114.

100 İbn Mace, Zühd, 5; Ahmed b. Hanbel II, 459.

101 Ahmed b. Hanbel, II, 467,469,481.

102 Bkz.Kirmani, el-Kevakibü'd-derari, II, 127; Bkz. Şâtıbî, el-Muvâfakât, IV, 472.

olarak böyle izah tarzına gidilmiştir.

Ebu Hureyre (r.a)'nin (Ö.59/668) naklettiği bir habere göre de bir grup fakir kimseler Rasulullah (s.a.v)'e gelerek:

— "Servet sahipleri en yüksek dereceleri ve daimi nimeti alıp gittiler. Onlar bizim kıldığımız gibi namaz kıyorlar, bizim oruç tuttuğumuz gibi oruç tutuyorlar. Onların fazla malları var da onunla hacca gidiyorlar, sadaka veriyorlar," derler. Rasulullah (s.a.v) bu zatlara şöyle buyurur.

— "Size bir şey haber vereyim mi ki, siz onu yaptığınız takdirde hem (bu hususlarda) sizi geçmiş olanlara yetişesiniz, hem de sizden sonraya kalanlardan hiçbir kimse size yetişmesin ve içlerinde bulunduğunuz cemaat içinde en hayırlı (ümmet) siz olasınız. Meğer ki (onların içinde size tavsiye ettiğim amelin) benzerini yapan biri bulunsun, her farz namazdan sonra otuzüçer tesbih eder, tahmid eder, tekbir alırsanız..."¹⁰³

Bu gibi rivayetler göstermektedir ki, "en hayırlı amel" muhatabın durumuna, ihtiyaç ve imkânlarına göre değişmektedir. Onlardan biri hakkında başka bir amel değişik ortam ve şartlarda daha hayırlı olabilir. Mesela, sadaka vermek cihat etmek veya hacca gitmek yerine ve şartlarına göre zengin ya da sağlıklı olmayı gerektirir. İmkânı müsait için bu ameller en üstün amel vasfını kazanırken, diğer yandan bunları yapacak güç ve imkânı bulunmayan kimseler için de, ortama göre namazları vaktinde eda etmek, komşularına karşı iyi davranmak, Allah'ı anmak, ahlâkını güzelleştirmek, Kur'an öğrenmek ya da öğretmek, ana ve babaya iyilik etmek vb. ameller en hayırlı amel olmaktadır.

Umumi seferberlik ilan edilen Tebuk savaşına imkânsızlıkları sebebiyle katılamayan sahabiler hakkında nazil olan şu ayet-i kerime de bu hususu destekler mahiyettedir.

"Allah'a ve Resulüne hayırhah olmak şartıyla, ne zayıflara, ne hastalara, ne de (fakirliklerinden dolayı seferde) harcayacaklarını bulamayanlara (geri kalmakta) bir günah (ve mes'uliyet) yoktur."¹⁰⁴

103 Buhârî, Ezan, 155; Da'vet, 18.

104 et-Tevbe, 9/191.

Rasulullahın (s.a.v)'in açıklamalarını ortam ve şartlara uygun olarak yaptığını şu misallerde göstermektedir.

Bir gün, bir bedevi Rasulullah (s.a.v)'a gelerek, daha Önce borç verdiği bir devesini almak ister. Rasulullah (s.a.v) de beraberinde bulunan ashabına:

— "Onun devesi gibi bir deve bakın" diye emir verir. Ashab bakıp araştırır; ne var ki ancak onun devesinden daha iyi ve yaşça daha ileri bir deve bulabilirler. Bu durum üzerine Rasulullah (s.a.v):

— "Öyleyse o deveyi ona verin." buyurur.

Bundan dolayı bedevi çok sevinir ve Rasulullah (s.a.v)'e duâ eder. Rasulullah (s.a.v)'de:

— "Sizin en hayırlınız borcunu en güzel şekilde ödeyeninizdir" buyurur."¹⁰⁵

Yine bir gün Rasulullah (s.a.v) bir hutbesinde, dünyanın hoş ve tatlı olduğunu ifade edip ashabına, bunlara meyletmemelerini tavsiye ederek, onları dünya ve lezzetlerinin çekiciliğine karşı uyarır, kötü ahlâk ve davranışlardan meneder. İnsanlar arası ilişkilerde ortaya çıkan bazı anlaşmazlıklar sebebiyle kişinin bütün iradesine hakim olan kırgınlık halini, insanoğlunun içinde tutuşan, bir kıvılcıma, bir kora benzeterek en belîğ bir şekilde izah ettikten sonra, dinleyicilerini, bu halden kurtulabilmek için en uygun ve en etkin tedbirler almaya teşvik eder, sonra da tam yeri gelmişken:

— "Dikkat edin! Şüphesiz ki, insanların en hayırlısı, geç kızıp çabuk rıza gösterendir."¹⁰⁶ buyurarak; muhataplarının kalbine daha iyi etki yapabilme yoluna gitmiştir. Bütün bu örneklerden anlıyoruz ki, Rasulullah (s.a.v) fertler üzerinde ya da toplumda, müşahade ettiği kötü davranış ve adetleri ortadan kaldırmak istemiş, dinin dimdik ayakta durabilmesi için gerekli olan amellerin istenilen tarzda ifa edilmesi, zamanın ve ortamın gereklerine uygun olarak daha lüzumlu görülen iş ve amellerin ön plana alınması

105 Buhârî, İstikrâd, 4; Müslim, Musakat, 120; Tirmizi, Buyu', 75.

106 Tirmizi, Fiten, 26; Ahmed b. Hanbel, III, 16,19.

gerektiğini ifade etmiştir. Bu sebeple bir müslümanda her zaman bulunması gereken özelliklere ve hasletlere dikkat çekmiş ve muhatapları üzerinde daha etkili olması için, teşvik etmek istediği amelleri "en hayırlı", vazgeçirmek istediği alışkanlıkları da "en kötü" şeklinde niteleme yoluna gitmiştir.

"...Dikkat ediniz! Size, insanların en hayırlısını ve en şerli (kötü)sini haber vereyim mi? Allah yolunda, atı sırtında veya devesi üstünde yahut da ayakları üzerinde (yaya olarak), kendisine ölüm vaki oluncaya kadar cihat eden bir adam, şüphesiz ki, insanların hayırlılarından. Allah'ın kitabını okuyup da ondan hiçbir şeye da'vet etmeyen ve (günah işlemede) cüretkâr davranan fâcir bir adamsa, hiç şüphesiz insanların en şerlilerindedir."¹⁰⁷

C. ANLAM BAKIMINDAN HAYIR KELİMESİ İLE ALAKALI OLAN KAVRAMLAR

İzutsu'nun da belirttiği gibi¹⁰⁸ hayır 'iyi'nin en yakın arapça karşılığı niteliğindedir. Herhangi bir sebeple değerli, yararlı, faydalı ve arzulanır kabul edilebilecek her şeyi ifade eden bu terim, manası son derece geniş bir sözcüktür.

Hayırla alakalı olan bazı kavramların tahliline geçmeden önce, neden hayır anlamına gelen bütün kavramları değil de, bazı kavramları tercih etmemizin sebebini açıklamak istiyoruz. Hayır, çok geniş kapsamlı bir kavramdır. Bu kavramın içerisine girebilecek bütün hususları tek tek saymak yerine hayırla ilgisi en fazla olduğunu düşündüğümüz, aşağıdaki kavramların üzerinde durmayı yararlı gördük.

1. Hasene

Hasene kelimesi, hayır gibi son derece geniş bir uygulama alanına sahip olup "hoş giden, tatmin eden, göze hoş gelen, hayranlık uyandıran" her şey için kullanılabilecek bir sıfattır. Hasene kelimesi hayırda olduğu gibi kapsamı insan hayatını da (dini ve dünyevi) içine alır."¹⁰⁹ Aynı kökten gelen "hüsna" kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de Cennet, hayır, ve Allah'a ziyadesiyle bakma manalarına gelmektedir.¹¹⁰

107 Ahmed b. Hanbel, III, 37,41.

108 İzutsu, a.g.e., s. 286.

109 Bkz. Murtada ez-Zebidi, a.g.e., IX, 179; İzutsu, a.g.e., s. 291.

110 İbn Manzur, a.g.e., V, 110; Bkz. Yahya İbn Sellam, et-Tesarif, s. 145,146.

Bu kökten gelen "ahsen" ise, ism-i tafdil olup, "en iyi, en güzel" manalarına gelmektedir.¹¹¹ İhsan, "iyilik yapmak, hayır işlemek" manasındadır.¹¹² Ayrıca kişinin, kendisine ve başkalarına karşı iyilikte bulunmasına da ihsan kelimesi kullanılmıştır.¹¹³ İhsan; sadece ibadetle ilgili meselelerde mü'minin yükümlü olduğu bir sorumluluk değil, bütün söz ve işlerindeki değişmez tavrıdır. Bunu da sağlamak ancak hayırla mümkün olmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber, Allah her şeyde ihsan, güzellik ile davranılmasını, kullarının üzerine gerekli kılmıştır. Bundan dolayıdır ki, Peygamber (s.a.v): "Öldürdüğünüzde bile güzel davranın, hayvanların kesiminde de güzel davranın" buyurmuşlardır.¹¹⁴ Diğer bir hadiste ise, insanlara karşı yapılan iyiliklerde güzel olanı tercih etmeyi vurgulayan Hz. Peygamber: "İnsanlar bize iyi davranırsa, onlara iyilik yaparız, şayet kötü davranırlarsa onlara kötülük yaparız diyen insanlardan olmayınız. Kendinizi, insanlar iyi davranırsa onlara iyilikte mukabele etmeye, şayet kötülük yaparlarsa onlara iyilikle karşılık vermeye alıştırın" buyurmuşlardır.¹¹⁵ Hadislerde geçen iyi ve güzel davranmak, iyilikle mukabelede bulunmak gibi kelimeleri ancak hayırla ifade edebiliriz. Diğer bir hadiste ise; Hangi insan daha hayırlıdır, sorusunu Hz. Peygamber: "Ömrü uzun olup ameli güzel olanıdır" buyurmuşlardır.¹¹⁶ Hadiste geçen güzel amelden maksat, hayır olduğu aşıkardır. Açıkladığımız hasene kelimesi tıpkı en hayırlıda olduğu gibi en güzeli ifade etmekte bu anlamı ile hayırla birebir eş anlamlı olduğu görülmektedir.

2. Kerem

"Kerem"; iyilik, izzet ve şeref manalarına gelip, kötülük ve cimriliğin zıddıdır.¹¹⁷

"el-Kerîm" Allah'ın isim ve sıfatlarından olup, hayrı çok olan, vermesi çok bol olan ve bu vermenin sonu tükenmeyen, mutlak cömertlik sahibi manalarına gelmektedir. "el-

111 Ma'luf Luvis, el-Müncid, s. 113.

112 Mutçalı Serdar, Türkçe-Arapça Sözlük, s. 170.

113 İbn Manzur, a.g.e., V, 117; Bkz. Murtada ez-Zebidi, a.g.e., IX, 176.

114 Müslim, Sayd, 57.

115 Tirmizi, Birr, 63.

116 Tirmizî, Zühd, 15.

117 Asım Efendi, a.g.e.,IV, 463.

Kerîm" fedâil, şeref ve hayrın bütün nevilerini kapsayan ve kendisiyle bütün hamdlerin yapıldığı isim ve sıfattır.¹¹⁸ Bunun yanında eli açık, iyilik yapan, hayır işleyen manalarını da ihtiva etmektedir.¹¹⁹

"Kerem", rahatlıkla bir şeyi verebilmek ve karşılığında en ufak bir gaye gütmemektir. Kim herhangi bir faydayı elde edebilmek için bir şeyi hibe ederse böyle kimse "kerîm" yani cömert olamaz.¹²⁰

"Kerem", insanlara iyi muamelede bulunmayı ifade eden geniş kapsamlı bir kelime olup, bağışlama, cömertlik, iyi davranış (hayır), ihsan ve güler yüzlü olmak, bu kelimenin ifade ettiği manalar arasında yer alır.

Kur'an-ı Kerim'de sıkça bahsedilen "Kerîm", sözcüğü sıfat olarak geçmekte ve bol, bereket, büyük şeref anlamlarında kullanılmaktadır. Vakıa süresindeki "Kur'ânun Kerîmun"¹²¹ tamlamasındaki "Kerîm" lafzı "kıymetli, şerefli ve faydası çok olan" anlamlarına gelmektedir.¹²²

Hadislerde de Kerem ve türevleri hayır anlamına gelmekte ve bu anlamda kullanılmaktadır. Nitekim: Peygamber (s.a.v)'e kerem sahibi, değerli (hayırlı) olanlar kimlerdir ey Allah'ın Rasulü diye sorulunca, Peygamber (s.a.v): "Mescitlerde, zikir meclislerinde bulunanlardır"¹²³ buyurmuşlardır. Burada Kerem kelimesinin hayır anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Diğer bir hadiste ise kerem'in türevlerinden "ekremin", hayırla eş anlamda kullanıldığı görülür. Peygamber (s.a.v): "Sizden önce çok ümmetler geçti. Allah'ın yanında siz, onların en hayırlıları; "Ekramuha", en şerefli ve en değerlilerisiniz" buyurmuşlardır.¹²⁴ Burada açık bir şekilde görüyoruz ki "Ekrem" en hayırlı kelimesinin yerine, onunla aynı anlamda kullanılmıştır.

118 Bkz. İbn Manzûr, a.g.e., XII, 511; Murtadâ ez-Zebîdî, a.g.e., IX, 44.

119 Bkz. Mutçalı, a.g.e., s. 757.

120 el-Cürçânî es-Seyyid eş-Şerif, et-Ta'rifat, s. 210.

121 el-Vakıa, 56/77.

122 el-Beydavi, a.g.e., II, 464.

123 Ahmed b. Hanbel, III, 68.

124 Tirmizi, Tefsir, 3; İbn Mace, Zühhd, 34.

3. Fazilet

el-Fadlu; ziyade, fazlalık, üstünlük, daha çok, daha büyük... gibi manalara gelip artmak ve artık şeyler için söylenir.¹²⁵ Zıddı ise noksanlıktır.

Ziyadelik manasına gelen "el-fadlu" iki kısma ayrılmaktadır; Birinci kısım övülen ziyadelik (fazlalık), ilim ve hilm gibi... İkincisi ise, istenmeyen ziyadelik ki bu da gazaplanmak gibi...¹²⁶

Mübalâğalı gelen sığaları ise, fazileti, hayrı ve iyiliği çok olanlar için kullanılır.

Fazilet ise fazlalık demek olup, fazilet yönüyle "en üstün" dereceyi teşkil edene söylenir.¹²⁷

Fazilet, şecaat gibi insana has bir özellik olup çoğulu fedâil olarak gelmektedir.¹²⁸

Faziletin türevlerinden "efdal"; "üstün oldu, fazilet sahibi oldu" gibi anlamlara gelir. "Fadule" fiilinden ism-i tafdil olup manası; "en üstün, en faziletli" demektir.¹²⁹ Ayrıca "efdal," insanları lütuf ve ihsanı ile memnun etmek yani onlara karşı iyilikte bulunmak, nesep itibariyle bir kimseden üstün ve yüksek olmak gibi manaları ihtiva etmektedir.¹³⁰

İnsanoğlunun diğer varlıklara göre üstün meziyetlerle donatıldığı Kur'an-ı Kerim'de şöyle açıklanmaktadır. "...Onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık."¹³¹

Hadislerde de en üstün amel şöyle zikredilmektedir. Rasulullah (s.a.v): En üstün ameli, "Allah'a iman ve Allah yolunda cihattır."¹³² Başka bir hadislerinde ise, "Vaktinde kılınan namaz ve ana babaya iyilik etmektir"¹³³ şeklinde belirtmişlerdir. Hadislerde zikredilen esaslar aynı zamanda birer hayır konularıdır.

125 el-Firuzabadi, a.g.e., s. 1348; Asım Efendi, a.g.e., IV, 27.

126 Geniş bilgi için bkz. er-Ragıp el-İsfehani, a.g.e., 381,382.

127 el-Firuzabadi, a.g.e., s. 1348.

128 Asım Efendi, a.g.e., IV, s. 27.

129 Ma'luf Luvis, el-Müncid, s. 587; İbn Manzur, a.g.e., XI, 524.

130 Asım Efendi, a.g.e., IV, s. 27,28.

131 İsrâ, 17/70.

132 Buhari, İtk, 2; Müslim, İman, 136.

133 Buhari, Tevhid, 48; Cihad, 1; Müslim, İman, 14; Tirmizi, Birr, 2.

Peygamber (s.a.v) Hz.Ebu Bekir (r.a) için söylediği hadiste: “Ben dost edinecek olsaydım mutlaka Hz.Ebu Bekir’i dost edinirdim. Ancak din kardeşliği (efdaldir).¹³⁴ Yukarıda geçen ayet ve hadislerde “efdal” kelimesinin en hayırlı kelimesiyle aynı kullanılmış olduğu ve onun ifade ettiği bütün manaları içine aldığı görülmektedir.

4. **Birr**

İman, ibadet, ahlâk ve hayra ilişkin bütün yönleri kapsayan "birr" kelimesi; Sıdk (doğruluk), taat, salah, hayır, ibadet,¹³⁵ yeminini yerine getirme,¹³⁶ ebeveyne karşı iyi davranmak, sıla, cennet, ihsanda bolluk ve hac anlamlarına gelmektedir.¹³⁷ Birr kelimesi, ukuk'un zıddı olup, çoğulu ebrâr'dır.¹³⁸

Kur'an-ı Kerîm'de: "Asıl iyilik, o (kimsenin iyiliği)dir ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere inanandır..."¹³⁹ Bu terimin muhtevasını ifade eden ayetin tefsirinde İbn-i Kesir: "Kim ki bu ayetin zikrettiği vasıfları taşırsa; İslam'ı yaşamış ve hayrın özelliklerini ifa etmiş olur. Ki, o da iman, ibadet ve ahlâkla ilgili davranışları yerine getirmektir."¹⁴⁰ Söz konusu ayetin devamında, birr'in ancak "Allah korkusu", takva ile mümkün olabileceği vurgulanmıştır. İzutsu, takva konusunda şunları söylemektedir. "Samimi" ya da "hakiki mü'min" ve gerçek manada "Allah korkusu taşıyan" (muttakiîn) denmeye layık kişilerin ancak, toplumsal ve dini, birr adı altında toplanmış tüm ödevleri ifa edenler olduğu, kuvvetle belirtilmektedir."¹⁴¹ Kur'ân-ı Kerîm birr ile takva'nın müteradifini (eşanlamlısını) şöyle açıklamaktadır. "İyilik (birr) ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın, Allahtan korkun..."¹⁴² Diğer bir ayette ise, "İyilik (birr) ve takva üzerinde konuşun, Huzuruna toplanacağınız Allahtan

134 Müslim, Fedailu's-Sahabe, 2.

135 İbn Manzur, a.g.e., IV, 51,52.

136 ez-Zemahşeri, a.g.e., I, 36.

137 el-Firuzabadi, a.g.e., s. 444.

138 İbn Manzur, a.g.e., IV, 53.

139 el-Bakara, 2/177.

140 İbn-i Kesir, a.g.e., I, 207,208.

141 İzutsu, a.g.e., s.247.

142 el-Maide, 512.

korkun. Ey İman edenler, gizli konuştuğunuzda, düşmanlığı ve peygambere isyanı konuşmayın"¹⁴³

İbn-i Abbas da "birr'den maksat farzları yerine getirmek insanların birbirlerine iyi davranmalarıdır."¹⁴⁴ diyerek birr'in anlamca ve kullanım itibarı ile hayır gibi geniş bir sözcük şeklinde olduğunu açıklamıştır. Birr'in "infak" ile de sıkı bir bağlantısı vardır. Yapılan yardımların sadece Allah rızası için olması gerektiği, aksi takdirde infak edilen şeylerin kişiyi, iyiliğe ve hayra sevk etmeyeceği anlaşılır. Kur'an-ı Kerîm bu gerçeği şöyle açıklamıştır. "Sevdiğiniz şeylerden

(Allah için) harcamadıkça asla birre (iyiliğe) eremezsiniz."¹⁴⁵ Bu ayetin nüzulünden sonra, Ashab-ı kiram mallarını infak etmekte adeta yarışmışlardır.¹⁴⁶

Hadislerde de birr sözcüğünün sıdkın (doğruluğun) eş anlamlısı değil bizatihi sıdk (doğruluk) erdeminin bir sonucu olduğu, bütün sahih kaynaklarda belirtilmektedir. Hz. Peygamber: "Doğruluk birre (iyiliğe), birr de (iyilikte) cennete ulaştırır"¹⁴⁷ diyerek bu hususa değinmiştir. Böylece insan birrin sayesinde dürüstlüğü ve bunun ötesinde bütün iyilik ve hayrı işlemeye çalışır, nitekim Hz. Peygamber başka bir hadislerinde; "Birr ahlâk güzelliğidir"¹⁴⁸ buyurmuşlardır. Ayrıca anne ve babaya iyi muamelede bulunmakta birr ile ifade edilmektedir.¹⁴⁹ Birrin insan vicdanını huzura kavuşturan, insanı tatmin eden, ruh dünyasını aydınlatan bir kavram olduğu ortaya çıkmaktadır.

5. Salâh

"Salâh" kelimesi, layık olmak,¹⁵⁰ iyi olmak, iyi hal üzere bulunmak, bir kişinin

143 el-Mücadele, 58/9.

144 Tenvirü'l-Mikbas Min Tefsir-i İbn-i Abbas, Muhammed b. Yakup el-Firuzabadi, VI, 205.

145 Al-i İmran, 3/92.

146 Bkz. İbn-i Kesir, a.g.e., I, 381.

147 Buhari, Edeb, 69; Müslim, Birr, 103,105.

148 Müslim, Birr, 14,15; Tirmizi, Zuhd, 52.

149 Buhari, Edeb, 1; Müslim, İman, 137,140.

150 el-Cevheri, a.g.e., I, 383.

fesadından sonra iyi olması,¹⁵¹ hidayet yolu,¹⁵² istikamet,¹⁵³ bir nesne ve bir şeye uygun olmak¹⁵⁴ ve musâlaha¹⁵⁵ anlamlarına gelmektedir. Salâh kelimesinin türevlerinden "ıslâh", onarmak, düzeltmek, kişilerin aralarını bulup barıştırmak ve iyilik yapmak gibi anlamları ihtiva etmektedir.¹⁵⁶

İnsanlar arasında önemli bir yeri olan, onların birbirleriyle münasebetlerini ve emniyet içinde yaşamalarını sağlayan, dilimize de bazen aynen, bazen de "barışmak, anlaşmak diye çevrilen "sulh" kelimesi de salâhtan türetilmiş bir isimdir.¹⁵⁷

Salâh kelimesinin türevlerinden "Salih", kendisi doğru olan, kendini düzelten; "muslih" ise, kendisi doğru olmakla beraber, başkasını da ıslâh eden demektir.¹⁵⁸

İzutsu; "salâh ve iman sözcükleri ile ilgili olarak anlam itibarı ile birbirinden ayrılması mümkün olmayan bir bağla merbutturlar. Nasıl ki gölge, simayı takip ederse, aynı şekilde de nerede iman var ise orada 'Salihât' ve 'güzel işler' vardır. Kısacası, Salihat, davranış yolu ile dışa yansıyan 'iman'dır."¹⁵⁹ diyerek imanla salâh'ın alakasını açıklamaya çalışmıştır. Kur'an-ı Kerim'de, imanla ameli salihin peş peşe elli yerde geçmiş olması, meseleyi daha da anlaşılır hale getirmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de Salâh kelimesi değişik türevleriyle geçmektedir. Kehf suresinde dünyanın geçici ahiretin ise baki olduğu kaydedilmiştir. "Kalıcı olan güzel işler ise Rabbinin katında sevapça daha hayırlıdır."¹⁶⁰ Burada dünyadaki hayırlı şeylerin yok

151 İbn Manzur, a.g.e., II, 516, 517; Murtada ez-Zebidi a.g.e., II, 182.

152 et-Tahanevi Muhammed Ali el-Faruki, Keşşafu Istilahati'l-Funun, II, 1094.

153 el-Askeri Ebu Hilal, el-Furuk lı'l-Lugat, s.203; et-Tahanevi, a.g.e., II, 1094.

154 Asım Efendi, a.g.e., I, 921.

155 el-Curcani, a.g.e., s. 192.

156 ez-Zemahşeri, a.g.e., s.537.

157 er-Ragıp el-İsfehani, a.g.e., s.420.

158 el-Askeri, a.g.e., s. 204.

159 İzutsu, a.g.e., s. 269.

160 el-Kehf, 18/46.

olacağını, ahiretteki hayırların ise devamlı ve baki olacağını haber vermektedir. İzzet Derveze'nin de belirttiği gibi, baki kalacak olan amelleri, sadece Allah'ı zikretmek, istiğfar, tekbir ve tehliller olmayıp, bunlarla beraber akla gelebilecek her türlü hayır, birr, ma'ruf ve ihsan gibi hususları da bünyesinde barındırır.¹⁶¹

Bazı hadislerde salih amelle hayır eş anlamlı olarak zikredilmektedir. Bir hadiste Rasulullah (s.a.v): "Allah bir kimseye hayır dilerse onu ona yaptırır" buyurunca, bazıları bu nasıl olur diye sorduğunda; Rasulullah (s.a.v): "Allah o şahsı ölmeden önce amel-i salih işlemeye muvaffak kılar" buyurmuşlardır.¹⁶² Burada Salih amelden kastın hayırlı amel olduğu görülmektedir.

Başka bir hadiste: "Dünya metâ'nın en hayırlısı ise Sâliha kadındır" buyrulmuştur.¹⁶³ Sâliha kadından murat: namuslu, dindar ve terbiyeli olan kadınlardır.¹⁶⁴ Diğer bir hadiste ise; "İnsan öldüğü vakit bütün amelleri kesilir. Yalnız üç şey hariç, ...Ölenin ardından duâ eden sâlih bir evlat bırakmasıdır" buyrulmuştur.¹⁶⁵ Burada Salih evlattan murat, faydalı, hayırlı, terbiyeli ve iyi bir evlat yetiştirmektir.

6. Ma'ruf

Ma'ruf, nefsin hayır olarak bildiği ve mutmain olduğu bütün hususları¹⁶⁶ veya Allah'a yapılan itaat ve yaklaşmayı kapsayan,¹⁶⁷ insanlara karşı ihsanla muameleyi uygun gören dinin veya şeraitin, iyi-güzel işlere da'vet edip kötülüklerden yasakladığı bütün şeylerin ismidir. Başka bir ifade ile şer'in akıl yolu ile güzel gördüğünü, idrak ettiğimiz bütün fiillerin ismidir.¹⁶⁸

161 Bkz. İzzet Derveze, et-Tefsiru'l-Hadis, II, 25.

162 Tirmizi, Kader, 8.

163 Müslim, Radaa, 64; Nesai, Nikah, 15.

164 Davudoğlu Ahmet, Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, VII, 416.

165 Müslim, Vasaya, 14; Ebu Davud, Vasaya, 14; Tirmizi, Ahkam, 36; Nesai, Vasaya, 8; İbn-i Mace, Mukaddime, 20.

166 el-Ezheri, Tehzibu'l-Luga, II, 344.

167 İbn Manzur, a.g.e., IX, 240.

168 er-Ragıp el-İsfehani, a.g.e., s. 331; Asım Efendi, a.g.e., III, 673.

Ma'rifet ile ilim kelimesi mana itibarı ile farklılık arz ederler. Ma'rifet bir şeyin eserini düşünüp taşınarak anlamak demektir, İlim ise bundan daha hususidir.¹⁶⁹

Ma'rufun türevlerinden örf ise ihsan ve ma'ruf anlamına gelip, varlık, cömertlik ve Allah rızası için karşılıksız verilen maldır. Bu durum isim olarak söylenir. Ayrıca bağışa da ad olur¹⁷⁰

Örfün ıstılahtaki manasına gelince; akılların şهادeti ile insanların kendisi üzerinde karar kıldığı ve tabiatı ile kabul gördüğü şeylerdir.¹⁷¹

Konunun önemi gereği Kur'an-ı Kerim'de "emri bi'l-ma'ruf ve nehy ani'l-münker (iyiliği emredip kötülüklerden sakındırmak)" prensibi ile çokça karşılaşılmaktadır.¹⁷²

Genel olarak denilebilir ki, bu formül çerçevesinde her iki terim son derece kapsamlı, dinen iyi ve kötü fikirleri temsil etmekte olup ma'ruf, gerçek inanıştan kaynaklanan, onunla ahenk arz eden eylemleri; münker de Allah'ın emirleriyle çatışacak mahiyetteki fiilleri anlatmaktadır.¹⁷³

Draz; iyiliği ve doğru olan şeyleri emretmek, kötü olan şeylerden de sakındırmak, büyük-küçük her müslüman için sadece bir hak değil, aynı zamanda bir görevdir. Din kardeşlerimizin maddi saadetlerine olduğu kadar, manevî kurtuluşlarına da lakayt kalmamalıyız.¹⁷⁴ demektedir.

Zaten Kur'ân-ı Kerîm, bu mesele hakkında tafsilatlı bilgi vermekte ve bütün insanları duyarlı olmaya davet ederek şöyle seslenmektedir. "İçinizden hayra çağırın, iyiliği emredip, kötülükten men eden bir topluluk olsun."¹⁷⁵

169 Geniş bilgi için bkz. Asım Efendi, a.g.e., III, 672.

170 el-Firuzabadi, a.g.e., s. 1081; Asım Efendi, a.g.e., II, 674,675.

171 el-Curcani, a.g.e., s. 171.

172 Al-i İmran, 3/110, 114; A'raf, 7/157; et-Tevbe, 9/67, 71, 111; el-Hac, 22/41; Lokman, 31/17.

173 İzutsu, a.g.e., s. 284.

174 Bkz. Draz Abdullah, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, s. 111.

175 Al-i İmran, 3/104.

Kur'an-ı Kerîm'de ma'ruf ve hayır kelimeleri ard arda geldiği ve ikisinin birbiri ile olan alakasından dolayı ma'ruf kelimesi hayır çerçevesinde zikredilmiştir. Çünkü yetime karşı güzel söz söylemek,¹⁷⁶ dünyada anne ve babaya iyilik yapmak,¹⁷⁷ hayrın ta kendisidir. Bu öğütler mü'minlerin günlük hayatında uygulamakla yükümlü olduğu görevleri arasındadır.

Hadislerde de peygamber (s.a.v): "Küçüğümüze şefkat, büyüğüme saygı göstermeyen, ma'rufu (iyiliği) emretmeyen ve kötülüklerden sakındırmayan bizden değildir" buyurmuşlardır.¹⁷⁸ Diğer uzun bir hadiste de peygamber (s.a.v): "İyiliği yahut hayrı emredersin"¹⁷⁹ buyurmuşlardır. Burada ma'ruf (iyilik) hayırla eş anlamda kullanılmıştır.

7. Sadaka

Sıdk, bir sözü ve bir haberi gerçek manada söylemeye denir,¹⁸⁰ yalanın zıddıdır.¹⁸¹ Sıdkın (doğruluğun) en alt mertebesi, kendisinde gizlilik ve açıklığın eşit derecede olma halidir. Bir kimsenin sözü, aslında gerçeği ifade etse bile, o kişi kendi zihninde yalan söylediğini düşünüyorsa, bu söz yalan sayılır. Böyle bir durumda sözün bir yönden doğru, bir yönden de yalan olabileceği kabul edilebilir. Sıddık ise aynı kelimedenden türeyip kişinin, sözlerinde, fiillerinde ve kendi davranışlarında da doğru olmasıdır. Kim ki Allah ile beraber olmak istiyorsa sıdk erdemine dikkat etsin. Sıdk, (doğruluk) hayırdır.¹⁸² Bu kelimenin türevlerinden Sadaka ise, Allah rızası için verilen şeydir.¹⁸³ Cürcânî de sadakanın tarifini şöyle yapmaktadır: "Sevabı Allahtan umulan atıyye (bağış)dır."¹⁸⁴ Sadaka, riya karışmaksızın ihlaslı bir şekilde verilen mala denilir. Sevap olan şeylere istek ve

176 en-Nisa, 4/5-8.

177 Lokman, 31/15.

178 Tirmizî, Birr ve Sıla, 13.

179 Buhari, Zekat, 33; Müslim, Zekat, 55.

180 Asım Efendi, a.g.e., III, 916.

181 el-Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 1161; el-Cürcânî, a.g.e., s. 151.

182 el-Kuşeyrî Ebu'l-Kâsım Abdulkerim b. Hevazin, Risaletü'l-Kuşeyriyye, s. 165.

183 Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, el-Külliyat, s. 350; el-Fîruzâbâdî, a.g.e., s. 1162; Asım Efendi, a.g.e., III, 916.

184 el-Cürcânî, a.g.e., s. 151.

samimiyetini ortaya çıkardığı için yapılan bağışlara verilen isimdir.¹⁸⁵ İnsan kendisi hayrı işlemekle beraber, kendisi bir şeyden faydalanmak ister. Sadaka bu şekliyle hayır anlamındadır.¹⁸⁶ Yine Sadaka Allah'a yaklaşmak maksadıyla maldan çıkarılan şeydir diye tarif etmişlerdir.¹⁸⁷

Kur'ân-ı Kerîmde de Sadaka sözcüğü birçok ayette geçmekte ve şöyle buyurulmaktadır. "Onların aralarındaki gizli konuşmalarının çoğunda hayır yoktur. Yalnız sadaka, yahut iyilik, ya da insanların arasını düzeltmeyi emreden(in konuşması) müstesna."¹⁸⁸

Bu âyette, gizlice konuşulan sözlerin meşru, hayırlı bir mahiyette bulunmadığı takdirde hayırdan uzak olacağı bildirilmektedir. Ancak vacip veya mendup (bir sadaka verilmesiyle veya iyi bir iş yapılmasıyla), ma'ruf denilen herhangi bir işin ifa edilmesiyle ve insanların arasını düzeltmek müstesna. Yani bu sayılan şeylerin hayırdan sayılacağı belirtilmiştir.¹⁸⁹

Allah için yapılan her bir hayırlı amel olan sadakaya, hadislerde farklı şekillerde yer verildiği görülür. Rasulullah (s.a.v): "Başkalarına fenalık yapmaktan korun, zira bu, kendi nefesine yaptığın bir sadakadır" buyurur.¹⁹⁰ Başka bir hadiste Peygamber (s.a.v): "İki kişi arasında adalet yapman sadakadır. Bir kimseye hayvanına binmede veya yükünü üzerine koymada yardım etmen sadakadır. Güzel bir söz sadakadır. Namaza giderken attığın her adım sadakadır. Yoldan eza veren şeyi kaldırman sadakadır" buyurmuşlardır.¹⁹¹

Hadislerde niyet dahil her bir hayır amelin, sevap yönüyle sadaka derecesine çıkabileceği gösterilmektedir. Allah'ın mahlûkatına karşı müşfik olup mal ile veya bir başka şekilde de olsa mutlaka bir iyilik yapma imkânı aranmalıdır. İnsanoğlu sırf

185 Asım Efendi, a.g.e.,III, 916.

186 el-Askerî, a.g.e., s. 190.

187 Abdulfettah Ahmed, a.g.e., s. 372.

188 Nisa, 4/114.

189 Bilmen Ömer Nasuhi, Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri, II, 666, 667.

190 Buhârî, Zekât, 30; Edeb, 33; Müslim, Zekât, 55.

191 Buhârî, Cihad, 72, 128; Sulh, 33; Müslim, Müsafirîn, 84; Zekât, 56.

kendisi için yaşamamalı, mutlaka, başkasına sirayet edecek bir hayırda bulunmalıdır. İfade edilen hayır, sadece maddi olmayıp iyilik namına her şeyi içine alır.

BİRİNCİ BOLUM

FERDÎ HAYATTA HAYIR

Bu bölümde hayrın ferdi hayatta işlenişini üç temel konuya ayırarak (İman, İbadet ve Ahlak) ayrıntılı bir şekilde ele alıp insanların sosyal ve günlük hayatta hayırla olan ilişkilerini açıklayacağız.

A. İMAN

İman, nefsin mutmain olması ve korkunun giderilmesi¹⁹² anlamına gelen "el-emn, الامن " masdarından türetilmiş, if'al vezninde bir kelimedir. Lügatte, tasdik etmek, güvenmek, boyun eğmek anlamlarına gelmektedir.¹⁹³

İstılahta ise iman, tasdik ve ikrardan ibarettir.¹⁹⁴ İmanın muhafazası ve kemâle ermesi için özellikleriyle beraber amel de gerekir.

Burada biz, iman ve itikadla ilgili olan konuların, hayırla ilgili yönlerini alt başlıklarla geniş bir şekilde inceleyeceğiz.

1. Allah'a İman

İslam'ın insanlardan istediği ilk şey; Allah'a hakkıyla iman, O'nunla olan bağının kuvvetli olması ve daima Allah'ın kuvvet ve kudretine muhtaç olduğunu kalbinin derinliklerinde hissetmesidir. Şundan dolayıdır ki, hayır ifadesinin geçtiği imanla ilgili hadislerde Rasulullah (s.a.v); "En hayırlı amelin Allah'a iman"¹⁹⁵ olduğunu ve "Allah'tan başka ilâh yoktur" diyenlerle "kalbinde bir arpa tanesi ağırlığında iman (hayır)"¹⁹⁶ bulunanların Cehennemden çıkarılıp Cennete konulacaklarına işaret etmiştir.

Yukarıdaki hadiste hayırdan maksat "yakîn" (sağlam inanç)dır.¹⁹⁷ Bunun anlamı da

192 Bkz., er-Râgıp el-İsfehânî, a.g.e., s. 30.

193 el-Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 1518.

194 Taftazânî, Kelâm İlmi ve İslâm Akaidi, Şerhu'l-Akâid, s. 42.

195 Nesaî, Cihad, 17.

196 Buhârî, İman, 15; Müslim, 316; Fiten, 52; Tirmizî, Sıfatı Cehennem, 9.

197 Aynî, a.g.e., 1,195.

imandan çok az bir şeyin sahibini ateşten çıkaracağıdır. Kendisinde azlık ve çokluk bulunan bir şeyde farklılaşma ise açıktır. Kişi hayırlı amel işlediği müddet imanı artacak ve bu bütün yaşamına yansıtacaktır. Hayırlı ameli az yapması durumunda imanı zayıflayacak ve bütün yaşamını olumsuz olarak etkileyecektir.¹⁹⁸

2. Ahirete İman

Allah (c.c.) insanoğluna dünya hayatında yapacağı amellere karşılık hem hayırlı bir ölüm hem de ahirette çeşitli mükafatlar vadetmiştir. Kul bunun bilincinde olursa yaşantısında daha hayırlı işleri yapmak için mücadele ederek dünya ve ahiret hayatını mamur edecektir.

a. Hayırlı Ölümün İstenmesi

İslamda kişinin başına gelen musibetlerden (zararlardan) dolayı ölümü temenni edemeyeceği, mutlaka ölümü istemesi gerekiyorsa, Allah'tan hem yaşamının hem de ölümün hayırlısının istenileceği belirtilmiştir. Bu konudaki hadisler, fakirlik veya düşman korkusu gibi dünyevi bir meşakkat sebebiyle ölümü istemenin mekruh olduğuna delildirler. Başına bela gelen kimse sabredemiyekse Rasulullah (s.a.v)'in buyurdıkları gibi: "Allah'ım, yaşamak benim için hayırlı ise beni yaşat, ölüm benim için daha hayırlı ise öldür" desin.¹⁹⁹ Efdal olan Allah'ın kaza ve kaderine razı olarak sabretmek ve sükûn içinde bulunmaktır.²⁰⁰

b. Ölünün Hayırla Yad Edilmesi

Ölenin arkasından hayırla dua etmenin, ölüye faydalı olacağını Peygamber (s.a.v) şöyle ifade etmişlerdir. "Ölünün yanında bulunduğunuz vakit hayırdan başka bir şey söylemeyiniz. Çünkü melekler söylediklerinize âmin derler."²⁰¹ Hadiste, "hayırdan başka bir şey söylemeyiniz" den maksat, Ölünün bağışlanması için kendisine duâ edilmesi

198 Sofuoğlu Mehmet, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, I, 176.

199 Buhari, Merda, 19; Deavat, 30; Müslim, Zikir ve Dua, 10; Tirmizi, Cenaiz, 3; Ebu Davud, Cenaiz, 13; Nesai, Cenaiz, 1.

200 Davudoğlu, a.g.e., XI, 13.

201 Müslim, Cenaiz, 7; Tirmizi, Cenaiz, 7; Ebu Davud, Cenaiz, 19.

kastedilmiştir.²⁰² Mübarekfûrî (ö.1353/1935)de bu hadisin şerhinde, "hastaları ziyaret ettiğinizde kendilerine Allahtan şifa, ölümlerin yanında bulunduğunuz zaman, Allahtan kendisinin affı için duâ edin" demiştir.²⁰³

c. Ölenin Hakkında Hayrı Ümit Etmek

Ölenin arkasından hayrın ümit edileceğini peygamber (s.a.v) şöyle haber vermişlerdir: "Osman b. Maz'ûn'a gelince, muhakkak ki, ölüm ona gelmiştir. Allah'a yemin ederim ki, ben de bu ölü için hayır ve saadet ummaktayım."²⁰⁴

Bu hadiste, ihlâs bir kalp işi olduğundan, kimsenin vicdanına nüfuz etmenin yolu bulunmadığı da çıkarılan hükümler arasındadır.²⁰⁵ Ölen kişinin yanında hayrın dışında bir şey konuşmayıp hüsnü zan ve hüsnü kelim da bulunulmalıdır.

d. Cenazenin Defninde Acele Etmek

Cenazenin defninde acele etmekle ilgili hadiste Rasulullah (s.a.v): "Cenazeyi süratlice götürün. Eğer cenaze iyi ise (netice) hayırdır -ihtimal- bir an evvela onu (kabirdeki) hayır ve sevabına ulaştırmış olursunuz" buyurmuşlardır.²⁰⁶ İnsanlar her cenazenin şu fani âlemdeki hayatına bakıp ibret alması gerekir.

Azîmabâdî hadiste hayrı şöyle açıklıyor. Kabir daha hayırlı olup onu bir an önce oraya takdim edin. Yani kabir hayatı daha iyi ve güzel olduğu için, bir an önce o yere ulaştırın.²⁰⁷

e. Beyaz Kefen ve Hülle

Kefenin hayırlısının hülle (belden aşağı ve belden yukarı olmak üzere iki kısımdan ibaret elbisenin) olduğunu beyan eden Allah Rasulü şöyle buyurmaktadır. " Kefenin

202 Azimabadi, Avnu'l-Ma'bud, IV, 267.

203 Mübarekfuri, Tühfetü'l-Ahvezi, IV, 47.

204 Buhari, Cenaiz, 3; Şahadat, 30; Ta'bir, 13, 27.

205 Bkz. Sofuoğlu, a.g.e., III, 1180.

206 Buhari, Cenaiz, 52; Müslim, Cenaiz, 50; Tirmizi, Cenaiz, 27, 30; Ebu Davud, Cenaiz, 50; Nesai, Cenaiz, 44; İbn Mace, Cenaiz, 15; Muvatta, Cenaiz, 16.

207 Bkz. Azimabadii a.g.e., VIII, 326.

hayırlısı hüyledir.”²⁰⁸ Ölülerin beyaz kefen kullanılarak kefenlenmesinin daha hayırlı olduğunu belirten Hz. Peygamber (s.a.v.) bir diğler hadislerinde şöyle buyurmuştur. “Ölülerinizi beyaz elbise ile kefenleyin, çünkü o elbiselerinizin en hayırlısıdır.”²⁰⁹ Buradan anlaşıldığına göre kefenin beyaz pamuk bezinden olması efdaldır.

f. Kabirlere Gösterilmesi Gereken Saygı (Oturmama)

Kabirlere saygı ve hürmetin gerekliliğine işaret eden hadislerde, insanın elbisesiyle beraber vücudunun yanması, kabirlerin üzerine oturmaya tercih edilmiştir. Peygamber (s.a.v): "Sizden birinin ateş koru üzerinde oturması ve bu ateş korunun elbisesini yakıp da derisine işleme, bir kabrin üzerinde oturmasından çok daha hayırlıdır" buyurmuşlardır.²¹⁰

Kabirler üzerinde oturmayla ilgili mezheplerin görüşleri ise şöyledir: Hanefilere göre büyük veya küçük abdest ihtiyacı için kabirler üzerinde oturmak tahrimen mekruhtur, bunun dışındakiler ise tenzihen mekruhtur. Ancak Hanefilerce muhtar olan görüşe göre sükûnet, tefekkür ve ibret hâli üzere Kur'an-ı Kerim okuyabilmek için kabir üzerine oturmak mekruh değildir. Bu hadiste oturmak, abdest bozmak manasında tefsir edilmiştir. Bunu yapmaksa icma ile haramdır.²¹¹ Bu açıklamalarda gösteriyor ki, İslam, insanların dirisine olduğu gibi ölüsüne de saygı göstermiş ve insanları bu konuda dikkatli olması konusunda uyarmıştır.

g. Cennet

Cennetle ilgili hadislerde, cennetteki ufak bir yerin hayırlılığına işaret edilerek şöyle buyrulmuştur: "Cennette bir kırbaç (boyu kadar) yer, dünyadan ve dünyada bulunan her şeyden daha hayırlıdır."²¹² Cennetle ilgili diğler bir hadiste Peygamber (s.a.v): "Şimdi sizlere namaz kıldırdığımdan beri mescidin şu kible duvarı önünde Cennet ve ateş, misallendirilmiş olarak bana gösterildi. Ben hayır ve şerde bugünkü gibisini görmedim"

208 İbn Mace, Adahi, 4.

209 Tirmizi, Cenaiz, 18; Edeb, 46; Ebu Davud, Cenaiz, 35; Nesai, Zinet, 98.

210 Müslim, Cenaiz, 96; Ebu Davud, Cenaiz, 77; Nesai, Cenaiz, 105.

211 Vehbe Zuhayli, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, III, 78.

212 Tirmizi, Tefsir, 4.

buyurmuşlardır,²¹³ Yani Cennetin ni'metlerini göz önünde canlandırarak oraya varacakmış gibi hayır işlemeye çalışması; yine aynı şekilde Cehennem'in dehşetini düşünerek oraya girmemek için hayırlı ameller işlemeye koyulması gerekliliği vurgulanmıştır. Bunun dışındaki hadislerde de "gerçek hayrın ahiret hayrı"²¹⁴ bunun da Cennet olduğu ifade edilmiştir. Başka bir hadiste ise Allah'a inanan ve Allah yolunda hicret eden ve cihat eden kimseye Cennette ayrı ayrı bölümlerin verileceğini, bunları tam yerine getirenin ise hayırların tümünü yerine getirmiş olacağı aynı zamanda da bütün şerlerden uzak olduğu açıklanmıştır.²¹⁵

h. Cehennem

İnsanoğlu dünya hayatında, Allah'ın kendisine vermiş olduğu ni'metin kıymetini idrak etmezse ve Allah'a karşı kulluk görevini yerine getiremeden ölürse, (hayırlı bir amel işlememişse) Cehenneme götürüleceği haber verilmektedir.

Peygamber (s.a.v): "Kıyamet günü insan Allah'ın huzurunda durdurulacak. Allah (cc), "Sana hayat verdim, ihsanda bulundum; sen ne yaptın?" buyuracaktır. Kul da şöyle cevap verecek; "Dünyada malları biriktirdim, artırdım ve olduğundan daha fazla bıraktım. Beni (dünyaya) çevir de onların hepsini sana getireyim"²¹⁶ der.

Kur'ân-ı Kerimde de bu duruma şöyle temas edilmektedir: "Rabbim der, beni (dünyaya) geri döndürünüz!" "Ki terk ettiğim dünyada yararlı bir iş yapayım," Hayır, bu onun söylediği, (olmayacak) bir laftır."²¹⁷

Hadisin devamında, Allah ona buyuracak ki: "Takdim ettik (getirdik)lerini bana göster!" Kul yukardaki cevabı tekrar edince, bir de görülür ki, hayır namına bir şey takdim etmemiş, bundan dolayı Cehenneme götürülür."²¹⁸

213 Buhari, Rikak, 18.

214 Müslim, Cihad, 127.

215 Bkz. Nesai, Cihad, 19.

216 Tirmizi, Kıyamet, 6.

217 Mü'minun, 23/99, 100.

218 Tirmizî, Sıfatü Kıyame, 6.

Kur'ân-ı Kerîmde de ahiret azığından bahsedilmekte ve bu konuda kulların dikkati çekilmektedir. "Kişi yarın için ne (yapıp) gönderdiğine baksın."²¹⁹ "Kendiniz için yapıp gönderdiğiniz her hayrı, Allah'ın yanında bulursunuz. Allah yaptıklarınızı görür."²²⁰

Yukarıdaki ayet ve hadisleri düşündüğümüzde açıkça görürüz ki, kul dünya hayatında fırsatı varken Allah'a hayırlı ameller arz etmeli, bu amellerin karşılığında da Cehennemden kurtulup Cennete girmeye gayret etmelidir.

3. Kaza ve Kadere İman

İslam dininde kaza ve kadere imanın farzıyeti hayır olsun şer olsun her şeyin kaderle, yani Allah'ın takdiriyle olduğu; bunların önceden yazılmış bulunduğu, bunun hiçbir suretle değişmeyeceği kabul edilmedikçe kişinin mü'min sayılmayacağı ifade edilmektedir.

Peygamber (s.a.v): "Kul, hayıryla, şerriyle kadere inanmadıkça, kendine (hayır ve şerden) isabet edecek şeyi atlatamayacağını, (hayır ve şerden) kaçacak olan şeyi de yakalamayacağını bilmedikçe iman etmiş olmaz" buyurmuşlardır.²²¹ Bu hadiste kulun başına gelecek olan her hayır ve şerhin Allah'ın takdiri olduğu ve kulun buna inanmasının gerektiği açıkça belirtilmiştir. Nitekim bir ayet-i kerîme de rabbimiz şöyle buyurmaktadır: "De ki Allah'ın bizim için yazdığından başkası başımıza gelmez. Bizim dostumuz ve gözeticimiz O'dur. Öyleyse mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler."²²²

Sadedinde olduğumuz hadis, ayet-i kerimeyi daha açık hale getirmekte ve dolayısıyla rıza ve tevekküle teşvik etmektedir. Kaza ve kader bahsi, eskiden beri bazı münakaşalara menşe' olmuş, bu hususlarda müstakil te'lifler, tahliller yapılmıştır.

İbnü'l-Esir el-Cezerî (606/1209) kaza ve kaderle ilgili şu açıklamayı yapar: "Kulun yapacağı, kesbedeceği şeyleri Allah'ın önceden bildiğini, onların ilahî takdirle meydana geldiğini, hayır ve şer, her şeyin onun yaratmasıyla olduğunu ihbardır." Kader, Kadir'in fiili ile mukadder (miktarı belirlenmiş) olarak ortaya çıkan şeyin ismidir. Arapça'dan

219 Haşr, 59/18.

220 Bakara, 2/110.

221 Tirmizî, Kader, 10,17.

222 et-Tevbe, 9/51.

takdirle kader aynı manayı ifade etmektedir. Kaza da, bu meselede halk (yaratmak) manasına gelir. Durum böyle olunca mahlukat hakkındaki İlahi ilmin gerisinde insanların kasıt ve irade ile yaptıkları irade ve ihtiyarı kullanarak işledikleri fiiller, iktisablar ve eşya ile olan muaşeret (ilişki) ve münasebetler var ki, bunlar insanlar üzerinden kalkmaktadır.²²³

Zaten Kelamcılar da kaza ve kaderi şöyle tarif etmektedirler. "Allah'ın, olacak her şeyi ezelde takdir etmesine kader, takdir edilen şeylerin eksiksiz biçimde âlemde gerçekleşmesine kaza denir."²²⁴

Yukarıdaki hadisin şerhinde Mûbarekfûrî şunları kaydetmektedir. "Kulun; hayrı, şerri, tatlısı ve acısı ile meydana gelen her şeyin, Allah'ın, kazası, kaderi, irade ve emriyle olduğuna inanması gerekir. Ancak kulun bunlarda kesbi (kazanması) ve fiile yönelmesi vardır."²²⁵

Diğer bir hadiste Peygamber (s.a.v): "Kuvvetli mü'min Allah'a zayıf mü'min-den daha hayırlı ve daha makbuldür. Ama her birinde hayır vardır. ...Başına bir şey gelirse şöyle yapsam şöyle olurdu deme! Lakin (bu) Allah'ın kaderi, O ne dilerse yapar, de! Çünkü eğer (kelimesi) şeytanın amelini açar" buyurmuşlardır.²²⁶

"Buradaki kuvvetten murat; nefsin azimet ve niyeti ve ahiret hususundaki düşüncedir. 'Her birinde hayır vardır...' cümlesinden murat; kuvvetli mü'minde de, zayıf olanda da hayır vardır demektir. Çünkü iman ve ibadet hususunda müşterektirler."²²⁷

Kaderle ilgili diğer bir hadiste Rasulullah (s.a.v): "Allah bir kulun hayrını diledi mi onu isti'mal eder!" buyurmuştur. Kendisine: "Onu nasıl istimal eder?" diye soruldu. "Ölümden önce salih amel işlemede muvaffak kılar" buyurmuşlardır.²²⁸

223 İbnü'l Esir, a.g.e., X, 104.

224 Taftazani, a.g.e., s. 193.

225 Mûbarekfuri, a.g.e., VI, 297.

226 Müslim, Kader, 34.

227 Davudoğlu, a.g.e., X, 650.

228 Tirmizi, Kader, 8.

Kişi, niyeti, iyi bir davranışı gibi rızayı Bariyi celb edecek bir fiille, hakkında Allah'ın murat etmesine istihkak kazandı mı "kişiyle kalbi arasına giren"²²⁹ Hak Teala onu hayra yönlendirmekte, hayır ameller yapmaya muvaffak etmekte, o bu hal üzere iken ruhunu kabzetmektedir.

4. Kıyamet Alametleri

Hayırlı olma ile ilgili kıyamet alametleri hakkında Peygamber (s.a.v.) den rivayet edilen hadislere gelince bu konudaki bir hadisinde şöyle buyurmuştur.

Rasulullah (s.a.v): "Romalılar A'maka yahut Dâbık'a inmedikçe kıyamet kopmayacaktır. Onların karşısına, Medine'den o gün yeryüzü halkının en hayırlılarından bir ordu çıkacaktır" buyurmuşlardır.²³⁰ Hadiste geçen A'mak ve Dâbık, Suriye'de Halep yakınlarında iki yerin adıdır.²³¹ Bu hadis-i şerifte o devirde insanların en hayırlılarını teşkil edecek olan Medine ahalisinden çıkarılacak ordunun üçte birinin kaçıp bozguna uğrayacağını, böylece bunların Allah'ın af ve mağfiretinden mahrum kalacağını, üçte birinin sebat edip şehit olacağını, geriye kalanların da zafere ulaşacaklarını haber vermektedir.²³²

Yine kıyametin alametlerinden Deccal'in çıkacağı, Deccalin karşısına çıkacak adamın da o gün yeryüzünde yaşayanların en hayırlısı olduğu ifade edilmiştir.

Peygamber (s.a.v): "Deccal, Medine geçitlerine girmesi kendisine haram kılınmış olarak çıkacak. Derken (Medine civarındaki) bazı ekimsiz yerlere kadar gelir. O gün insanların en hayırlısı olan - veya en hayırlılarından - bir kimse onun karşısına çıkar ve:

"Sen Rasulullah (s.a.v)'in bize haber verdiği Deccal'sin der" diye buyurmuşlardır.²³³

Deccal'e karşı çıkacak bu yüksek iradeli zatın Hızır aleyhisselam olduğu

229 Enfal, 8/24.

230 Müslim, Fiten, 34.

231 Bkz. en-Nevevi, Muhyi'd-Din Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref, Sahihu Müslim bi-Şerhi Nevevi, XVI, 216.

232 Bkz. Canan İbrahim, Hadis Ansiklopedisi, XIV, 110.

233 Buhari, Fiten, 27; Fedailu'l-Medine, 9; Müslim, Fiten, 112.

bildirilmiştir.²³⁴ Hızır aleyhisselam, Hz. Musa döneminde yaşayan kendisine ilahi bilgi verilen kişi olması sebebiyle hayırlı kişi olduğu belirtilmiştir.

Kıyamet alametleriyle ilgili başka bir hadiste ise Rasulullah (s.a.v) buyuruyorlar ki:

"Güneş battığı yerden doğmadıkça kıyamet kopmaz. Batıdan doğunca, insanlar görür ve hepsi de iman eder. Ancak, daha önce inanmamış veya imanın şevkiyle hayır kazanmamış olan hiçbir kimseye bu iman fayda sağlamaz."²³⁵

Hadiste belirtildiği gibi kıyametin alametlerinden birisi olan güneşin batıdan doğması gerçekleşmeden önce iman etmiş olanların hayır elde edecekleri ve kazançlı çıkacakları anlaşılmaktadır.

Çünkü kıyametin kopması kesinlik kazanınca, ister istemez herkes inanacağından dolayı bu iman ihtiyari olmaz, icbarı olur ve Allah'ın yanında makbul olmaz.²³⁶ Nitekim ayet-i kerimede bu muzdar durumlardaki imanın kabul edilmeyeceği ifade edilmiştir. "Fakat hışmımızı gördükleri zaman imanları faide verecek değildi. Allah'ın kulları hakkında cari olagelen âdeti (budur). İşte kafirler burada hüsrana uğradı."²³⁷ Elmalılı bu ayetin tefsirinde şunları zikretmektedir. "Dirilişin gözle görüldüğü zamanda yani ye's halinde iman kabul edilmez ve hiç fayda, hayır vermez."²³⁸ Aynî de bu konuya şöyle temas ediyor. "Güneş Allah'ın emriyle doğup batmaktadır. Bunun tersi de yine O'nun emriyledir. Bu durumdan sonra kâfirin, iman etmesi kendisine herhangi bir fayda getiremeyeceği ve günahkâr olan bir mü'minin de, günahından dolayı tevbe etmesinin de kendisine fayda getiremeyeceğini söylemiştir."²³⁹

Kıyamet alâmetlerinin burada en sonuncusu bildirilmektedir ki, o da güneşin batıdan doğmasıdır. Bundan sonra iman veya tevbenin hiç bir faydası olmayacaktır. Çünkü vukuu

234 Nevevî, a.g.e, XVIII, 72; Aynî, a.g.e, XX, 105.

235 Buharî, Rikak, 39; İstiska, 27; Zekât, 9; Müslim, İman, 248; Ebu Davud, Melahim, 12.

236 Canan, a.g.e., XIV, 126.

237 Mümin, 40/85.

238 Elmalılı, a.g.e., VI, 541.

239 Aynî, a.g.e., XIX, 52.

evvelce haber verilen ve inanılması istenilen şeyler olduğu gibi zuhur etmiş ve insanlar bunları gözleri ile görmüş olacaklardır. Bir şeyi gözü ile gördükten sonra inanmaya ise iman demezler.²⁴⁰ Yani ölümün yaklaştığı anda olduğu gibi, o gün artık teklifin zamanı geçmiş mes'uliyet zamanı başlamış, iman ile kazanılması mümkün hiçbir hayır kalmamıştır.

Yine Kıyametin alâmetlerinden, Deccal'a karşı savaşılan süvarilerinde o gün yeryüzünde en hayırlı süvariler olacağı bildirilmiştir.²⁴¹

Yeryüzünde kıyametten önce kalbinde zerre kadar hayır yahut iman bulunan insan kalmayacağı da rivayetler arasındadır.²⁴²

a. Kıyamete Yakın Hayırlı İş

Kıyamete yakın bir takım fitnelerin meydana geleceği ve hadislerde bu fitnelere korunmanın hayırlılığına işaret edilmiştir. Rasulullah (s.a.v): "Bir takım fitneler olacaktır. O fitnelerde oturan, ayakta durandan; ayakta duran yürüyenden, yürüyen koşandan daha hayırlıdır"²⁴³ buyurmuşlardır.

Hz. Adem'in iki oğlundan hayırlısı Hz. Habil'dir. Kardeşi Kabil onu öldürmek istediği vakit ayet-i kerimenin ifadesiyle kardeşine: "Sen beni öldürmek için bana elini uzatırsan, ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam"²⁴⁴ demiştir.

Bu ayette, Cenab-ı Hakk fitne sırasında müslümanların takip edeceği siyaseti vaz' etmiş olmaktadır.²⁴⁵

Nevevî de bu hadiste, "fitnenin zararının büyüklüğüne dikkat çekildiğini, fitneden son derece çekinip kaçmaya, fitneye götürecek herhangi bir şeye teşebbüsten imtina etmeye teşvik edildiğini" belirtir.²⁴⁶

240 Davudoğlu, a.g.e., II, 68.

241 Müslim, Fiten, 37.

242 Müslim, Fiten, 116.

243 Buhari, Fiten, 9; Müslim, Fiten, 10; Tirmizi, Fiten, 29; Ebu Davud, Fiten, 2.

244 Maide, 5/28.

245 Canan, a.g.e., VIII, 184, 185.

246 Nevevi, a.g.e., XVIII, 8, 9.

Bu hadis, özel olarak fitneye bulaşmamayı ve imkan nisbetinde fitneden kaçmayı tavsiye etmektedir. Bu da kıyamete yakın yapılacak olan hayırlı işlerdendir.

b. Fitne Döneminde Hayırlı İş

Rasulullah (s.a.v): "Kişinin en hayırlı malının, peşine takılıp dağ geçitlerini ve yağmur düşen yerleri takip edeceği koyun olacağı zaman yakındır. Böylece dinini fitnelerden korumuş olur" buyurmuşlardır.²⁴⁷

Bu hadis fitne sırasında uzlet ve inzivayı tavsiye etmekle beraber, fitne zamanında sürülerini alıp dağlara ve otlak arazilere kaçmak ve selamette kalmak bakımından daha hayırlı olduğunu ifade etmektedir.

İmanın, ahiret inancı ve ölümle olan alakasına dikkat çekilmiş, kişinin imanla ruhunu teslim etmesinin, kendisi için hayırlı olacağı ifade edilmiştir. Cennetin hayırlı olması sebebiyle kendisine rağbet edildiği, Kaza ve kaderde hayır ve şerrin hepsine inanılması gerektiği anlatılmıştır. Kıyamete yakın bazı fitnelerin meydana geleceği ve bunlardan kaçmanın hayırlılığına işaret edilmiştir. Peygamber (s.a.v.): "Fitne zamanında (ona karışmayıp) oturan kişi, ayakta durandan hayırlıdır. O zaman ayakta duran da (fitne sebeplerini hazırlamaya) gidenden hayırlıdır. Bu yolda yürüyen fiilen fesada (bozgunculuğa) çalışandan hayırlıdır."²⁴⁸ Bu hadisi şerif bu tür fitnelere kaçmanın hayırlı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak; hayrın imanla tavsif edilmesi, imana teşvik, imanda sebat, imanın ehemmiyeti ve lüzumu belirtilmiştir.

B. İBADET

İslam inancı içinde, Allah'a samimi bir imandan sonra bu imanı sağlam ve sürekli tutacak ibadetin ayrı bir yeri vardır. İnsanı dünyanın geçici menfaat ve zevklerinin esiri olmaktan kurtararak manevi olgunluğa ve hayra ulaştırmada, ibadet büyük önem taşır.

247 Buhari, İman, 12; Rikak, 34; Fiten, 14; Ebu Davud, Fiten, 4; Nesai, İman, 30; İbn Mace, Fiten, 13; Muvatta, İsti'zan, 16.

248 Buhari, Fiten, 9; Müslim, Fiten ve Eşrati's-Sa'a, 2

İslam nizamının temelini oluşturan ibadetin hayırla olan yönünü ele alıp şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Temizlik

İslam'da temizlik, gerek maddi gerek manevi olsun müslümanın mutlaka dikkat etmesi gereken bir husustur, Hz. peygamber (s.a.v): "Temizlik imanın yarısıdır."²⁴⁹ "Namazın anahtarı temizliktir"²⁵⁰ gibi beyanlarıyla temizlik olmadan dini hayatın mümkün olmayacağına işaret etmişlerdir.

İbadetlerin kabul edilmesi için koşulan temizlik şartı namaza has değildir. Allah için yapılan her şeyin kabul edilmesi, onun temiz olmasına bağlıdır. Nitekim Hz. Peygamber başka bir hadislerinde; "Allah temizdir, ancak temiz olanı kabul eder."²⁵¹

Şu halde kişi hakiki manada müslüman olabilmek, Allah'a layık bir kul olmak için pek çok yönlerden, maddeten ve manen temiz olmak zorundadır.

Abdest ve Gusulde Suyun Kullanımı

Suyun bulunmadığı zamanlarda, temiz toprağın abdest suyu olacağı, bunun yanında suyun abdest için en hayırlı olduğu bildirilmiştir. Rasulullah (s.a.v): "On yıl boyu su bulamasa da temiz toprak müslümanın abdest suyudur. Suyu bulunca, bedenini onunla yıkasın, zira bu daha hayırlıdır."²⁵² buyurmuştur.

Burada hayırdan maksat, ecir, sevap ve bereket yönüyle fazla olanın olduğu söylenmiştir.²⁵³ Hadisin sonunda geçen "suyu bulunca, bedenini onunla yıkasın" ibaresi; su ile guslet, abdest al" demektir.²⁵⁴ Âlimler bu ibareden: "abdest ve teyemmüm beraberice caizdir" ma'nasının çıkarılmaması gerektiğine ve abdest almanın farz oluşuyla, hayırlı

249 Müslim, Taharet, 1; Tirmizi, Daavat, 86; Taharet, 3; Mevakit, 62; Ebu Davud, Salat, 73; Taharet, 31; İbn Mace, Taharet, 3.

250 Ahmed b. .Hanbel, III, 340.

251 Müslim, Zekat, 65.

252 Ebu Davud, Taharet, 125; Tirmizi, Taharet, 92; Nesai, Taharet, 204.

253 Azimabadi, a.g.e., I, 363.

254 Canan, a.g.e., X, 262.

olmasının birbirine zıt olmadığına dikkat çekerler.²⁵⁵

2. Namaz

Namaz, İslam'ın alem ve sembolü, islâm dininin direği, kulun Allah'a takdim ettiği ubudiyetin en yücesidir. Bu sebeple Hz. Peygamber: "Namaz dinin direğidir. Kim bunu ikame ederse (yerine getirirse) dinini ikâme eder, kim de bunu yıkarsa dinini yıkar" buyurmuştur.²⁵⁶

Rasulullah (s.a.v), namazı ibadetlerin en hayırlısı olarak tavsif edip şöyle buyurmuştur: "İstikamet üzere olun. (Bunun Sevabını) siz sayamazsınız. Şunu bilin ki, en hayırlı ameliniz namazdır."²⁵⁷

Hadiste geçen "En hayırlı ameliniz namazdır" ifadesini bir kısım ulema şöyle açıklar: "Yani namaz ecri ve sevabı en ziyade olan amelinizdir. Bu sebeple amellerin en efdalidir. Çünkü namaz, ibadetlerin bütün çeşitlerini içine alır: Kıraat, tesbih, tekbir, tehlil, beşerî kelamdan ve ibadeti bozucu davranışlardan sakınma, (kıyam, rükû, secde), bu toplayıcılığı sebebiyledir ki mü'minin mîracı ve Allah'a yakınlaşma vesilesi olmuştur."²⁵⁸

Peygamber (s.a.v), kendisinde rükû (namaz) olmayan dinin hayrı olmayacağını şöyle açıklamışlardır: "Rükusuz (namazsız) bir dinde hayır yoktur."²⁵⁹ buyurarak namazın önemini belirtmişlerdir.

a. Namaza Çağrı (Ezan)

İslamda namaz vaktinin girdiği ezanla ilan edilir ve mü'minler cemaate davet edilmiş olur. Ezan'ın bir başka mühim yönü islamın yüceliğinin ilanıdır.

Namaz vaktini duyurma ihtiyacı zuhur edince Hz. Peygamber (s.a.v) "ne suretle bildirme yapalım?" diye istişare açmış, muhtelif teklifleri dinlemiş, hiç biri kabul edilmeden ashâb dağılmıştır. Ensardan Abdullah İbn Zeyd gelerek:

255 Azimabadi, a.g.e., I, 363.

256 Deylemi, Şehredar b. Şiruye, Firdevsül Ahbar, Müsned, hadis no 3795.

257 İbn Mace, Taharet, 4; Muvatta, Taharet, 36

258 Canan, a.g.e., VII, 341.

259 Ebu Davud, Harac, 26.

— Ey Allah'ın Rasulü! Ben sizin üzüntünüzü görüp ayrıldığım vakit (rüyamda) bir adam gördüm. Üzerinde yeşil renkli iki giysi vardı. Kalkıp mescidin üzerinde ezan okudu. Sonra bir miktar oturdu. Tekrar kalkıp aynı söylediklerini bir kere daha tekrarladı. Ancak bu sefer bir de kad kameti' s-salat (namaz başlamıştır) cümlesini ilave etti. Eğer halkın (bana yalancı diyeceğinden korkum) olmasaydı ben "uykuda değildim, uyanıktım" diyecektim" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v):

"Allah sana hayır göstermiş. Bilâl'e söyle (bu kelimeleri söyleyerek) ezan okusun!" dedi.²⁶⁰

Bu hadiste ezanın, namaz için uygun ve hayırlı bir da'vet aracı olduğu haber verilmiştir.

b. Cemaatle Namaz

İslam dîni cemaate çok Önem vermiş ve müslümanların cemaat ve birlik olmalarını teşvik etmiştir. Ümmeti birliğe ulaştırmada en müessir vasıta namazdır. Günde beş vakit cami çatısı altında biraraya gelen, cemaat olan mü'minler birleşip kaynaşacaklardır.

Bu sebeple Rasulullah (s.a.v) pek çok hadislerinde namazların cemaatle kılınmasını emretmiş ve şöyle buyurmuşlardır: "Cemaatle kılınan namaz, ayrı kılınan namazdan yirmiyedi derece üstündür."²⁶¹

Peygamber (s.a.v) başka bir hadislerinde: "Bu gece Rabbimden bir (melek, elçi olarak) geldi, ve: "Ey Muhammed mele-i A'la (efradı) nelerde yarışır biliyor musun?" dedi. Hz. Peygamber;

"Evet! amellerin dereceleri yükseltenleri ve günahlara keffaret olanlarında, yaya olarak cemaatlere gitmekte, şiddetli soğuklarda abdesti tam almakta, namazdan sonra namazı beklemekte (yarışır). Kim bunlara devam ederse hayır üzere yaşar, hayır üzere ölür, günah mevzuunda da annesinden doğduğu gündeki gibi olur, dedim" buyurmuşlardır.²⁶²

Bu hadiste Hz. Peygamberin işaret ettiği hususları benimseyen bir hayat tarzı,

260 Tirmizi, Salât, 139; Ebu Dâvud, Salât, 28; Nesâî, Ezan, 6; İbn Mâce, Ezan, 1.

261 Buhari, Ezan, 30; Müslim, Salat, 272.

262 Tirmizi, Tefsir, 39.

İslam'ın istediği hayat tarzıdır. Soğuk günlerde bile olsa, namaz için abdest alıp, namazları cemaatle kılmak hayırlı bir ibadet ve kulluğun en güzel bir ifadesidir.

c. **Namazda Saf Düzeni**

Namazda safla ilgili tespit edilen hadislerde, cemaatle kılınan namazlarda, erkekler için en hayırlı safın ön saf, kadınlar için en hayırlı safın son saf olduğunu bildiren Rasulullah (s.a.v): "Erkek saflarının en hayırlısı ilk safdır. En hayırsızı da son safdır. Kadın saflarının en hayırlısı ise son saf en hayırsızı ilk safdır." buyurmuşlardır.²⁶³

Hadis, erkekler için namazda ilk safın faziletli olduğuna delâlet etmektedir. Kadın saflarının hükmü açıklanmış ve erkeklerin aksine onlar için son saffın daha hayırlı olduğu bildirilmiştir. Hadiste kadın saflarından murat; erkeklerle beraber namaz kılan kadınlardır. Yoksa kendi aralarında cemaat oluştururlarsa, onların safları da hüküm itibarı ile erkek safları gibidir.

Erkeklerle beraber kılınan kadın saflarının en hayırlısı, son saf olmasının hikmeti; erkeklerden uzak buldukları için onları görememeleri ve hareketlerini görmedikleri, seslerini işitmedikleri için de kalpleri bozulmadan huzur ve huşu içinde namaz kılabilmeleridir. Safların en hayırsızından murat; sevap ve fazileti en az demektir.²⁶⁴

Safların düzeni ile ilgili diğer bir hadiste ise, Peygamber (s.a.v): "Sizin en hayırlınız namazda omuzları en yumuşak olanınızdır. (Boşluğu doldurmak isteyene zorluk göstermeyeniniz, huşua riâyetkar olanınızdır"²⁶⁵ buyurmuşlardır.

Saf düzeni ile ilgili hadislerden anlıyoruz ki, namazda hayırlı olan saf düzeni Allah Rasulünün emrettiği şekilde olanıdır.

d. **Akşam Namazında Acele Etmek**

Akşam namazında acele edip vaktinde kılanların hayırda olacağını peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuşlardır: "Ümmetim, akşam namazını yıldızlar görüninceye kadar

263 Müslim, Salat, 132; Ebu Davud, Salat, 98, 166.

264 Nevevi, a.g.e., IX, 159-160.

265 Ebu Davud, Salat, 94.

bekletmeyip (geciktirmedikçe) vaktinde kıldıkça, hayır ve fitrat (sünnet) üzere devam edicidirler".²⁶⁶

Hadis, akşam namazını hemen vaktinde kılmanın müstehaplığına işaret edip, onu yıldızlar doğuncaya kadar bekletmenin de kerih olduğunu göstermektedir.²⁶⁷ Akşam namazının acele kılınışı, yıldızlar doğuncaya kadar bekletilmesinin uygun olmayacağı ifadesinden, akşam namazı vaktinin kısalığına işaret edildiği anlaşılmaktadır.

e. Vitir Namazı

Vitr, kelime olarak şef'in (çiftin) zıddıdır, yani "tek" demektir.²⁶⁸ Yatsıdan sonra kılınan bir namazın adıdır. Vitir namazının dünya malından daha hayırlı olduğunu ifade eden peygamber (s.a.v): "Allah size (öyle) bir namazla imdâd etti.(yardım etti) ki, o sizin için kızıl deve sürülerinden daha hayırlıdır" buyurmuşlardır.²⁶⁹

Hadiste, Allah beş vakte vitri de ziyade etmekle size büyük bir imdadda bulundu, onu kıldınız mı âhret hazırlığınız daha güçlü olacak demektir. Hadisin devamında, âhret için büyük sevaba vesile olacağı için bu namazın "dünya mallarının en kıymetlileri"nden daha hayırlı olacağını belirtmiştir. Hadisin metninde geçen "Humru'n-neam", kızıl develer demek ise de en kıymetli mal manasına deyim olmuştur.²⁷⁰

f. Namaz Kılanın Önünden Geçmeme

Hadislerde, namaz kılanın önünden geçmemenin çok hayırlı olduğu ifade edilmektedir. Bu sebeple Peygamber (s.a.v): "Namaz kılanın önünden geçen kimse, yüklendiği günahı, bilmiş olsaydı, onun için (kırk sene veya kırk ay veya kırk gün) beklemek, namaz kılanın önünden geçmekten daha hayırlı olurdu" buyurmuşlardır.²⁷¹

Hadis-i Şerif, namaz kılanın önünden kasden geçmenin pek çirkin bir hareket olduğunu göstermektedir. Sütrenin dış yanından geçmek yasak değildir.

266 Ebu Davud, Salat, 6.

267 Azimabadi, a.g.e., II, 63.

268 el-Firuzabadi, a.g.e., s. 631.

269 Tirmizi, Salat, 332; Ebu Davud, Salat, 336.

270 Azimabadi, a.g.e., IV, 206.

271 Buhari, Salat, 101; Müslim, Salat, 261; Tirmizi, Salat, 251; Ebu Davud, Salat, 109.

Aynı zamanda hadis, namaz kılan kimsenin önünden geçerek günahını üzerine almaktansa uzun müddet yerinde durup geçmemek daha hayırlıdır. Manasını da taşımaktadır.²⁷²

g. Nafile Namazın Evde Kılınması

Evde kılınan nafile namazların ev için hayırlı olacağı yani meleklerin eve gelmesi, şeytanların evden kaçması ve ev halkının rahat etmesine vesile olur. Bunun için Rasulullah (s.a.v): "Namazından bir pay da evi için ayırsın. Zira Allah, evinde kılacağı namaz için dahi bir hayır takdir etmiştir" buyurmuştur.²⁷³

Farzların mescitlerde cemaatle kılınması, dinin şeâirini izhâr içindir. Nafilelerin evlerde kılınması ise riyadan (gösterişten) uzak olmasındandır.²⁷⁴

Bu konu ile ilgili diğer bir hadiste ise, peygamber (s.a.v): "Sizler bu namazı (teravih) kendi evlerinizde kılınız. Çünkü farz namaz müstasna, kişinin namazının en hayırlısı kendi evinde kıldığı namazdır" buyurmuşlardır.²⁷⁵

Nafile namazı, evde kılmak, mescitte kılmaktan efdaldir. İsterse mescit başkalarına nisbetle sevabı kat kat fazla olan mescitlerden olsun.²⁷⁶

Nafile namazların evlerde kılınması, ev halkının namaza alışmasını sağlayacağı gibi, evlere bereket ve hayır getireceğide aşikardır.

h. Nafile Namaz

Nafile namazla ilgili hadislerde, normal farz namazlardan sonra, nafile olarak kılınan iki rekatlı namazın hayırlılığına işaret eden Rasulullah (s.a.v), Hayber'in fethinde sahabeden birisinin ben bugün çok kârlı bir kazanç elde ettim, demesine karşılık;

Peygamber (s.a.v) "Sana daha hayırlı kâr yapan bir adam haber vereyim" Adam, o kâr

272 Nevevi, a.g.e., IV, 225.

273 Müslim, Salatü'l-Müsafirin, 210.

274 Sofuoğlu, a.g.e., XV, 7153.

275 Buhari, Edeb, 75; İ'tisam, 3; Müslim, Salatü'l-Müsafirin, 213; Ebu Davud, Salat, 346.

276 Davudoğlu, a.g.e., IV, 328.

nedir? Ey Allah'ın Rasulü, deyince; Rasulullah (s.a.v):"(Farz) namazdan sonra iki rekat nafile namaz kılmaktır" buyurdu.²⁷⁷ Hadis-i şerifte nafile namazının hayırlılığına işaret edilmiştir. Bundan anlıyoruz ki Allah rızası için kılınan nafile namazlar maddi kazançlardan daha karlı ve hayırlıdır.

i. Kadınların Namazlarını Evlerinde Kılmaları

Konu ile ilgili hadiste, kadınların namazlarını camide kılacakları gibi, kendi evlerinde kılmalarının daha hayırlı olduğu belirtilmiştir. Rasulullah (s.a.v): "Kadınlarınızı mescitlerden men etmeyiniz, kadınlar için evleri daha hayırlıdır" buyurmuşlardır.²⁷⁸

"Kadınlar için evleri daha hayırlıdır" dan maksat, fitne ve emniyet açısından kadınların namazlarını evlerinde kılmalarının kendileri için daha hayırlı olacağı belirtilmiştir.²⁷⁹

Sonuç olarak diyebiliriz ki, namaz ibadetlerin en hayırlısıdır. Çünkü namaz, insanı Allah'a yaklaştıran, kemale erdiren bir ibadet çeşididir. Namazın verdiği bu ruh ve şuur mü'minin vicdanına öyle bir kuvvet ve hassasiyet kazandırır ki onu daima hayırlı işlere, iyiye ve güzele sevkeder.

3. Oruç

Oruç'un Kur'ânda karşılığı savm ve siyâm'dır. Lügat olarak masdar olup (yemek, içmek, konuşmak, yürümek gibi şeylerden) kendini tutmak manasına gelir.²⁸⁰ Râgıp el-İsfehâni: "Savm, aslında fiilden kendini tutmaktır, Bu sebeple yürümekten kaçınan ata sâim (oruçlu) denmiştir" der.²⁸¹ Şeriatte ise, mükellef kimsenin, şafağın sökme anından (fecr) güneşin, batma anına kadar, niyete mukarin olarak yemekten ve içmekten vazgeçip, cinsi arzularını tatmin etmek ve kasmaktan imtina etmesine savm (oruç) denmiştir.²⁸²

Dinimiz, orucu İslam'ın ana rükünlerinden biri yapmıştır. Bedenle yapılan bir

277 Ebu Davud, Cihad, 168.

278 Ebu Davud, Salat, 53.

279 Azimabadi, a.g.e., IV, 192,193.

280 Vehbe Zuhayli, a.g.e., III, 109.

281 er-Râgıp el-İsfehâni, a.g.e., s. 291.

282 Canan, a.g.e.,IX, 56.

ibadettir. Rasulullah (s.a.v)'de, Muaz b. Cebel (r.a)'a seslenerek: "Dikkat et, sana hayır

kapılarını göstereceğim; oruç kalkandır" ²⁸³ buyurarak, orucun hayır kapılarından biri olduğunu bildirmişlerdir.

Diğer bir hadiste, Peygamber (s.a.v): "Ramazan ayında sema kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır her bir âsi şeytan zincire vurulur ve bir münâdi her yere şöyle nida edip bağırır: "Ey hayır arayan gel! Ey şer arayan, kendini şerden tut!" buyurmuşlardır.²⁸⁴

"Ey hayır arayan gel!.." cümlesinin manası: "Ey hayır arayan, hayır işi yapmaya koş, işte sana hayır yapacak ân. Zira bu vakitte az bir amel sebebiyle sana çok mükâfaat verilecektir. Ey bâtil arayan kişi, sen de bu işten vazgeç, kendini tut, zira şu ânlar tevbe zamanıdır."²⁸⁵

Orucun faziletini ifade eden çok hadis-i şerif mevcuttur. Bu da gösteriyor ki, oruç hayır, bereket, rahmet, mağfiret, bağışlanma zamanı ve Allah rızasını kazanma mevsimidir.

a. İftarda Acele Etmek

İftarı acele etmekle ilgili hadiste, insanların iftarı acele yaptıkları müddetçe hayırda olacakları söylenmiştir. Peygamber (s.a.v): "İnsanlar iftarı acele yapmaya devam ettikleri müddetçe hayır üzere devam ederler" buyurmuşlardır.²⁸⁶

Bu geçen hadis, iftar vakti girdikten sonra orucu bozmakta acele davranmanın müstehab olduğunun delilidir.²⁸⁷ İftarın acele yapılmasındaki hikmet, gündüze geceden bir şey katmamaktır. Bir de iftarda acele davranmak, oruç tutan kimse için muvafıktır. İbadet hususunda ona kuvvet verir. İftar ve akşam namazında acele davranmak, sahurı tehir etmek sünnettir. ²⁸⁸ İftar yapmakta acele etmede bütün müminler için hayır ve bereket vardır.

283 Tirmizi, İman, 8.

284 Nesâî, Savm, 5.

285 Sünenü'n-Nesai ve Haşiyeti İmamı's-Sindi, IV, 130.

286 Buhari, Savm, 45; Müslim, Siyam, 48; Tirmizi, Savm, 13; Muvatta, Siyam, 6.

287 Sofuoğlu, a.g.e., IV, 1285.

288 Ayni, a.g.e., IX, 133.

b. Kadir Gecesinde Hayırlılığı

Bu gecenin hayırlılığı ayetler ve hadislerde açıkça belirtilmiştir. "Biz, onu (Kur'an-ı) Kadir gecesinde indirdik... Kadir gecesini bin aydan hayırlıdır. Ondan Melekler ve Ruh, Rablerinin izniyle her bir iş için, iner de iner. O gece tan yeri ağarıncaya kadar bir selâmdır."²⁸⁹

Bu âyetler de gösteriyor ki, Cenab-ı Hak, tıpkı buyurduğu gibi Kadir gecesini hususi mağfiret gecesini yapmış, o gece yapılan her türlü ibadete, iyiliğe bol karşılık vermiştir.

Rasulullah (s.a.v): "Kadir gecesini bin aydan daha hayırlı bir gecedir. Onun hayırdan mahrum kalan (birçok hayırdan) mahrum kalmıştır."²⁹⁰ buyurarak kadir gecesinin önemini ve hayırlılığını belirtmişlerdir.

Bu gecedeki hayırdan maksat, hakkıyla ihya edilip değerlendirildiğinde, kazanılacak sevap ve mükafatın çokluğudur.

c. Bayram Günleri

İslam dini cahiliye döneminin Bayram kabul ettiklerini kaldırmış, mü'minlere daha hayırlı olacak iki bayram hediye ederek toplumsal ve medeni bir yenilik getirmiştir. Bayramların daha hayırlı olanlarla değiştirilmesi ayrı bir ehemmiyet taşır. Böylece mü'minlerin eğlencesi de bayramı da İslamca olmuştur. Mü'minlerin bayramı ibadetle başlar. Zira Hakiki mutluluk ibadettir. Ayet-i kerimde: "De ki: "Allah'ın lütfiyle, rahmetiyle (evet) ancak onunla ferahlansınlar..."²⁹¹ buyurulmuş, islam'ın dışındaki ferahlıkları reddetmiştir.

Rasulullah (s.a.v), Medine'ye gelmeden önce Medine'lilerin iki şenlik günleri vardı. Hz. Peygamber (s.a.v), Medine'ye geldiğinde Medineliler o günlerde oynayıp eğlenirdi.

Hz. Peygamber: "Bu iki gün (ün mana ve mahiyeti) nedir? Diye sordu.

"Biz cahiliye devrinde bu günlerde eğlenirdik!" dediler, Aleyhissalâtu vesselam:

289 Kadir, 97/1-5.

290 Nesai, Savm, 5.

291 Yunus, 11/58.

"Allah, bu iki bayramınızı onlardan daha hayırlı diğer iki günle değiştirdi: Kurban bayramı, Fıtır (Ramazan) bayramı" buyurdu.²⁹²

Hadiste, yeni getirilen bayram günlerinin müslümanlar için ferahlık, mutluluk, hayır ve sürur günü olması yanında Allah'tan inananlara bahşedilmiş bir sevap, fazilet, mükafat günü olduğu belirtilmiştir. Bu da Müslümanların toplumsal olarak eşit derecede sevinmelerini sağlamış, hayırlı neticelerin meydana gelmesinde etkili olmuştur.

4. Zekât ve Sadaka

a. Zekât

Zekât, lügatta nema (büyüme artma) manasına gelir. Zekât ayrıca, temizlenme manasına kullanılmıştır.

Şeriatta zekat ise, üzerinden bir yıl geçmiş nisab miktarı maldan bir kısmını fakire ve benzerine vermektir.²⁹³

İslam dininde imandan sonra ilk akla gelen iki rüknünden birincisi, namaz farzı, ikincisi de zekât farzıdır. Kur'an-ı Kerim baştan sona, namazla zekâtı hep yan yana zikreder. Bir ayet-i kerimede Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: " Hem namazı dürüst kılın, zekatı verin..."²⁹⁴

Zekâta Kur'an-ı Kerimde olduğu gibi hadislerde de bir hayli fazla temas edilmiştir. Bu da islam'ın sosyal adalete vermiş olduğu önemi göstermektedir. Peygamber (s.a.v): "Ey Adem oğlu! senin fazla malını sadaka olarak vermen kendin için hayır; vermemen ise şerdir...Yüksek el (veren) alçak elden (alandan) hayırlıdır" buyurmuşlardır."²⁹⁵

Hadisteki ifadelerden anlıyoruz ki, insanın zarurî ihtiyaçlarından fazla olan malını hayır yollarına sarfetmesi, sevap yönünden daha hayırlı, hayra harcamayıp biriktirmesi kendisine hiçbir hayır ve sevap temin etmediğidir. Zira üzerine farz olan nafaka gibi şeyleri

292 Ebu Davud, Salat, 245; Nesai, Ideyn, 1.

293 Vehbe Zuhayli, a.g.e., III, 248.

294 Bakara, 2/43.

295 Müslim, Zekat, 97.

vermezse azaba müstahak olur. Mendup olan sadakayı vermezse sevabı noksanlaşır.²⁹⁶

Zekat, mal nimetini veren Allah'a şükür için meşru olmuş ve Allah'ın kulları için bir imtihanıdır. Kul zekatını hakkıyla verdiğinde Allah katında hayır, sevap kazanacaktır ve ayrıca Allah'ın emrini yerine getirdiğinden dolayı mutlu ve bahtiyar olacaktır. Zekât, zenginleri cimrilik hastalığından korur. Böylece onlar da kurtuluşa ererler.

Zekâtla ilgili diğer hadislerde, zekâta acele etmenin hayra koşmak ve zekâtın hayır kapılarından biri olduğu belirtilmiştir.²⁹⁷

b. Sadaka

İslam dini sadakaya büyük önem vermiş ve Müslümanları hayırlı bir iş olan sadaka vermeye teşvik etmiştir.

Sadaka ile ilgili pek çok hadis varid olmuştur. Bunlardan da kimisi sadakayı teşvik, kimisi sadakanın faziletini ihtiva etmektedir. Bir hadiste Rasulullah (s.a.v) minberde, sadakadan ve dilenmeye tevessül etmekten bahsettiği sırada:

"Üstteki el, alttaki elden hayırlıdır!"²⁹⁸ buyurdu. "Üsteki" infak eden, "alttaki" de alan demektir."

Rasulullah (s.a.v) burada vermeyi teşvik ederken dilenmekten sakındırmaktadır. Bunu yaparken de veren kimseyi yukarı el (veya üstteki el), alanı, yani dilenen kimseyi de aşağı el, (veya alttaki el) tabirleri ile kinaye etmiştir. Ayrıca bu hadiste, infaka teşvik vardır.²⁹⁹

Başka bir hadiste Rasulullah (s.a.v): "Sadakanın en hayırlısı zenginin verdiği dir..."³⁰⁰ Bu ifadedeki maksat hakikat değil, kemaldir. Yani mana şöyledir: "Kâmil ve mükemmel sadaka ancak zenginlik halinde verilir." Bir başka ifadeyle sadaka veren kimsenin

296 Davudoğlu, a.g.e., V, 436.

297 Tirmizi, Zühd, 38; Ebu Davud, Zekat, 21.

298 Buhari, Zekat, 18; Müslim, Zekat, 94; Ebu Davud, Zekat, 28; Nesai, Zekat, 52; Muvatta, Sadaka, 8.

299 Nevevi, a.g.e., VII, 124, 125.

300 Buhari, Zekat, 18; Nafakat, 2; Ebu Davud, Zekat, 39; Nesai, Zekat, 53.

kendisi veya bakmak zorunda oldukları, muhtaç durumda olmamalı veya ne kendisini ne de onları muhtaçlar sırasına indirecek şekilde bütün malını tasadduk etmemelidir.³⁰¹

Bunun yanında sadaka ile ilgili hadislerde, "En hayırlı sadakanın, fakirin çalışarak güç sarfetmesi olduğu" ³⁰² ifade edilmiştir. Sadakanın, sadece malı bağışlayarak başkalarına yardımcı olmaktan ibaret olmadığı, insanın yapabileceği tüm hayır ve yardımları kapsadığıda malumdur.³⁰³ Bundan dolayıdır ki kişinin yapacağı her hayrın sadaka mefhumuna gireceği de aşikardır.

5. Hac

Hac, lügatte, (ziyaret) kasetmek manasına gelir. Dini terim olarak da; Mescidu'l Haram'ın muayyen âdaba uygun olarak ziyaretine kasetmektir. Daha açık tarifıyla: "Belirlenmiş vakitte Arafatta bir miktar durduktan sonra, Kâbe-i Muazzama'yı usûl-ü dairesinde tavaf suretiyle ziyaret etmekten ibarettir."³⁰⁴

Hac, İslam'ın beş rüknünden biridir. İçtimâî ve siyasi yönü ümmet hayatında son derece ehemmiyet arzeden bir ibadettir. İslâmiyet'in beynelmilel hüviyetini en yüksek mertebede ifade eden yegâne fırsattır. Hac vesilesiyle dünyanın dört bir tarafında yaşayan, dilleri, renkleri örf, âdet ve kıyafetleri farklı müslümanlar, aralarındaki mekan uzaklığını, Allah'ın emrine uyararak kaldırıp bir araya gelirler, tanışırlar, kaynaşırlar, sevişirler, ümmetin birlik, beraberliğine vesile olurlar.³⁰⁵

Tavafta Hayır Konuşmak

Beytullah'ın etrafında tavaf etmenin namaz gibi olduğu, yani insanın hal ve hareketlerine dikkat etmesi gerektiği, tavaf esnasında konuşmanın caiz olduğu ancak hayrın dışında konuşulmayacağını belirten Peygamber (s.a.v): "Beytullah etrafındaki tavaf, namaz gibidir. Ancak bunda konuşabilirsiniz. Öyle ise, kim tavaf sırasında konuşursa

301 Canan, a.g.e., IV, 255.

302 Ebu Davud, Vesaya, 3.

303 Atiye Ali, a.g.e., s. 77.

304 Abdullah b. Mahmud el-Mevsiliyy, el-İhtiyar li Ta'lil Muhtar c. 1, s. 125.

305 Canan, a.g.e., IV, 197.

sadece hayır konuşsun" buyurmuşlardır.³⁰⁶

Buradaki hayır konuşmaktan maksat zikrullah ve tavaf yapmakta olan diğer müslümanları rahatsız etmeyecek faydalı sözler, ilim öğrenmek ve öğretmek gibi şeylerdir.³⁰⁷ Nesâî'nin rivayetinde bu konu şöyle ifade edilmiştir: "Tavaf sırasında az kelâm edin. Zira sizler namazdasınız."³⁰⁸ Bu da gösteriyor ki tavaf esnasında ibadetteymiş gibi davranılması gerekmektedir.

6. Kurban

Kurban, kelime olarak "KARUBE" kökünden mastardır, yaklaşmak manasına gelir. Dini bir ıstılah olarak Allah teâlâ'yı razı ederek yakınlığını kazanmak için kesilen hayvana kurban denir.³⁰⁹

Arapça'da kurban kelimesinden ziyade udhiye kelimesi kullanılır. Cem'i (çoğulu) edâhîdir. Kurban kesilen güne yevmü'l-adhâ denir.

Kurbanın Hayırlısı (Koç Kesmek)

İbadetlerde samimiyet ve ihlas önemlidir. Kişinin ibadeti ile bütünleşmesini sağlar. Kur'an ve sünnetin beyanına göre de esas olan ihlastır. Buna göre mü'min sadece görevi tamamlamak için değil, yaptıkları ile Allah'ın rızasını kazanmak için ibadetlerini ifa eder. Kurban da bir ibadettir. Kesilen kurbanı Allah'ın ihtiyacı yoktur. Ama kişinin ona gösterdiği özen Rabbine karşı sorumluluğun göstergesidir. Kurbanın en hayırlısının boynuzlu koç olduğu ifade edilerek Hz. Peygamber (s.a.v.): "Kurbanlığın en hayırlısı (boynuzlu) koçtur"³¹⁰ buyurmuşlardır. Hadisinde kurbanın hayırlısındaki "hayır" bunu ifade eder.

7. Bozulabilecek Yemin ve Keffareti

Hadislerde herhangi bir hususta "şunu yapacağım!" veya "..yapamayacağım!" diye

306 Tirmizi, Hac, 112.

307 Bkz. Mübarekfuri, a.g.e., IV, 29, 30.

308 Nesai, Hac, 136.

309 Akseki A. Hamdi, İslam Dini, s. 218.

310 Tirmizi, Edahi, 18; İbn Mace, Adahi, 4.

yemin edildikten sonra, karar farklı da olsa yemin edilen şeyin fayda değil zarar getireceğinin anlaşılması halinde hayırlı olanı yapmalı, yeminin gereğini yapmaktan vazgeçmelidir.

Rasulullah (s.a.v); "Kim bir şey hususunda yemin eder, sonra da hilafını daha hayırlı görürse, derhal keffaret vererek yemininden vazgeçsin ve yemin ettiği husustan daha hayırlısını yapsın."³¹¹

Diğer bir hadiste, peygamber (s.a.v): "Ben, Allah'a yemin ederek söylüyorum: inşaallah, herhangi bir şeye yemin edilince, yeminin aksine yapmayı daha hayırlı gördüğüm şeyi yaparım" buyurmuşlardır.³¹²

Fayda getirmeyecek şeyi "yemin ettim" diye yapmada ısrarın bir manası yoktur, yemin kefaretiyle ödeyerek zararlıdan vazgeçmek en hayırlı yoldur.

Birinci hadiste Rasulullah (s.a.v), ümmete yemin sebebiyle kötülük işlememesini, hayır nerede ise onu yapmasını, ancak, yeminini bozduğu için keffaret ödemeyi de ihmal etmemesini emretmektedir. İkinci hadiste de, yemin hakkında Aleyhissalâtu vesselâm'ın nasıl hareket ettiğini göstermektedir: O da mahzurlu olan şeyleri, yeminine rağmen yapmaması daha hayırlı gördüğü işi yapması ve yeminini bozduğu için kefarete bulunmasıdır.³¹³

8. Duâ ve Zikirde Hayır

Duâ Arapçada, çağırma, davet etmek, rağbet göstermek,³¹⁴ yardım talep etmek, ismen çağırma (tesmiye) manalarına gelir. İbadete de duâ denmiştir.³¹⁵ Peygamber (s.a.v) buna işaret ederek şöyle buyurmuşlardır. "Duâ, ibadetin ta kendisidir." buyurmuşlardır.³¹⁶

311 Müslim, Eyman, 12; Tirmizi, Eyman, 6; Muvatta, Eyman, 11.

312 Buhari, Eyman, 14; Müslim, Eyman, 10; Ebu Davud, Eyman, 17; Nesai, Eyman, 15; Sayd, 33.

313 Canan, a.g.e., XVI, 235.

314 Abdulfettah Ahmed, a.g.e., I, 228.

315 Canan, a.g.e., V, 484.

316 Tirmizi, Tefsir, 2; Daavat, 2; Ebu Davud, Salat, 358; İbn Mace, Dua, 1.

Peygamber (s.a.v)'de başka bir hadislerinde, "Duâ kulluğun özüdür"³¹⁷ buyurarak duanın Allah'a dönüş ve yöneliş olduğuna işaret etmişlerdir. Kulluktan bahsedilen bir yerde, duadan bahsetmemek mümkün değildir.

Duâ deyince, sadece dille yapılan duâ anlaşılmalıdır. Bir de fiili duâ vardır. Mü'min kişi arzularını Rabbinden diliyle talep ettiği gibi fiille de teşebbüs edecektir. Dili ile talep ettiği şeyin gerçekleşmesi için aklın gösterdiği sebeplere başvuracaktır.³¹⁸

Bunun neticesinde ettiği duanın hayır ve bereketini görecek, hem kendisi hem de toplum için yarar elde edecektir.

Zikir ise; anmak, yad etmek, hatıra getirmek, beyan ve ifade, korunan (gizli) şeyleri ortaya çıkarmak gibi manalara gelir.³¹⁹ Zikir ıstılahta ise, Allahu Teâlânın ismi celilini, kibriya ve uluhiyetini anmaktır. Nitekim zikir hakkında şöyle denilmiştir: "Allah yolunda ilerlemek için zikir kuvvetli bir rükündür. Hatta bu yolun esasıdır. Kişi Allah'a ancak zikre devamla ulaşabilir."³²⁰

Emir ve yasakları ciddi ve duyarlılıkla hayata taşıyıp yaşamak, bütün emir ve yasaklarla kendisine yapılan teklifleri vicdanında hissederek, Allah'ın emirlerine yapışmak ve yasaklarından kaçınmak da zikrin bir çeşididir.

İbn Kayım el-Cevziyye de (Ö.751/1351) zikrin faziletleri konusunda bir kitap te'lif etmiştir. Bu kitapta zikrin yüzden fazla faydası olduğu belirtilerek yetmiş dokuzu yazılmıştır. Onlardan misal olması bakımından bir kaç tanesini nakledeceğiz.

Zikir, şeytanı defedip uzaklaştırır, gücünü de kırar, Allah'ın memnuniyet ve rızasına sebep olur, zikr eden kimseye vakar ve sevimlilik kazandırır. Zikir, zikreden kimseyi, zikrettiğine (Allah'a) yaklaştırır.³²¹

a. **Dua Etmeye Teşvik**

Kişiyi duâ kapısının açılması, çokça duâ etmeye muvaffak kılınmasıdır. Duâ

317 Tirmizi, Dua, 1.

318 Canan, a.g.e., V, 484.

319 Bilmen Ö.Nasuhi, a.g.e., I, 145.

320 el-Kuşeyri, a.g.e., s. 173.

321 Geniş bilgi için bkz., İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, el-Vabüü's-Sayyib, s. 215-216.

edebilmek, kişi için büyük bir hayırdır, mü'min ayet-i kerimenin delalet ettiği gibi, kendisine isabet eden her hayrı Allahtan bilmekle mükelleftir: "Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır, sana ne kötülük gelirse nefsendendir."³²² Rasulullah (s.a.v) dua edebilmenin rahmet ve hayır kapılarının açılmasına vesile olduğunu ifade etmişlerdir.³²³

İstihare duasında Peygamber (s.a.v) konuyu şöyle açıklıyor: "Allahım eğer sen bu işin benim dinim, geçimim, sonum, şimdiki ve geleceğim hakkında hayırlı olduğunu biliyorsan bunu bana takdir eyle, kolaylaştır... Hayır nerede ise bana onu nasib eyle, sonra beni onunla hoşnud eyle!"³²⁴

İstiharenin vicdan üzerine tesiri vardır: İnsan bir işin hayır ve şerrini, yarar ve zararını kestiremediği, fiil ve terkinde hayrette kaldığı, şaşırıldığı bir sırada istihare, en emin bir merci, ve en sağlam bir dayanaktır. İslam'da falcılık, gayb bilicilik yok, istihare ile işin hayırlısını Allah'tan isteme yolu vardır!³²⁵

Hız. Peygamber bir hadislerinde de; "Günah ve Sıla-i Rahimi terketmeye ait olmadıkça Allah mü'minin yaptığı duayı kabul eder, bu ya istediğini vererek, ya daha hayırlısını ahirete bırakarak veya bir kötülüğü defederek olur"³²⁶ buyurmuşlardır. Hayır ve faydalı olan duaya mü'minler böylece teşvik edilmiştir.

İnsan için en güzel şey, daima Allah'tan hayırlı olan şeyleri istemesi, zararlı, kötü, şer olan şeyleri istemekten de sakınmasıdır.

b. Bazı Özel Durumlarda Tavsiye Edilen Dualar

Allah Rasulü, Müslümanlara özel durumlarda kendileri ve toplum için Allah'tan hayır talep etmelerini tavsiye etmiş, bu hayırlı konuda örnek ve model olmuşlardır. Namazda yapılacak dua ile ilgili "Allah'ım, senin bildiğin her çeşit şerden sana sığınıyorum, bilmekte olduğun bütün hayırları senden istiyorum, bildiğin günahlarımdan

322 Nisa, 4/79.

323 Tirmizi, Daavat, 112.

324 Buhari, Daavat, 48; Teheccüd, 25; Tirmizi, Salat, 394; Nesai, Nikah, 27; İbn Mace, İkame, 188.

325 Sofuoğlu, a.g.e., XIV, 6322.

326 Tirmizi, Daavat, 9.

sana istiğfar ediyorum.”³²⁷

Namazdan sonra yapılacak duada ise: "Allah'ım! Kullarından herhangi birine verdiğin bir hayır ve mahlukatından birine vaadettiğin bir lütuf var da buna idrakim yetişmemiş, niyetim ulaşmamış ve bu sebeple de isteklerimin dışında kalmış ise ey Alemlerin Rabbi, onun husulü için de sana yalvarıyorum, bana onu da vermeni senden istiyorum."³²⁸ buyurmuşlardır.

Hız. Peygamber, en önemli ibadet olan namazda ve sonrasında hayırlı, din ve dünya için faydalı duada bulunmuş ve ümmetini de bu duaları yapmaları için teşvik etmiştir.

Sabah akşam yapılacak hayırlı dua ile ilgili, kişinin sabahleyin sabaha eriştiği için Allah'a hamd edip o günün hayrını istemesinin, yine akşamladığı zaman o akşamın hayrını Allah'tan dilemesinin gerektiğini tavsiye eden Rasulullah (s.a.v): "Rabbim! Bu gecede olacak hayrı, ve bundan sonra meydana gelecek olan hayrı senden talep ediyorum. Bu gecede olacak şerden ve bundan sonra ortaya çıkacak şerlerden sana sığınıyorum."³²⁹ buyurmuşlardır.

Bu hadisin ifade ettiği mana ile örtüşen ayet-i kerimede Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: "Gece ve gündüzde barınan her şey O'nundur."³³⁰ Ayette de belirtildiği gibi, gecede meydana gelen ve meydana gelecek olan hayrın hepsini istiyorum, demektir. Mübarekfuri de : "Maddeten ve manen kemale ermiş seçkin kulların için o gecede olmasını istediğin hayırları veya bu gecede meydana gelecek hayırları istiyorum manasını içermektedir."³³¹ diye açıklamışlardır.

Musibet anında Allah'tan hayırlısını istemek konusuna gelince, başına musibet gelen bir müslümanın, Allah'ın emrettiği gibi "Biz Allah'ınız ve ancak ona dönücüleriz"³³² deyip

327 Tirmizi, Daavat, 22; Nesai, Sehv, 61.

328 Tirmizi, Daavat, 30.

329 Müslim, Zikir, 74; Tirmizi, Daavat, 13; Ebu Davud, Edeb, 110.

330 Enam, 6/13.

331 Mübarekfuri, a.g.e., IX, 235.

332 Bakara, 2/156.

Allah'tan ecir istemesi gerektiğini ve Allah'ın da bu istemesinden dolayı daha hayırlısını vereceğini ifade eden Rasullulah (s.a.v) de: "Başına musibet gelen herhangi bir müslüman Allah'ın emrettiği gibi Biz Allah'ımız ve ona dönücüleriz. Allah'ım musibetim hususunda bana ecir ve bana sonucun da daha hayırlısını ver derse, Allah ona mutlaka daha hayırlısını ihsan eder."³³³ buyurmuştur.

Hadiste, başına bela gelen insanın, başına gelen belaya sabredip Allahtan hayırlısını istemesi sonucu Allah'a teslimiyeti sebebiyle kendisine daha hayırlısının verileceği belirtilmiştir.

Rüzgârın esmesiyle ilgili hadislerde, rüzgârın şiddetinden Allah'a sığınılması gerektiğini ve Allahtan onun hayrının istenileceğini ifade eden Peygamber (s.a.v), rüzgâr estiği zaman şu duayı okurdu: "Allah'ım, senden bunun hayrını ve bunda olan (menfaatların da) hayrını ve bunun gönderiliş maksadındaki hayrı da istiyorum. Bunun şerrinden, bunda olanın şerrinden, bununla gönderilen şeyin şerrinden de sana sığınıyorum."³³⁴

Yine Tirmizî'de gelen başka bir rivayette Peygamber (s.a.v): "Rüzgâra küfretmeyin, hoşunuza gitmeyen bir rüzgar görünce: "Allah'ım, senden bunun hayrını talep ediyorum deyiverin"³³⁵ buyurmuşlardır.

Rüzgârın getirdiği rahmetten anlaşılan hayır yağmur, temiz hava ve rahatlaktır. Ayrıca bitkilerin döllenmelerindeki hizmeti ise eskiden beri bilinen bir başka rahmetidir.

Bazı İslam âlimleri rüzgardaki hayrın büyüklüğünü belirtme konusunda: " Eğer rüzgâr estirilmeyecek olsa arzla semâ arası kokuşur kalır"³³⁶ demişlerdir.

Peygamber (s.a.v) hilâli gördüklerinde şu duayı okurlardı: "Hayırlı ve istikametli bir ay (devresi) diliyorum." Bunu üç kere söyledikten sonra, "Seni yaratan Allah'a inandım."

333 Müslim, Cenaiz, 3; Tirmizi, Daavat, 84; Salat, 349; Ebu Davud, Cenaiz, 22; Muvatta, Cenaiz, 42.

334 Müslim, İstiska, 14; Tirmizi, Daavat, 50; İbn Mace, Edeb, 29.

335 Tirmizi, Fiten, 64.

336 Canan, a.g.e., VI, 78.

Bunu da üç kere tekrar ettikten sonra: "...Ayını Çıkarıp...Ayını getiren Allah'a hamd olsun" ³³⁷ derdi.

Hilâl devresinin hayırlı ve istikametli (rüşd üzere) olmasını dilemek, Allah'tan ibadetle geçmesini dilemektir. Hac mikatı, Ramazan orucunun başı vs. hilâl devrelerine rastlamaktadır.³³⁸ Bundan dolayı hilâlin görülmesi ve onun hayrının istenilmesi önemle vurgulanmıştır.

Müslümanın yeni giydiği elbisesinden dolayı Allah'a hamdetmesi gerektiği ve o elbisenin hayrının istenileceğini ifade eden Hz. Peygamber Şöyle duâ ederdi: "Allahım! Hamd sanadır, (giydiği şey ne ise) ismen söyleyerek Bunu bana sen giydirdin. Bunun hayırlı olmasını, yapılış gayesine uygun olmasını diliyor, şerrinden ve yapılış gayesine uygun olmamasından da sana sığınıyorum."³³⁹

Giyilen şeyin hayrı onun hemen eskimeyip dayanıklı olması, temizliği ve ihtiyaç için giyilmiş olmasıdır. Yapılış gayesine uygun olmasından maksat, elbise ne amaçla yapılmış ise onun hayrını, o maksada uygun kullanımını talep etmektir. Zaten elbise, tesettürü sağlamak, sıcak ve soğuğa karşı korumak gibi maksatlarla yapılır. Şu halde, elbisenin bu hizmetlerinde hayırlı olması, yapılmış olduğu bu gayeler içindir. Elbiselerin bu gayelere uygun kullanımı bir bakıma kulluk ve ibadet vazifelerini hakkıyla yapmaya vesiledir.

Hadis, yeni bir elbise giyerken Allah'a hamdetmenin müstehab olduğuna delâlet eder.³⁴⁰

Müslümanların evlerine giriş ve çıkışlarda Allah'ın ismini anmalarının gerekli olduğu ve aynı şekilde Allah'tan hayır talep edilmesi gerektiğini söyleyen Hz. Peygamber (s.a.v): "Kişi evine girince şu duayı okusun: "Allahım! Senden hayırlı girişler, hayırlı çıkışlar istiyorum. Allah'ın adıyla girdik, Allah'ın adıyla çıktık, Rabbimiz Allah'a tevekkül ettik."³⁴¹ buyurmuşlardır.

337 Ebu Davud, Edeb, 111.

338 Azimabadi, a.g.e., XIII, 295.

339 Tirmizi, Libaz, 29; Ebu Davud, Libaz, 1.

340 Mübarekfüri, a.g.e., V, 376.

341 Ebu Davud, Edeb, 112.

Hadiste eve giriş ve çıkıştaki hayırdan maksat, giriş ve çıkıştan önce gelecek olan hayır kastedilmektedir.³⁴² Şu ayet-i kerime ise bütün giriş ve çıkışları kapsamaktadır. "De ki: Rabbim beni (girdireceğin yere) doğruluk girdirişiyile girdir, beni (çıkarcacağın yerden) doğruluk çıkarışıyla çıkar."³⁴³ Her ne kadar bu ayet özel sebeple inmişse de genel bir mana içermektedir.³⁴⁴

Kişinin evlenmek istediğinde, hizmetçi aldığında ve deve satın almak istediğinde bunların hayırlı olmasını talep etmesi gerektiğini Rasulullah (s.a.v) şöyle açıklamışlardır: "Biriniz bir kadınla evlenir veya bir köle satın alırsa şöyle duâ etsin: "Allahım, ben bunun hayırlı olmasını ve hayırlı bir yaratılış üzere olmasını diliyorum. Onun şerrinden ve şerli bir tabiat üzere olmasından sana sığınıyorum. Eğer bir deve satın alırsa, eliyle hörgücünün üstünden tutup aynı şeyi söylesin."³⁴⁵ diye buyurmuşlardır. Hadiste belirtilen bu üç amelin, "hayırlı olması"ndan maksat bizzat kendisinin hayırlı olmasıdır. "Hayırlı bir yaratılış üzere olması" ndan maksat ise, iyi huy üzere, ahlaken düzgün olması demektir.³⁴⁶

İslamda ölen kişi için Allah'tan, bağışlanmasını ve kendisine dünyadaki hayatından daha hayırlı bir hayat istenilmesi vurgulanmıştır. Bundan dolayıdır ki, Rasulullah (s.a.v): "Allahım, şuna mağfıret et ve şuna rahmet eyle... Onu dünyadaki evinden daha iyi bir eve, ailesinden daha hayırlı bir aileye koy, eşinden daha hayırlı bir eşe ulaştır..." diye dua etmiştir.

Sahabeden Avf b. Malik (ra) der ki: "(Rasulullah'ın bu dualarını işitince) o ölünün yerinde kendimin olmasını temenni ettim."³⁴⁷

Cenaze için yapılan duanın halisane olması gerekir. Yani ölünün istifade edeceğine inanarak samimi hislerle duâ etmelidir. Cenaze için hayırlı dualarda bulunmalıdır.

Müslüman kişinin ölen kardeşi için arkasından hayır duada bulunmasından maksat

342 Azimabadi, a.g.e., XIII, 298.

343 İsrâ, 17/80.

344 Bkz. Azimabadi, a.g.e., XIII, 297.

345 Ebu Davud, Nikah, 46.

346 Azimabadi, a.g.e., VI, 139.

347 Müslim, Cenaiz, 85; İbn Mace, Cenaiz, 23.

ölenin yararına olacağıın ümit edilmesidir.

c. Her An Allah'ı Hatırlamak

Hadislerde, en hayırlı amelin zikir, en hayırlı insanların da Allah'ı zikredenler olduğu açıklanmaktadır. Bir hadis-i kudside: "Allahu Teala buyuruyor ki: "Ben, kulumun hakkımdaki zannı gibiyim... Kulum, beni bir cemaat içinde anarsa, ben de onu daha hayırlı bir cemaat içinde anarım.."³⁴⁸

Nevevi (ö.676/1277); "Kul Allah'ı zikrettiği vakit Allah'ın onunla beraber bulunması; ona rahmet, tevfiik, hidayet ve korumasıyla olur." demiştir."Kullardan daha hayırlı cemaat içinde..." ibaresinden murat; Meleklerdir. Yani; kulum beni insanlar arasında zikrederse, ben de onu melekler arasında zikrederim, demektir.³⁴⁹

Hadis-i Şerif Allahın sıfatlarını işleyen hadislerindendir. Zahirî manasının murat edilmiş olması imkansızdır. Zira hadisdeki her kelime münasip şekilde te'vil olunur. Maksat: Kul nasıl ibadet ederse Allah'ın da ona layık olan hayırlı mükafatı karşılık olarak kat kat vermesidir.³⁵⁰

Allah Teâla'nın, zikredeni, daha hayırlı olan melekler topluluğunda anması, zikrin ne kadar hayırlı, faziletli bir amel olduğunu göstermektedir.

Diğer bir hadiste ise, "Bir insan abdestli ve Allah'ı zikrederek yatarsa, gece uyandığında, Allahtan dünya ve ahiret hayırlarını isterse Allah Teâla, istediğini mutlaka ona verir"³⁵¹ denilmiştir.

Zikrin faziletini anlatan diğer bir hadiste ise, amellerin en hayırlısının "Allah'ı zikretmek"³⁵² olduğu belirtilmiştir.

Bazı âlimler, bu hadis için efdal olan zikrin (hatırlamanın) muhataba göre farklı olacağına hamledilmesi gerekir." demiştir. Sözelimi, savaşmasıyla İslam'a faydalı olan

348 Buhari, Tevhid, 50; Müslim, Zikr, 2; Tevbe, 1; Tirmizi, Daavat, 132.

349 Nevevi, a.g.e., XVII, 2-3.

350 Davudoğlu, a.g.e., XI, 7.

351 Tirmizi, Daavat, 100.

352 Tirmizi, Daavat, 6; Muvatta, Kur'an, 24.

kahraman bir yiğide hitap edince, ona cihâdın efdal olduğu zikredilmeli; malından fukaranın istifade ettiği zengine hitap edince, sadakayı söylemeli; hacca muktedir olana hitap edince ona haccı söylemeli; ebeveyni sağ olana hitap edince ana-babaya iyilik yapmanın efdal olduğu söylenmelidir. Böylece hayırlar arasında bir uygunluk yapılmış olur.³⁵³

Mâlîki ulemasından Ebu-Velîd el-Bâcî (ö. 478/1081)'de şunları söylemiştir: "Zikir dil ve kalp ile olur. Kalbin zikri, kişinin ilâhî emirlere uymasındır. Dilin zikri ise kişinin mesâisinden fırsat buldukça Allah'ı hatırlamasıdır.³⁵⁴

Kalp ve dil ile beraber yapılan zikrin, kişiye ve yakın çevresine hayır getireceği, iki dünyada da olumlu neticeler getireceği belirtilmiştir.

Diğer bir hadiste peygamber (s.a.v) kızı Fatımaya seslenerek: "Ey Fatıma, Allah'tan kork, Allah'a olan farzlarını eda et, ailenin işlerini yap. Yatağına girince otüzüç kere sübhânallah, otüzüç kere elhamdülillah, otuzdört kere Allahuekber de. Böylece hepsi yüz yapar. Bu senin için hizmetçiden daha hayırlıdır..." buyurdular.³⁵⁵

Buradaki hayırdan murat: Ahiret ameli dünya işlerinden daha hayırlıdır, demektir. Ulemadan bazılarına göre hadis-i şerîf, uykuya yatarken bu duayı okuyanlara bir güçlük ve sakatlık arız olmayacağına delildir. Çünkü Hz. Fatıma çalışmaktan yorulduğundan şikayet etmişti. Peygamber (s.a.v) onlara öğreteceği duanın hizmetçiden daha hayırlı olduğuna beyan buyurmuşlardır.³⁵⁶

d. Peygamberimize Salavat Getirme

Peygamber (s.a.v)'e çok salavat getirmenin, hayır getireceği ve günahların bağışlanmasına vesile olacağı belirtilmiştir.

Ubey ibn Ka'b (ö. 21, 642) anlatıyor:

353 Canan, a.g.e., VI, 207.

354 Buhari, Fedailul Ashab, 9; Müslim, Zikr, 80; Tirmizi, Daavat, 24; Ebu Davud, Edeb, 109.

355 Buhari, Fedailul Ashab, 9; Nafakat, 6; Müslim, 80; Tirmizi, Daavat, 24.

356 Davudoğlu, a.g.e., XI, 66-67.

— "Ey Allah'ın Rasulü dedim, ben sana çok salat oku(mak isti)yorum. (Duamda) ne kadar miktarını sana salatu selam yapayım?" Rasulullah (s.a.v):

— "Dilediğin kadar." dedi.

— "Dörtte bir (yeter mi)?" dedim.

— "Dilediğin kadar! Eğer artırırsan, bu senin için daha hayırlı!" buyurdular.

— "Yarisına ne dersiniz," dedim.

— "Dilediğin kadar! Eğer artırırsan, bu senin için daha hayırlı!" buyurdular.

— "Üçte iki(ye ne dersiniz?)" dedim.

— "Dilediğin kadar! Eğer artırırsan, bu senin için daha iyi!" dediler...³⁵⁷

Bu hadiste, Rasulullah'a çok salavat okumanın fazileti görülmektedir. Hadis, duâ etme sırasında kişinin, nefsi için şunu bunu talep edinceye kadar, Rasulullah'a salatu selam okuması, hem dünyevî ve hem de uhrevî muradlarına ermede daha müessir, daha kârlı bir hareket olacağını haber vermektedir.

İslam alimleri, bu ve benzeri hadislerle dayanarak, salavatın Allah katında en makbul bir dua olduğunu kabul ederler. "Öyleyse derler, Müslüman dünyevî veya uhrevî, her ne talep edecekse, önce makbul olan salavatı sıkça okumalı, sonra dileklerini ifade etmeli, dileklerini tekrar salavat takip etmelidir. Makbul iki dua arasında yapılacak duanın, kabule daha yakın olduğunu ve kişiye hayır getireceğini belirtirler."³⁵⁸

C. AHLÂK

1. Güzel Ahlâkın Üstünlüğü

Huluk, Hayır ve Şer fiillerinin kendisinde meydana geldiği hal, tab' ve seciy-yedir.³⁵⁹ Hulk (veya Huluk) kısaca; din, tab' ve seciyye diye bilinir. Dilimizdeki huy'un karşılığıdır.

Bir başka ifadeyle, şekil ve şemailin aldattığı yerlerde, huy bütün yanılmaları tashih eder ve insan özündeki gizliliklere tercüman olur.

357 Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyame, 24.

358 Canan, a.g.e., XV, 12.

359 Abdulfettah Ahmed, a.g.e., I, 207; et-Tahanevi, a.g.e., I, 762.

"Huluk" dediğimizde akla hemen güzel ahlâk gelmekle beraber, meleke ve rüsh esasına göre hem hayrın hem de şerrin itiyad haline getirileceği düşünülerek "ahlâk-ı hasene" ve "ahlak-ı seyyie" diye, diğer bir taksimden söz edilse de, bizim burada "huluk" sözlüğüyle ifade etmek istediğimiz güzel ahlaktır.³⁶⁰

Zaten Peygamber (s.a.v)'de; "hangi mü'min iman itibarı ile daha faziletlidir?" sorusuna: "Huyu en güzel olandır" buyurmuştur.³⁶¹

Kur'ân-ı Kerîm de Peygamber (s.a.v)'in ahlâkı hakkında; "Sen büyük ahlâk üzerinesin."³⁶² Zaten ahlak-ı hasene o'nun tabiatının rengiydi.

Güzel ahlâkla ilgili Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyuruyor: "Şüphesiz sizin ahlâkı en güzel olanlarınız, en hayırlılarınızdır."³⁶³

Bu konuda geçen hadiste, güzel ahlâka teşvik ve ahlâk sahibinin faziletine işaret vardır. Güzel ahlâk Peygamberlerle evliyaullahın sıfatıdır. Hasen-i Basrî (ö.110/728) güzel ahlâkı, iyiliği çok yapmak, kötülükten vaz geçmek ve güleryüzlü olmak diye tanımlamıştır.

Kaadî İyâz'a (ö. 544/1149) göre güzel ahlâk: insanlarla güzel geçinmek, onlara kendini sevdirmek, onlara acımak, zahmetlerine katlanmak, kötülüklerine sabır, kibiri terk, şiddet, gazab ve muahezeden uzaklaşmaktır.³⁶⁴

Bu hadisler, insanın güzel ahlâkla ahlâklanması ve onu kendisine huy olarak benimsemesinin gerekliliğini göstermektedir. Bu huya sahip kişinin sürekli hayırlı ameller işleyeceği belirtilmiştir.

2. Güzel Ahlâkın Ölçüleri

a. Güzel Söz

Güzel söz söyleme ile ilgili hadislerde, müslümanların en hayırlısı, müslümana sözle ve fiille eziyet vermeyenler olduğu belirtilmiştir. Yani bir müslüman, konuşmalarına çok

360 et-Tahanevi, a.g.e., I, 762-763.

361 Ebu Davud, Sünnet, 14; Ahmed b. Hanbel, II, 250.

362 Kalem, 68/4.

363 Buhari, Edeb, 38; Müslim, Fedail, 68; Tirmizi, Birr, 47.

364 Davudoğlu, a.g.e., X, 103.

dikkat etmeli, güzel konuşmaya özen göstermeli ve konuştuğu zaman muhatabını incitmeden memnun etmelidir. Müslüman diline önem verdiği kadar fiillerine de dikkat etmelidir.

Bundan dolayı Peygamber (s.a.v)'e, müslümanların hangisi daha hayırlıdır? diye sorulduğunda: "Elinden ve dilinden müslümanların emin olduğu kimsedir" buyurdular.³⁶⁵

Hadis, müslümanların en hayırlısı, bir müslümana sözle ve fiille eziyet vermeyen kimsedir, manasınadır.³⁶⁶

Güzel sözle ilgili başka bir hadiste Peygamber (s.a.v) "(İslam'da) tıyere (uğursuzluk) yoktur. Tıyerenin hayırlısı faldır" buyurdu.

Bir Sahâbî:

— Fal nedir ya Rasulullah? dedi.

Rasulullah:

— "Herhangi birinizin işiteceği güzel sözdür" buyurdu.³⁶⁷

Tıyere, birşeyi uğursuz ve hayırsız saymaktadır. Tefe'ül de birşeyi uğurlu ve hayırlı saymaktır. Güzel sözle tefe'üle en güzel örnek, Hudeybiye'deki müzakereler sırasında Süheyl ibn Amr'ın gelişi duyulunca Rasulullah'nın "Süheyl" ismiyle tefe'ül ederek "işiniz kolaylaştı" buyurmasıdır.³⁶⁸

Buradan anlıyoruz ki Müslüman hayatında karşılaştığı her durumu tefe'ül (hayırlı ve uğurlu) ile bakmalı, neticesinde hayırlı ve uğurlu sonuçlar beklentisinde olmalıdır.

b. Hayırlı Konuşma

Allah (c.c.) kullarına vermiş olduğu bütün nimetlerden hesaba çekecektir. Kul bunun bilincinde hareket etmelidir. Konuşmada bu nimetlerden birisi olup, insanın her sözü kaydedilip yazıldığı ve kıyamet gününde sorumlu olacağı için, ahirete inananların, hesabı

365 Müslim, İman, 64.

366 Davudoğlu, a.g.e., I, 257.

367 Buhari, Tıbb, 44.

368 Sofuoğlu, a.g.e., 5777.

kolay olan hayır türünden konuşmaları tavsiye edilmektedir.

Bu konuya ışık tutan hadisinde Peygamber (s.a.v) şöyle buyuruyor: "Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse ya hayır konuşsun ya da sussun."³⁶⁹

Kişi konuşmak isteyince önce bir düşünmeli, söyleyeceği zarar getirmeyecekse konuşmalı, zarar getirecekse susmalıdır. Zarar getirmesi, harama mekruha götürmesi veya fesada sebep olmasıdır. Öyle ise bu ihtimallerin bulunmayacağı veya hayrın açık ve belirgin olduğu söz söylenebilir.³⁷⁰

Diğer bir hadiste ise, Rasulullah: "Kim susarsa kurtulur" buyurmuştur.³⁷¹

İnsanın konuşmalarında zarar getirecek bütün lafızlardan korunması gerekir. Yani cedelleşme, dedikodu, yalan, çekiştirme, malayani (boş) gibi konulara dikkat etmelidir. Müslümanlara zarar vermeyen fakat zamanını alan konuşmalardan da sakınmalıdır. Halbuki insan böyle durumlara da dikkat etmelidir. Böyle zamanlarda zikir, tefekkür gibi daha hayırlı şeyler yapmak varken bu faydasız ve hatta zararlarla dolu şeyleri anlatmakla faydalıyı zararlı ile değiştirmiş olur. Oysa insanoğlu, dilinin amelinden hesaba çekilecektir.³⁷²

İşte insan konuştuğu zaman çok dikkatli olmalı, konuşmaların da Allah'ı daima anmalı ve fayda getirecek hayırlı sözler sarf etmelidir. Ancak o zaman dilin afetinden korunup hayırlı sonuçlara ulaşılabilir.

c. **Hilm**

Yumuşak huylu olmayı tavsiye eden bir hadiste, insanların yumuşak huylu olmaları istenirken, öfkeli durumlarında da yavaş olmaları ve öfkesinden hemen dönen insanın hayırlılar arasında olduğu belirtilmektedir. Peygamber (s.a.v): "Haberiniz olsun kimisi vardır yavaş öfkelenir, (öfkesinden) çabuk döner; kimisi vardır çabuk öfkelenir, çabuk

369 Buhari, Edeb, 31; Müslim, Lukata, 3; Tirmizi, Sıfatü'l Kıyame, 50; Muvatta, Sıfatü'n Nebiyy, 22.

370 Mübarekfuri, a.g.e., VII, 171.

371 Tirmizi, Sıfatü'l-Kıyame, 16.

372 el-Gazali Ebu Hamid, Afatü'l-Lisan, s. 33.

döner; kimisi vardır, yavaş öfkelenir yavaş döner. İşte bunlar birbirini dengeler. Haberiniz olsun onlardan bir kısmı vardır; çabuk döner, çabuk kızar. Bilesiniz ki bunların en hayırlısı geç öfkelenen ve (öfkesinden) çabuk dönendir; en şerlileri de çabuk öfkelenip yavaş dönendir" buyurmuşlardır.³⁷³

Hadis yumuşaklığı yani hilmi öne çıkarmakta ve insanlara bu konuda duyarlı olmalarını tavsiye etmektedir. İyi huylu olduğu takdirde her türlü zarardan korunup, bu sayede kişi hem kendisine hem de topluma hayırlı davranışlar yapan bir fert olarak başarılı bir kişiliğe sahip olacaktır.

d. Haya

Çekingenlik ve utanma demek olan haya; Allah korkusu ve O'nun büyüklüğü karşısında istemediği şeylerden çekinmek manasına gelir.³⁷⁴ Böyle bir hissin, insan tabiatında bulunan haya duygusuna dayanması, şahsı, edep ve saygı mevzuunda daha temkinli, daha tutarlı kılar.

Bu güzel his biri fitrî (doğuştan) diğeri dini olmak üzere iki nevîyi içine almaktadır. Fitrî olanı halkın yanında kapanması gerekli olan yerlerini kapatmak, açıkça göstermemek gibi şeyler olup, dini olan haya ise; insanlar ve yaratıcı huzurunda edep ve hürmet duygularıyla dopdolu olmaktır.³⁷⁵

Ebu'l-Leys es-Semerkandî (ö. 373) ise hayayı, kişi ile insanlar arasındaki olan haya ve kişi ile Allah arasındaki olan haya olmak üzere ikiye ayırmaktadır. İnsanlarla ilgili haya da ise kişinin helal olmayan şeyden gözünü çevirmesidir. Diğer şekilde ise, Allah'ın ni'metlerini tanıyarak isyanda haya etmendir diye açıklamışlardır.³⁷⁶

Peygamber (s.a.v)'in haya ile ilgili bir çok hadisi mevcut olup bunlardan birinde: "Haya ancak hayır getirir. Hayanın hepsi hayırdır" buyurmuşlardır.³⁷⁷

373 Tirmizi, Fiten, 26.

374 el-Curcani, a.g.e., s. 105.

375 Rıfat Ahmet, Ahlak Sözlüğü, s. 121.

376 es-Semerkandi, Ebu'l-Leys, Tenbihu'l-Gafilin, s. 478.

377 Buhari, Edeb, 77; Müslim, İman, 60,61.

"Hayanın hepsi hayırdır"dan murat ise, haya, gerek fitrî, gerek imani olsun, ister Allah'tan korku, ister kuldan utanmak eseri olsun, hepsi hayırdır; bunların hepsi insanı hayra, saadete sevkeder demektir.³⁷⁸

Haya; şeriatte, kötü ve çirkin olandan ictinab etmeye, hak sahibinin hakkına riayetsizlikten men etmeye sevk eden ahlâka denir. Rasulullah (s.a.v), "Hayanın tamamı hayırdır" demekle, her çeşit çirkinlik, haksızlık ve kötülüklerden ictinab ve kaçınmanın hayır olduğunu belirtmiştir.

Nevevî der ki: "(Hakkı öğrenme meselesinde haya etmek, dinin talep ettiği) hakikî haya değildir. Zira hayanın tamamı hayırdır, haya hayırdan başka bir şey getirmez. Dini ilgilendiren fakat utandırıcı meselelerde sualden vazgeçmek hayır değildir."³⁷⁹

Yani örfen haya edip utanılacak bir kısım meselelerin sorulması veya açıklanması hususunda dinimiz haya aramaz. Bir başka ifadeyle haya gerekçesiyle o çeşit meselelere temas edilmemesini, ihmal edilmesini hoş karşılamaz ve buna haya demez. Hz. Peygamber (s.a.v), yeri geldiği zaman, o çeşit mevzulara şu âyeti okuyarak çekinmeden girmiştir: "Allah gerçeği söylemekten çekinmez."³⁸⁰

Haya ile ilgili Hz. Aişe (r.ah): ‘’Ensar kadınları ne iyi kadınlardır! Hayaları, kendilerini, dinlerini öğrenmekten men etmedi. Ensar kadınları ne iyi kadınlardır.³⁸¹ buyurmuştur.

Bunlardan anlıyoruz ki, kişi dinini öğrenmede hiç çekinmeden sorup öğrenebilmeli, hayatın tamamını haya ile donatıp hayırlı bir insan olmalıdır.

e: **Yumuşaklık (Rıfk)**

Rıfk, kelime olarak mülayemet, letafet, yumuşaklık, tatlılık manalarına gelir, sertlik ve kabalığın zıddıdır.³⁸² İslâm ahlâkında gerek insanlara ve gerekse hayvanlara karşı

378 Sofuoğlu, a.g.e., XIII, 6084-6085.

379 Nevevi, a.g.e., II, 7.

380 Ahzab, 33/53.

381 Buhari, Kitabü'l İlim, 5.

382 el-Firuzabadi, a.g.e., s. 1145.

muamelede en mühim prensiplerden biri rıfk'dır.

Rıfkın İslam'daki ehemmiyetini belirtmek maksadıyla hadiste geçen "kolaylaştırmak ve nefret ettirmemek"³⁸³ emirlerini nasıl anlamamız gerektiği hususunda Hz. Peygamberden fiili bir çok örnek vardır.

Beşerî münâsebetlerin iyi bir istikâmette gelişmesinde mülâyemet ve tatlılık dinimizde baş köşeyi işgal eder. "Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır" atasözümüz bu prensibin milletimizce ne kadar benimsenmiş ve takdir edilmiş olduğunu gösterir. Ayet-i Kerîme'de: "(Ey peygamber) Sen Allah'tan bir rahmet (ve lütuf olarak) onlara yumuşak davrandın. Eğer (bilfarz) kaba, katı yürekli olsaydın, onlar, etrafından muhakkak dağılıp gitmişlerdi bile."³⁸⁴ Ayet-i kerimede Hz. Peygamberin, mülâyemet ve hoşgörüyeye ehemmiyet gösterdiği dile getirilmiştir.

Rasulullah (s.a.v), mülâyemeti kendi sözlerinde de şöyle açıklamışlardır: "Bir kimse yumuşak davranmaktan mahrum ise hayrın tamamından mahrumdur."³⁸⁵

Bu hadis, rıfkın (yumuşak davranmanın) her hayrın başı ve sebebi olduğunu ifade etmektedir.

Hadis ayrıca yumuşak davranmanın faziletine ve şiddet göstermenin kötülüğüne delildir. Yumuşak davranmak her hayrın sebebidir. Bu sayede Allah Teâlâ kuluna başka bir şeyden dolayı vermediği sevabı verir. Diğer bir hadiste Rasulullah (s.a.v): "Rıfk (yumuşaklık)tan nasibini alan hayırdan da nasibini almıştır. Rıfkıtan nasibini alamayan hayırdan da nasibini alamamıştır."³⁸⁶ buyurmuşlardır.

f. Konuşmada Ölçülü Olma

İnsanlararası diyalogta lüzumsuz konuşulmayacağı, konuşulmak istenen meselenin, kısa ve özlü olması, sadece insanlar beğensin ve kendisine bağlansın diye konuşulmayacağı kısacası konuşmada iktisatlı olunması gerektiği hadislerde

383 Buhari, Edeb, 20; Müslim, Cihad ve Siyer, 6.

384 Al-i İmran, 3/159.

385 Müslim, Birr, 75.

386 Tirmizi, Birr ve Sıla, 66; Ebu Davud, Edeb, 11.

belirtilmektedir.

Peygamber (s.a.v)'de: "Sözün lüzumsuzundan vazgeçmek daha hayırlıdır"¹ buyurarak³⁸⁷ ölçülü konuşmaya açıklık getirmişlerdir.

Ölçülü konuşmayla ilgili, Maverdî (Ö.450/1058) şunları Serdetmektedir. Konuşmanın bir takım şartları var ki, konuşan insan, onlara riayet ederek hatadan ve eksiklikten kurtulmuş olur.

Konuşulacak şey bir faydayı temin veya bir zararı giderme gibi bir sebebe bağlı olmalı, Konuşulacak şeyi yerinde konuşmak ve fırsatı iyi değerlendirmek, Konuşacağı şeyleri iyi seçmelidir demiştir.³⁸⁸

Bu husus ferdi hayatta insanların fazla önemsemediği ve dikkat etmediği konulardan biridir. Zira konuşmalarda az ve öz konuşmalı, az ve öz konuşmanın her zaman daha hayırlı olduğunu bilmeli muhataba meramı net bir şekilde anlatmalıdır.

g. Hayra Delalet

İnsan hayır yapmayı istediği halde, hayır yapmaya gücü yetmezse, başkasını o hayrı yapmaya teşvik etmeli, hayrı yapan gibi, teşvik edenin de aynı sevabı alacağını bilmelidir.

Peygamber (s.a.v)'de: "Kim bir hayra delalet ederse onun için o hayrı işleyen kimsenin sevabının bir misli vardır" buyurmuşlardır.³⁸⁹ "Sevabının bir misli vardır" cümlesinden murat: hayrı yapana nasıl ecir verilirse o hayrın yolunu gösterene de ecir verilir demektir. Bundan miktarca her ikisinin sevaplarının eşit olması lazım gelmez.³⁹⁰

Bu hadis hayra delâlet etmenin faziletine delil olup hayrı yapan kadar, hayra vesile olan kimsenin de en az hayır yapan kadar sevap alacağı anlaşılmaktadır.

h. Faydalı İnsan

İyi ve hayırlı insanla ilgili hadiste, iyi insan, iyiliği ve hayırlı yönleri umulan ve

387 Ebu Davud, Edeb, 97.

388 Maverdî Ebu Hasan Ali b. Muhammed, Edebu'd-Dünya ve'd-Din, s. 390.

389 Müslim, İmare, 133; Tirmizî, İlim, 14; Ebu Dâvud, Edeb, 124.

390 Davudoğlu, a.g.e, IX, 92; Âzimâbâdî, a.g.e.,XIV, 26.

kötülüğünden de emin olunan insandır. Peygamber (s.a.v)'de bu konuya işaret ederek şöyle buyurmuştur: "En hayırlınız, kendisinden hayır umulan ve şerri dokunmayacağı hususunda emin olunandır; en şerliniz de kendisinden hayır ümit edilmeyen ve şerrinden de emin olunmayan kimsedir."³⁹¹

Hadiste, insanlara karşı iyiliği umulanların ve kötülüğünden de emin olunan insanların hayırlı olacağı açıklanmıştır. Ayrıca, burada iyiliğe, insanlara karşı ihsanda bulunmaya teşvik, kötülüklerden de uzaklaştırma vardır.³⁹²

1. Gayesi Hayır Olan Yalan

İslam toplumunda yalan söylemeye üç şey haricinde izin verilmemiştir. Kişiyi yalana sevkeden âmil, dünya menfaatine olan sevgi, reislik sevdasıdır. Bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuşlardır; "Üç tanesi hariç bütün yalanların kişinin aleyhine olduğu" belirtilmiştir.

(Ruhsat verilen bu üç yalan şunlardır:)

Erkeğin, gönlünü hoş ederek, aile dirliğini sağlamak maksadıyla hanımına karşı söylediği yalan.

Harb esnasında düşmana karşı söylenen yalan. Çünkü "Harb bir hiledir." İki kişi arasında sulh ve antlaşma sağlamak maksadıyla söylenen yalan.³⁹³

Peygamber (s.a.v)'de diğer bir hadisinde iki kişinin arasını bulmakla ilgili şöyle buyurmaktadır. "İki kişinin arasını düzelden, hayır söyleyip, hayır tebliğ eden kimse yalancı değildir."³⁹⁴

Başka bir hadiste ise; "Bir adam: "Ey Allah'ın Rasulü! Ben karıma yalan söyleyeyim mi?" demişti. Aleyhissalâtu vesselam: "Yalanda hayır yoktur!" buyurdular. Adam:

Vaadde bulunmama, lehinde söylememe ne dersiniz?" diye tekrar sordu:

391 Tirmizi, Fiten, 76.

392 Mübarekfuri, a.g.e., VI, 445.

393 Tirmizi, Birr, 26; Ahmed b. Hanbel, VI, 454, 459.

394 Buhari, Sulh, 2; Müslim, Birr, 101; Tirmizi, Birr, 26; Ebu Davud, 58.

Aleyhissalâtu vessalam da: "Öyleyse sana bir vebal yok!" buyurdular."³⁹⁵

Hadiste, normalde islam toplumunda yalan söylemenin günah olduğu halde, toplumun maslahatı ve hayrı için üç durumda yalana cevaz verilmiştir.

i. Dargınlığı Terketme

Dargınlığı terk etme ile ilgili, müslümanlar için üç günden fazla dargın olmanın helal olmayacağı belirtilmiştir. Peygamber (s.a.v)'de müslümanın müslümana dargın kalmasıyla ilgili şöyle buyurmaktadır: "Bir müslümana kardeşini üç günden fazla terk etmesi helâl değildir. Birbirlerine karşı gelirler; o yüz çevirir; bu da yüz çevirir. Bunların hayırlısı, önce selâm verendir."³⁹⁶

Hadis-i Şerif dargınlardan ilk söze başlayanın daha hayırlı olduğuna delildir. Çünkü selâm vermek veya hal-hatır sormak gibi sözlerle ilk konuşan taraf hayır işlemiş, karşıdakini de hayır işlemeye yani cevap vermeye teşvik etmiş olur.³⁹⁷

Ayrıca hadiste küslüğün son müddeti üç gün olmak üzere sınırlandırılmıştır. Bundan daha az bir zaman içinde ilk selam veren mü'minin daha hayırlı ve faziletli olduğu anlaşılmaktadır. Asî, fasık ve zâlim kimselerden yüz çevirmek ise hadiste bildirilen normal küslük mahiyetinde değildir. Onlardan sakınıp çekinmek Kitab ve Sünnet'in emrettiği bir vazifedir.³⁹⁸

Müslümanın müslümanla istenmeyen sebeplerle meydana gelen olayları fazla büyütmeden birbirlerine karşı hayırlı davranıp, toplum için kötü olan küskünlükten en kısa zamanda dönmeleri gerekir.

j. Sabır

Sabır lügatta hapis manasına gelir. Arapçada "Katelehû Sâbran" (onu öldürmek için hapsetti) demektir. Şer'i ıstılah olarak, dinin övdüğü, teşvik ettiği ahlâkî bir sıfatı, ruhi bir

395 Muvatta, Kelam, 18.

396 Buhari, Edeb, 62; İsti'zan, 9; Müslim, Birr ve Sıla, 25; Tirmizi, Bir ve Sıla, 21; Ebu Davud, Edeb, 55; Muvatta, Hüsnü'l-Halk, 13.

397 Davudoğlu, a.g.e., X, 505; Mübarekfuri, a.g.e., VI, 51.

398 Sofuoğlu, a.g.e., XIII, 6055.

kemali ifade eder.³⁹⁹

Sabır, zâhidlerin ve âhiret yoluna sülûk edenlerin en mühim esaslarından biridir. Ruhî terbiyeyi ele alan kitapların hepsinde sabır bölümü yer alır.

Sabırla ilgili ayet çoktur.⁴⁰⁰ Kur'ân-ı Kerîm, insanların ahireti kazanabilmeleri için, hayat boyu imtihan edileceği şeylerden birinin sabır olduğunu ifade eder. Allah Teâla bir ayette şöyle buyurur: "Andolsun sizi korku, açlık, mallar(ınız)dan canlar(ınız)dan ve ürünler(iniz)den eksiltmek gibi şeylerle deneriz; sabredenleri müjdele."⁴⁰¹ Diğer ayetlerde ise; "Sabredenlerin mükafatları muhakkak hesapsızdır".⁴⁰²

Her kim sabreder ve suç bağışlarsa, bu hareket arzu edilen en iyi işlerdendir. Sabır konusu hadislerde de ele alınmış tafsilatlıca açıklanmıştır. Rasulullah (s.a.v) sabrın hayır olduğunu şöyle açıklıyor: "Mü'min kişinin durumu ne kadar şaşırtıcıdır! Zira her işi onun için bir hayırdır. Bu durum, sâdece mü'mine hastır, başkasına değil: ona memnun olacağı birşey gelse şükreder, bu ise hayırdır; bir zarar gelse sabreder bu da hayırdır."⁴⁰³

Hadis-i şerif, müslümanın nasıl hareket etmesi gerektiğine işaret etmektedir. Yani mü'minde bulunması gereken iki mümtaz sıfatı bu şekilde açıklamaktadır. Müslüman kişi dünyada rahat olduğu zaman şükredecek, dara düştüğü zaman da sabredecektir. Zira sabrın sonu mutlaka selâmettir. Böylece mü'minin her işi kendisi için hayır olmuş olur.⁴⁰⁴

Sabrın hayırla olan ilişkisini anlatan başka bir hadiste ise: "Yanımda bir mal olsa, bunu sizden ayrı olarak (kendim için) biriktirecek değilim. Kim iffetli davranırsa (istememezse), Allah onu iffetli kılar. Kim istiğna gösterirse Allah da onu gani kılar. Kim sabırlı olmaya çalışırsa Allah ona sabır verir. Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir ihsanda bulunulmamıştır."⁴⁰⁵

399 Ke'kü Ahmed Hüseyin, el-Evliyau ve's-Salihun, II, 20.

400 Örnek olarak bkz. Şura, 42/43; Nahl, 16/126; Ra'd, 13/24.

401 Bakara, 2/155.

402 Zümer, 39/10.

403 Müslim, Zühd, 64.

404 Bkz. Davudoğlu, a.g.e., XI, 471.

405 Buhari, Zekat, 50; Rikak, 20; Müslim, Zekat, 124; Tirmizi, Birr, 77; Ebu Davud, Zekat, 28; Nesai, Zekat, 85; Muvatta, Sadaka, 17.

Peygamber (s.a.v) sabretmeye çalışana Allah Teâlâ'nın hakikaten sabır ihsan edeceğini, bundan daha büyük bir ihsan bulunmadığını açıklamıştır.⁴⁰⁶

Hadis-i şerif, geçim sıkıntısı gibi hallerde sabırlı olmaya teşvik etmektedir.

Muhtaç olan kimsenin iffetli davranması, başkasına el açmayarak kendisini müstağni göstermesi ve Allah'ın takdirine sabretmesi gerekir. Çünkü kendisi için hayırlı budur.

Başka bir hadiste: "Kul hastalandığı zaman Allah Teâlâ ona iki melek gönderir ve onlara: 'Gidin bakın, kulum yardımcılara ne diyor bir dinleyin!' der. Eğer o kul, melekler geldiği zaman Allah'a hamdederse, Allah bu hal karşısında cevaben; şayet şifa verirsem onun etini daha hayırlı bir etle, kanını daha hayırlı bir kanla değiştirmem ve günahlarını da affetmem üzerimdeki hakkı olmuştur."⁴⁰⁷

Bu hadis, mü'min kul hastalandığı zaman sabredip Allah'a şikayetçi olmaz ve hamdederse kazanacağı sevabın büyüklüğünü haber vermektedir. Hadisin üslubu, bu mükafatı âdetâ kesin bir vaad olarak ifade etmektedir.⁴⁰⁸

Başka bir hadiste ise, peygamber (s.a.v): "İnsanlara karışıp onların ezalarına katlanan müslüman, onlara karışmayıp, ezalarına katlanmayandan daha hayırlıdır."⁴⁰⁹

Bu hadiste, sabır ve tahammülün sevabının çokluğuna delalet eder. Fitnelerden emin olmak kaydıyla halk ile teması sürdürüp onlarla oturup kalkmanın halktan uzaklaşp bir kenara çekilmeden daha faziletli olduğu hususunda âlimlerin ittifakı vardır.⁴¹⁰

Bu açıklamalar da sabretmenin hayırlı olduğu, bunun da sevaplı bir amel olduğu belirtilmiştir. Zira sabretmek bedenî bir ibadet olmayıp kalbî bir ibadettir. Bu da bedeni ibadetten hem faziletli hem de daha kolaydır.⁴¹¹

406 Davudoğlu, a.g.e., V, 447.

407 Muvatta, Ayn, 5.

408 Canan, a.g.e., IX, 198.

409 Tirmizi, Sıfatü'l-Kıyame, 55; İbn Mace, Fiten, 23.

410 Hatipoğlu Haydar, Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi, X, 264.

411 Şevki Muhammed Hıdır Seyyid, el-Muhtar Min Kunuzi's-Sünne, I, 27.

3. Edeb

Edeb; bütün hallerde, alışkanlık ve âdetlerde, kısaca ahlâkın her bölümünde iyilik üzere bulunmaktan ibarettir. Yani insanı her türlü hatadan koruyan bilgi ve prensiplere sahip olmaktır.⁴¹²

Edeb, kulda hayrın tüm özelliklerinin toplanmasıdır.

Bu da üç şekildedir. Allah'a karşı edepli olma, Peygambere karşı edepli olma, Kişinin kendisine karşı edepli olması.

Kul Allah'a itaat etmekle cennete girer, itaatde edeple ulaşır.⁴¹³

Edeb, akli tamamlayan, ışıklandıran, imanı olgunlaştıran, kişiyi selamete ulaştıran hayırlı bir sermayedir.⁴¹⁴ Bunu edepli kişilerle sohbet ederek, onlara yaklaşıp kazanmanın çaresine bakmalı, kazandıktan sonra da korumak için gayret göstermelidir.

Her hal (durum) için bir edep vardır. Yeme, içme, konuşma vb. şeyler için değişik değişik adablar mevcuttur.⁴¹⁵

Meclisi Geniş Tutmak

Meclis (oturma) ile ilgili değişik edepler vardır. Bunlardan biri de meclisi geniş tutmaktır. Bu konuda Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: "Meclislerin en hayırlısı geniş olanıdır."⁴¹⁶

Hadisteki tavsiye, mecliste oturanların zarar görmemesi için geniş tutmak yani oturan insanlara zarar değil de rahatlarını sağlamak diye açıklanmıştır.⁴¹⁷ Oturma esnasında düzgün oturmak yanımızdaki insanın hukukunu da gözetmek gerekir. Böyle yapmakla daha çok hayır ve sevap kazanılır.

412 Rıfat Ahmet, a.g.e., s. 31.

413 Ke'kü, a.g.e., s. 31.

414 Bkz. Rıfat Ahmet, a.g.e., s. 64.

415 Bkz. Ke'kü, a.g.e., II, 36.

416 Ebu Davud, Edeb, 14.

417 Bkz. Azimabadi, a.g.e., XIII, 117.

Diğer bir hadiste ise, meclisten kalkarken, kalkma (dağılma) duası okunursa, o mecliste de hayırlı bir iş veya zikir yapılmışsa, o yapılan şeylerin her çeşidinin Allah katında kaydı tutulacağı ifade edilmektedir. Peygamber (s.a.v), o duayı şöyle zikrediyor: "Allahım!

Seni hamdinle tesbih ederim. Senden başka ilah olmadığına şehâdet ederim. Senden mağfiret diliyorum. Sana tevbe ediyorum (af talep ediyorum)."⁴¹⁸

4. Giyim Kuşam

a. Kokunun Hayırlısı

Koku sürünmenin hayırlılığına işaret eden Peygamber (s.a.v): "Erkeğin güzel (hayırlı) tîb'i (sürünme maddesi) koku neşreder, rengi olmaz. Kadının tîb'i ise rengi olur, kokusu olmaz" buyurmuşlardır.⁴¹⁹

Tîb (güzel koku), sürünme maddesinin ismidir. Güzel koku neşreden her şeye tîb denir. Yukarıda verilen hadis, erkeklerin güzel koku maksadıyla kullanacağı maddenin, bedende ve elbisede renk bırakacak cinsten olmamasının daha hayırlı olduğunu belirtmektedir. Gül suyu, misk, anber ve kâfur bu çeşittendir. Kadınların ise sürünme maddelerinin dışarıya koku neşrecek cinsten olmamasının daha hayırlı olduğunu ifade etmektedir. Zâferân bu çeşitten bir tîb'dir. Kadınlarla ilgili sınırlamanın dışarı çıkmaları durumuna mahsus olduğu belirtilmiştir.⁴²⁰

b. Beyaz Elbise ve İtinahlı Giyim

Elbise giyiminde beyaz rengin hayırlılığına işaret eden Peygamber (s.a.v): "Elbiselerinizde beyaz olanı giyiniz, çünkü o elbiselerinizin en hayırlarındandır" buyurmuşlardır.⁴²¹

Hadiste beyaz elbisenin hayırlı oluşu, kendisini giyenlerin alçak gönüllü olmaları, kibir, kendini beğenmişlik vb. kötü ahlâktan arınmalarından dolayıdır.⁴²² İslam ahlakıyla

418 Ebu Davud, Edeb, 32; Nesai, Sehv, 87.

419 Tirmizi, Edeb, 69; Nesai, Zinet, 32.

420 Bkz. Mübarekfuri, a.g.e., VIII, 58,59.

421 Tirmizi, Cenaiz, 18; Ebu Davud, Tıbb, 14; Nesai, Zinet, 98; İbn Mace, Cenaiz, 12.

422 Bkz. Mübarekfuri, a.g.e., IV, 64.

yoğrulmamış olan insanlar gösterişi hoş olan elbiseleri giydiklerinde kendilerini bir şey zannederek kibirlenmeye ve büyüklük taslamaya çalışırlar. Beyaz elbisenin hayırlılığı sade olması ve tevazuyu ifade etmesinden dolayıdır. Sade renkte elbise giyenlerin, giydikleri bu elbiselerinden dolayı haddi aşp kibirlenmeyecekleri gayet açıktır.

Yaz günlerinde ve sıcak iklimlerde genellikle beyaz veya açık renkli giysiler tercih edilir. Bunun nedeni ise beyaz renk, güneşten gelen ışınları yansıtarak, insan bedenini koruma ve rahatlığı açısından daha uygundur.

Bunun yanında peygamber (s.a.v) elbisenin düzgün, itinalı bir şekilde giyilmesi için tavsiyelerde bulunmuş, dağınık bir şekilde giyinenleri yeri geldikçe uyarmıştır. Nitekim elbisesi yıpranmış bir sahabiye gördüğünde, ona düzgün elbise giydirilmesini istemiş, giyip giderken de "bu daha hayırlı değil mi?"⁴²³ buyurarak düzgün giyinmenin önemini belirtmişlerdir.

423 Muvatta Livaz, 1.

İKİNCİ BÖLÜM

HAYIR KAVRAMININ SOSYAL HAYATTA İŞLENİŞİ

Sosyal hayat, insanların birbirleriyle münasebetleri ve bu münasebetler neticesinde yapılan akitler, anlaşmalar, evlilikler, alış-veriş v.b. konuları kapsamaktadır. Bu bölümde, hayrın; aile, toplum, beşeri münasebetler ve ticari hayat konularıyla olan yönü ele alınacaktır.

A. AİLE

1. Evlilik

Evlilik, Allah teâlânın insanlara vermiş olduğu ni'metlerdendir. Zira insan neslinin devamı, çoğalması ve korunması evlilik münasebetiyle mümkündür. Allah'ın meşru kıldığı evlilik müessesesi olmasaydı toplum hiç bir keramet, asalet, şeref ve soyu olmayan çocuklarla dolar ve neseb birbirine karışırdı. Bu durumda da fazilet ölçülerine dayalı ahlâk ağır bir darbe alır ve herşeyi mubah sayma yaygınlaşırdı.

Evlilik müessesesiyle toplum ahlâkî çözüme ve çöküntüden selamette kalır, fertler toplumsal kokuşma ve bozulmadan kurtulup güvene kavuşur. İslam'ın tavsiye ettiği evliliğin hayırlı olması için şu hususlar önemlidir.

a. Kolay Evlilik

İslam dini, nikâha önem verdiği kadar, nikâhı imkan nisbetinde kolaylaştırmanın gereğini de göstermiştir. Nitekim Rasulullah (s.a.v) bu konuya işareten: "En hayırlı nikah en kolay olanıdır"¹ buyurarak nikâhın kolaylaştırılmasını işaret buyurmuştur.

Maddi açıdan evliliğin kolay ve rahat olabilmesi için mehrin makul bir miktarda, yapılan harcamaların imkân nisbetinde mütevazi tutulması uygun olacaktır. Hadiste de belirtildiği gibi evliliğin hayırlı yönü, kolaylığı israf ve lüksten uzak olmakla ancak mümkün olur. Evlenme kolaylaştırılırken, tarafların haklarının da zayi olmamasına dikkat edilmelidir.

1 Ebu Davud, Nikah, 32.

b. Hayırlı Eş

Evliliğin devamı eşler arasındaki saygı, sevgi ve feragatla mümkündür. İyi bir hanımda aranan özelliklerden biri de, kocasına karşı mülayim, onu memnun eden ve onun sırrını muhafaza eden diye zikredilmiştir. Bunun içindir ki Peygamber (s.a.v), Hz. Ömer (r.a)'a (ö.23/644): "Kişinin edineceği en hayırlı şeyin ne olduğunu sana haber vereyim mi? Bu, baktığı zaman kendini hoşnut kılacak, emrettiği zaman itaat edecek, evinden uzaklaştığı zaman (malını ve namusunu) koruyacak olan salih kadındır."² buyurmuşlardır. Peygamberimiz evlilikle ilgili başka bir hadislerinde dindar bir eş seçmeyi tavsiye etmiştir.³

Bu rivayetin baş tarafı zekat'la ilgili olup, kişi malının zekatını da vermiş olsa kişi için servetten daha hayırlı (kıymetli) şeylere dikkat çekilmiştir. O da hayırlı bir kadındır.

Burada kadının, dünya malından daha kıymetli ve hayırlı olmasının sebebi; dünya malı insanın elinde olduğu müddetçe faydalıdır. Elinden çıktığı ve harcadığı zaman menfaati bitmiş olur. Ama hayırlı bir hanımda faydanın devamlılığı sözkonusudur. Bundan dolayı da maldan daha hayırlı addedilmiştir.⁴

Eşlerin birbirine karşı olan görevlerini hakkıyla yerine getirmekle, evliliğin güzel birşey olacağı, hayırlı bir eşin de kendisine düşeni yerine getirmekle ailenin mutluluğunu sağlayacağı apaçıktır.

c. Evleneceklere Hayır Duâ ve Hediye

Evlenecek çiftlere hayır duada bulunmak ve onlar için Allah'tan hayırlı bir hayat istenilmesi gerektiğine işaret eden Peygamber (s.a.v), evlenen kimseye, iyi geçim dileğinde bulunduğu zaman: "Allah sana mübarek eylesin, sana mübarek olsun, aranızı hayırla cem etsin" derdi.⁵

Cahiliye döneminde evlenenlere "dirlik, düzen içinde yaşayın!, bir yastıkta kocayın!"

2 Ebu Davud, Zekat, 32; Nesai, Nikah, 14.

3 Buhari, Nikah, 15; Müslim Radaa, 53.

4 Azimabadi, a.g.e., X, 57.

5 Ebu Davud, Nikah, 37; Tirmizi, Nikah, 7; İbn Mace, Nikah, 23.

denilir ve böylece evliliği kutlanmış olurdu. Peygamber (s.a.v) bunu yukarıda manasını zikrettiğimiz hadisle değiştirmiştir.⁶

İşlam'da herşey Allahtan beklenildiği gibi hayır da Allah'tan beklenilir ve istenir. Evlenecekler de Allah'tan, onların iyi, rahat, güzel, mutlu ve hayırlı bir hayat geğirmesi için temenni ve niyazda bulunulur. Peygamber (s.a.v) de evlenecekler için böyle kutlamada bulunulmasını tavsiye etmiştir. Günümüzde ise bu temennilerle beraber, maddi yardım olması açısından, takı takmak şekliyle, hem hediyeleşme hem de yardımlaşma meydana gelmektedir. Bu şekilde evlenen çiftte hem hayırlı dua, hem de mutlu bir aile olmaları için dostluk vardır.

2. Aile İçi İlişkiler

a. Kadın Hakları

Kadınlara iyi davranmayı emreden Rasulullah (s.a.v): "Sizin en hayırlınız, ehline karşı en iyi davrananınızdır. Ben aileme en iyi olanınızım" buyurmuşlardır.⁷

Hadiste en hayırlı kimsenin, hanımına en iyi davranan kimse olduğu belirtmiştir. Bu "iyilik" öncelikle kadınların haklarına gereği gibi riayet etmektir.

Çağdaş alimlerden M. Ali Hâşimî; "Müşlüman koca eşinde bir eksiklik görürse onu tamamlamaya çalışır. Bunu yaparken de metodların en hayırlısı, en akıllıcası ve en uygununu takip eder. Onun bu eksiğini giderirken huysuzluğunu veya doğru yoldan ayrılmaya meylettini görürse yumuşakça düzeltir, sertlik ve kaba kuvvet kullanmaz."⁸

Hanımına karşı iyi davranan ve onların haklarını korumaya çalışan bir eş, takva, zühd, sabır ve hilm... gibi, özelliklere dikkat eden kimsedir. Zira hanımına karşı iyi olunca, iyilikte (hayırda) kemale yaklaşmış olur.

Bu konuyla ilgili diğer bir hadiste Peygamber (s.a.v) şöyle açıklık getirmektedir. "Kadınlara karşı hayırhah olun. Çünkü onlar sizin yanınızda esirler gibidirler. Onlara iyi davranmaktan başka bir hakkınız yok, yeter ki onlar açık bir çirkinlik işlemesinler...

6 Mübarekfuri, a.g.e., IV, 180.

7 Tirmizi, Menakıb, 64.

8 Hâşimi M. Ali, Kur'an ve Sünnette Müşlüman şahsiyeti, s. 91.

Bilesiniz, kadınlarımız üzerinde hakkınız var, kadınlarımızın da sizin üzerinde hakkı var..."⁹

Bu hadis karı-koca arasındaki karşılıklı hak ve vazifeleri belirtmede temel delillerden biridir. Yine bu hadis, İslam'ın insanlık tarihinde icra ettiği büyük inkılablardan birine temas etmektedir: O da "Kadın hakları"dır.

Buradaki tavsiye, kabul etmeyi istemek manasına gelir. Yani Rasulullah şöyle demiş olmaktadır: "Ben kadınlar hakkında hayır tavsiye ediyorum, siz onlar hakkındaki bu tavsiyemi kabul edin" demektir.¹⁰

Hadiste; kocanın, karısına karşı hayırlı davranmanın dışında bir şey yapamayacağı vurgulanmıştır. Tabi ki bu şekilde davranma olayı çirkin iş yapmadıkları müddetçe geçerlidir. Zira kadınlar erkeklere emanet edilmiş varlıklardır. Bu emaneti güzel bir şekilde muhafaza etmek her Müslüman erkeğin bizzat görevidir.

b. Aileye Nafaka Bırakma

Aile ihtiyaç içinde kıvranırken dışarıya harcamak caiz değildir. Aileye bakmak bir bakıma farzın ifasıdır, diğer harcamalar mendubtur. Elbette farz amelin sevabı ile nafil amelin sevabı bir değildir. Başkaları için harcamak ihtiyacın fazlasından yapılmalıdır. Nitekim Rasulullah (s.a.v) mirasla ilgili hadiste nafaka bırakmayı şöyle dile getiriyor: "Senin varislerini zenginler olarak bırakman, halka muhtaç fakirler olarak bırakmandan daha hayırlıdır. Sen Allah'ın rızasını arayarak her ne harcarsan hatta bu, hanımının ağzına koyduğun bir lokma bile olsa mutlaka onun sebebiyle mükafatlandırılacaksın" buyurdular.¹¹

Hadis, aile efradının her çeşit nafakası için harcanan şeylerin, iyi niyet şartıyla sadaka sayılacağını ifade ediyor ki, mü'minlere bu büyük bir müjdedir. Böylece aile reisleri, ailenin fertleri için daha şevkli harcar, daha çok kazanma gayretine girer.¹²

9 Buhari, Edeb, 38; Müslim, Radaa, 60; Tirmizi, Tefsir, 10.

10 Canan, a.g.e., IX, 300.

11 Buhari, Cenaiz, 37; Müslim, Vesaya, 5.

12 Canan, a.g.e., XVI, 185.

Şu halde israfa, lükse girmekten kaçınılmalı, vasatı esas almayı prensip edinerek aileye harcayıp, başka hayırlara da para ayırmalıdır. Yani nafaka için harcanan paranın bir hayır olduğu dikkatten çıkarılmamalıdır.

c. Çocuk Terbiyesi

İslamda, evliliğin en büyük gayesi neslin devamı yani çocuktur. Yetişen neslin sorumlularının da en mühim vazifesi terbiye olmalarıdır. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v): "Kişinin çocuğunu terbiye etmesi, onun için bir sa¹³ miktarında yiyecek tasadduk etmesinden daha hayırlıdır."¹⁴

Hiçbir anne-baba, çocuğuna güzel bir ahlaktan daha kıymetli bir miras bırakamaz.¹⁵ Hadisten anlaşıldığı gibi, çocukların terbiyesinden behemehal babaları sorumlu tutulmuş, ulema da baba olmadığı takdirde dede, anne, vâsi, kayyım vs.'den her kim velayeti üzerine almışsa ona, hiç birinin bulunmadığı hallerde sultana tevdî ederek çocuğu mürebbîsiz bırakmamıştır.

"Hayra alışın, zira hayır adet'le (ve alışkanlıkla) kaaimidir"¹⁶ İbn-i Mesud (ra)'ın (ö.32/652) sözüyle "her çeşit iyi şeylerin öğrenilip kazandırılarak alışkanlık haline getirilmesinde en mühim devre olan çocukluk devresine, İslam dininin müstesna bir ehemmiyet atfedeceği her çeşit izahtan varestedir."¹⁷

Konu ile ilgili hadislerde de anlaşılacağı üzere, İslam dini hayırlı bir neslin yetişmesi ve devamı konusuna çok büyük önem vermiştir.

B. TOPLUM

Kişinin toplumsal münasebetlerde bulunurken daima iyi düşünüp, hayırlı işlere rağbet ederek yaşaması, hem toplumu hem de kişiyi mutlu bir sonuca ulaştıracaktır. Genel olarak bu konuları toplum başlığı altında detaylarıyla beraber inceleyeceğiz.

13 Bir Sa': 2120 grama tekabül eden bir ölçü birimi.

14 Tirmizi, Birr ve Sıla, 33.

15 Tirmizi, Birr ve Sıla, 33.

16 Heysemi, Mecmeu'z-Zevaid, II, 101.

17 Canan, Kur'an'da Çocuk, s. 127.

1. Beşeri Münasebetlerde Güzel Davranışlar

a. Hayırlı Olan Şeylerin Hayır Getireceği

Hayrın, ancak hayır getireceği, hayrın şer getirmeyeceği, bunun için de hayırlı olan şeylere yönelmenin karşılığında sevap alınacağı hadislerde dile getirilmiştir. Hakîm İbn Hizam (Ö.54/673) Peygamber (s.a.v)'e gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü, dedim, cahiliye devrinde yaptığım dua, köle âzad etme, sadaka vermek gibi hayırlar var. Bana bunlardan bir sevap gelecek mi?" dedim. Rasulullah (s.a.v): "Sen zaten, daha önce yaptığın bu iyiliklerin hayrına müslüman olmuşsun."¹⁸ dedi.

Hadiste, "daha önce yaptığın iyi amellerin hayrına müslüman olmuşsun", evvelce güzel alışkanlıklar kazanmışsın, bu alışkanlıklar müslüman olmana, İslam'da hayırlı işlere devam etmene fitrî bir hazırlık olmuş mânasına gelir. Aynı söz "Bu yaptıklarınla güzel bir nam kazandın. Bu namın müslümanken dahi devam edecektir" manasını taşır.¹⁹

Hülasa; hayır ve imanın müsbet yönde mertebe ve dereceleri bulunduğu gibi, şer ve küfrün de kendi aralarında menfî istikamette aşamaları vardır.

Diğer bir hadiste yine "hayır şer mi getirecek?" sorusuna karşılık, Rasulullah (s.a.v): "Muhakkak ki, hayır, şer getirmez" diye cevap vermişlerdir.²⁰ Allahın hayır olarak hükmettiği her şey hayırlıdır, şer olamaz; şer olarak hükmettiği her şey de şerdir, hayır olamaz. Ancak, kendisine hayır takdir edilene, o hayrı işlerken kendisine şerri celp edecek şeye maruz kalmasından korkulur.²¹

Her iki hadisten de, hayrın diğer bir hayır için çığır açacağı, tohum olacağı anlaşılmaktadır.

b. Köle Azad Etme

Kölelik insanlığın eski bir müessesesidir. Bunu İslamiyet getirmemiştir. Kölelik esas

18 Buhari, Zekad, 24; Büyüü, 100; Edeb, 16; Müslim, İman, 194-196.

19 Davudoğlu, a.g.e., I, 460.

20 Buhari, Zekad, 47; Cum'a, 28; Müslim, Zekad, 123; Nesai, Zekad, 81.

21 Canan, a.g.e., VI, 247.

itibarıyla savaştan kaynaklanmaktadır. Zira kazanan taraf, mağlub olan tarafı esir etmekte ve köleleştirmektedir. İslam geldiğinde bu müessese vardı.

Kölelik müessesesi beynel milel yaygınlığa sahip olduğu için, İslam tek taraflı olarak kaldırmamıştır. Zira savaşta elde edilen esirlere yapılacak muamele, her iki tarafın mutabakatı ile tespit edilir. İslam batılıların yaptığı gibi hür insanları köleleştirmeyi kabul etmez.²²

İslam kölelere bir takım haklar tanıyarak onların durumunu düzeltmeye çalışmış, hürriyetlerine kavuşmaları için onlara bu fırsatları vermiştir.

İslamda, köle azadı en hayırlı amellerden biri kılınmıştır. Kölelik statüsüne İslam'ın getirdiği bu iyileştirme, tarihte İslam dışı memleketlerden kölelerin İslam beldesine kaçmasına sebep olmuştur.

Peygamber (s.a.v) hadislerinde köle azad etmenin hayırlılığına işaret buyurmuşlardır.

Buharî ve Müslimde "Kim bir müslüman erkeği azad ederse, onun her bir uzvuna mukabil, bunun bir uzvunu Allah ateşten azad eder".²³

Tirmizîde geçen bir hadiste; ise Adamın biri Peygamber (s.a.v)'e gelerek, benim kölelerim bana hıyanet ediyorlar, ben de buna karşılık onlara sövüyor ve dövüyorum demesi üzerine; Peygamber (s.a.v): "Kıyamet gününde (amellerin tartılması için) adaletli teraziler kuracağız ve hiç bir kimse hiç bir şekilde haksızlık görmeyecektir..."²⁴ ayetini okuyunca, bunun üzerine adam, "vallahi ya Rasulullah" "benim için de, onlar için de kendilerinden ayrılmaktan daha hayırlı bir şey göremiyorum. Şahit olunuz ki onların hepsi hürdürler."²⁵ dedi.

Bu hadisler, köle azat etmenin faziletini beyan etmektedir. Kişi, azat ettiği kölenin her bir uzvuna mukabil bir uzvunu cehennem ateşinden korumaktadır. Köle azat etmeye teşvik eden hadislerin sayıca çokluğu, İslamın bu konuya verdiği önemi ve köle azat

22 Canan, a.g.e. XI, 297.

23 Buhari, Itk, 1; Müslim, Itk, 24; Tirmizi, Nüzur, 19.

24 Enbiya, 21/47.

25 Tirmizi, Tefsir, 22 .

etmenin hayırlılığını vurgulamaktadır.

c. İyiliğe Önyak Olma

İnsanın vesilesi ile Allah'ın bir kimseyi hidayete erdirmesi ve bir kimseyi herhangi bir konuda iyiliğe sevk etmesinin hayırlılığına işaret eden Rasulullah (s.a.v): "Vallahi, senin vesilenle bir tek kişiye hidayet verilmesi, senin için kıymetli develerden müteşekkil sürülerden daha hayırlıdır."²⁶

Hadiste, bir kişinin hidayetine sebep olmanın ehemmiyeti, getireceği sevap böyle bir teşbihle ifade buyrulmuştur. Mana: "Bir kişinin hidayetine vesile olmakla elde edeceğin sevap, en kıymetli malı tasadduk ederek elde edeceğin sevaptan daha üstün" demek olur.²⁷

İnsanların münasebetlerinde ve konuşmalarında, birbirlerine kötü olan şeyleri değil de, onları Allaha götürecektir, inanç, ibadet, ahlâk, hayır ve doğruları anlatarak, bu esaslara bağlanmalarının, kendileri için dünyalıktan çok daha hayırlı olduğu hadiste belirtilmiştir.

d. İyi Arkadaş Edinme

En iyi arkadaşlık Allah rızası için olan ve kardeşinin faydasını ve hayrını düşündürmektir. Atasözünde de iyi arkadaşlığın önemi şöyle belirtilmiştir. "söyle arkadaşını, söyleyeyim senin kim olduğunu .""Terbiyecilerin çocuk hakkında düşünecekleri önemli hususlardan biri de, inanmış bir arkadaş seçmesidir. Çünkü arkadaşın, çocuk üzerinde, onun yönlendirilmesinde büyük tesiri vardır. Aynı zamanda çocuğun günlük hayatının düzenli gitmesinde de onun rolünü unutmamak gerekir."²⁸ Rasulullah (s.a.v): "Allah katında arkadaşların en iyisi, arkadaşına karşı en hayırlı olanıdır" buyurmuşlardır.²⁹ Mübarekfürî (ö. 1352/1935) bu hadisin şerhinde, "Allah'ın yanında sevabı en fazla olan kişi, kardeşine nasihatle de olsa en fazla iyilikte bulunandır" diye açıklamışlardır.³⁰ Arkadaş'a yapılan en ufak bir iyiliğin,

26 Buhari, Megazi, 38; Müslim, Fedailu's-Sahabe, 34; Ebu Davud, İlim, 10.

27 Ayni, a.g.e., XIV, 251.

28 Ulvan A. Nâsîh, İslam'da Aile Eğitimi, I, 448.

29 Tirmizî, Birr ve Sıla, 28.

30 Mübarekfürî, a.g.e., VI, 63.

Allah'ın yanında çok sevaba denk gelmesi, ancak arkadaşlığın önemi ile açıklanabilir. Bu konuda pek çok âyet ve bir o kadar hadis-i şerifin bulunması arkadaşlığın önemini gösterir.

Arkadaşlar arasında, sevgi ve alakanın devamı, meşru ve makul işlerde birbirlerine karşı gösterecekleri anlayış ve feragat düşüncesine bağlıdır. Düşünce ve davranışlarda birbirlerine karşı fedakâr olmayan kimselerin dostlukları da kısa ve geçici olur. İyi ve kötü arkadaşın misallendirildiği bir hadiste Peygamber (s.a.v): "İyi arkadaşla kötü arkadaşın misâli, misk taşıyanla körük çeken insanlar gibidir. Misk sahibi ya sana kokusundan verir veya sen ondan satın alırsın veya onun kokusundan istifade edersin. Körük çekene gelince ya elbiseni yakar yahut da sen onun pis kokusunu alırsın"³¹ buyurarak arkadaşlık kurulacak insanların çok iyi seçilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir.

e. **Komşunun Hayırlısı**

Akıllı ve dinin hükümlerini anlamış bir müslüman, komşularına muamelede insanların en iyisi, onlara en fazla iyilikte bulunanı ve onlara karşı en merhametlisidir.

Çünkü müslüman, İslamın komşu hakkındaki tavsiyelerini, beşeri ilişkiler silsilesinde komşuluğa verdiği yüksek mertebeyi bilir. O mertebeye ne bu dinden önce bir din, ne de bu dinden sonra herhangi bir nizam ulaşmamıştır.³²

Allah teâlâ Kur'ân-ı Kerîmde, komşuya iyiliği emrederek şöyle buyuruyor:

"(...Nesep yahut evce) yakın komşuya, (nesep yahut evce uzak komşuya, yanında bulunan arkadaşına (yahut zevceye), yolcuya... iyilik edin."³³

Öte yandan Rasulullah (s.a.v)'in İslam'da iyi komşuluğun ehemmiyetini teyit eder mahiyette pek çok hadisi vardır, bunlardan birisi de şudur: "Allah katında komşuların en hayırlısı, komşusuna en iyi olanıdır"³⁴ buyurmuşlardır.

31 Buhârî, Buyu', 38; Zebâih, 31; Müslim, Birr, 146.

32 Haşimî, a.g.e., s. 129.

33 Nisa, 4/36.

34 Tirmizî, Birr ve Sıla, 28.

Burada hayırlı ve iyi komşuluktan maksat kişinin komşusuna karşı hoşgörölü olması, onunla iyi geçinmesi, bir şeye muhtaç olduğunda onu ondan esirgememesi ve hiç olmazsa herhangi eza veren bir şeyi ondan defetmek suretiyle ona iyi muamelede bulunmasıdır.

f. Selamın Hayırlı Olması

Dinimizin fazlaca ehemmiyet verip ısrarla üzerinde durduğu toplumsal müesseselerden biri de selamlaşmadır.

Tîbî, selamın vaz'ediliş hikmetlerini şöyle açıklar.

"— Karşılaşanların birbirlerinden duyacakları korkuyu izale,

— Mü'minin hâline muvafık olan tevazu,

— Ta'zim... Zira selamla muhatabın ya sevgisini kazanmak düşünölür, ya da istenmeyen bir durumun bertaraf edilmesi."³⁵

Selam veren kimse, selam verdiği zâta şöyle demiş olmaktadır. "Sen benden Selâmettesin, benden sana bir zarar dokunmayacaktır, korkmayasın!"

Müslümanların, aralarında selamlaşmaları ilâhî bir emirdir: "Size bir selam verildiği zaman ondan daha iyisiyle selam verin veya aynıyla mukabele edin."³⁶

Peygamber (s.a.v) de hadis-i şeriflerinde selamdan bahsetmiş ve kendisine: "İslam'ın hangi ameli daha hayırlıdır?" diye sorulduğunda;

"Bildiğin ve bilmediğin kimselere selam vermendir." diye cevaplamışlardır.³⁷

Hadiste, selamı yaymaya Müslümanlara karşı mütevazi davranmaya, onların kalplerini kazanmaya, müslümanların birleşmelerine ve birbirlerini sevmelerine teşvik vardır.

Bu açıklamadan şunu anlıyoruz ki, selam'ın sadece tanıdıklara verildiği takdirde, maksatın hasıl olmayacağı, ama tanımadıklara verilince dinin bir emri olarak, sünnet uygulanmış olacağı, toplumsal bir yarar ve hayır meydana geleceği son derece açıktır.

35 Canan, a.g.e, IX, 399.

36 Nîsa, 4/86.

37 Müslim, İman, 63; Ebu Davud, Edep, 142.

Şu halde selamlaşmanın hakkı verildiği takdirde, mü'mine kolay, kolay olduğu kadar da karlı ve hayırlı bir amel kapısı açılmış olacaktır.

g. Yemek Yedirme

İslam'ın en hayırlı davranışlarından biri de, yemek yedirerek cömert davranmaktır. Bir zatın, İslam'da hangi davranış daha hayırlıdır? Sorusuna Rasulullah (s.a.v): "Yemek yedirmendir. " diye cevap vermişlerdir.³⁸

Hadiste, yemek yedirmenin hayırlı bir amel olduğu belirtilerek insanlar buna teşvik edilmiştir.

Yemek yedirmek cömertlik ve güzel ahlakın bir emaresidir. Aynı şekilde muhtaçlara yardım ve Peygamber (s.a.v)'in Allah'a sığındığı açlığı bertaraf etmek gibi şeyleri de içine alır.³⁹

Yetimlere, fakirlere ve benzeri muhtaçlara yemek yedirmek Cennet'e selamete girmeye vesile ve mü'minin hayırlı hasletlerindedir.⁴⁰ Bu güzel hasleti uygulamakla, insanlar arasında sevgi, saygı, muhabbetin oluşmasıyla birlikte, toplumda yardımlaşma ve dayanışma sağlanmaktadır.

h. Sağlık ve Tedavi

Dinimiz tarafından insanlara yüklenen dünyevî ve uhrevî bütün vazifelerin ifası her şeyden önce sağlığa bakar. Bu sebeple İslamiyet "mücerret hayat" değil, "sağlıklı hayat" üzerinde durur. Rasulullah (s.a.v)'a göre, sarsılmaz bir iman demek olan "yakîn"den sonra kişinin en kıymetli serveti "sıhhat"idir. Bir hadiste: "Allah'tan istenen şeyler arasında Allah'a en sevgili olanı afiyettir"⁴¹ buyurularak sıhhat ve afiyetin önemine işaret edilmiştir.

38 Ebu Davud, Edeb, 142; İbni Mace, Et'ime, 1.

39 Bkz. Davudoğlu, a.g.e., I, 256.

40 Bkz. Hatipoğlu, a.g.e., IX, 6.

41 Tirmizi, Daavat, 112.

ha. Sağlık Ni'meti

İman ni'metinden sonra en büyük ni'met, afiyet, hastalıklardan, belalardan, gerek dünya

hayatında ve gerekse ahiret hayatında hoşlanılmayan şeylerden selamette kalmak yani sağlıklı olmaktır. Sağlığın önemine işaret eden Rasulullah (s.a.v) şöyle buyuruyor: "Hiç bir kimseye "yakîn" (iman)'dan sonra, afiyetten daha hayırlı bir şey verilmemiştir."⁴²

Hz. Peygamber (s.a.v) önce sıhhati korumanın ehemmiyetini belirten uyarılarda bulunur: "...Hasta olmazdan önce sağlığın kıymetini, ölmezden önce hayatın kıymetini bil!"⁴³ gibi. Ayrıca sıhhati koruyucu pek çok prensipler vaz eder. Asıl olan tedavi olmak değil, sağlığı korumak veya hastalanmamak için tedbirler almaktır.

İnsanın sağlığı yerinde olmadığı zaman, Allah'a karşı kulluk vazifesini ve mahlukata karşı insanlık vazifelerini tam manasıyla yerine getiremez. Onun için İslam dini sağlığa çok büyük ehemmiyet vermiş ve onu hayırlılıkla nitelendirmiştir.

hb. Faydalı Tedavi

Tedaviyle ilgili Peygamber (s.a.v)'in çok fazla hadis-i şerifleri ve tavsiyeleri vardır. Bunlar, genelde hadis kitaplarında "Tıbb"la alakalı bölümlerde zikredilmiştir.

Rasulullah (s.a.v): "Kendisiyle tedavi olduğunuz şeylerin en hayırlısı sa'ât (burun damlası), hacamat (kan aldırma), ledûd (ağızdan damlatma) ve meşiy (müshil içmedir)" buyurmuşlardır.⁴⁴

Başka bir rivayette, "şifa üç şeydedir"⁴⁵ diye hasr ifade eden bir üslubla başladıktan sonra bal şerbeti, kan aldırma ve dağlamayı nazar-ı dikkatlere arzedan Rasulullah (s.a.v), burada tedavi olunan en hayırlı maddeler olarak, öncelikle, ağız ve burun yoluyla alınan bazı ilaçlarla kan aldırma göstermektedir.

42 Tirmizi, Daavat, 106; İbn Mace, Dua, 5.

43 Tirmizi, Zühd, 25.

44 Tirmizi, Tıbb, 9.

45 Buhari, Tıbb, 3.

İbn-i Hacer'in de (ö. 852/1447) belirttiği gibi⁴⁶ ne bu hadiste ve ne de diğer hadiste hasır yoktur. Hadiste geçen "Meşiy", aslında gitmek demektir. Müshilin yani bağırsakları yumuşatarak ishale sebep olan ilacın meşiy diye isimlenmesi, kişiyi sıkça helaya gitmeye mecbur etmesinden ileri geldiği belirtilmiştir.⁴⁷

Şarihler hacamat ameliyesini şöyle açıklıyorlar:

"Hacamat, lügat olarak emmek manasına gelen hacm kökünden gelir. Tıbbî tabir olarak kan alma diye tabir edilir."⁴⁸

Sa'at, burna ilaç akıtmaktır. Bu da, "omuzların altına bir yastık koyup başı aşağı sarkıttıktan sonra burna ilaç damlatıp geniz içlerine nüfuz etmesinin sağlanması" diye tarif ederler.⁴⁹ Bundan maksat hastalığa sebep olan zararlı birikimlerin akıntı yoluyla dışarı atılmasını sağlamaktır.

Bu ve buna benzer hadisler tetkik edildiğinde görülecektir ki, Peygamber (s.a.v) her konuya önem verdiği gibi sağlık konusuna da önem vermiş ve insanları en hayırlı diye vasıfladığı bu tıbbi yollarla tedavi olmaya sevketmiştir.

2. İslamda İyi İdare

İslamda idare sistemi, yani devlet reisliği meselesi bir milletin siyasî hayatının merkezinde yer alır. Bu sebeple İslam dini, konuya fazla yer vermiş, Devlet başkanında aranacak vasıflardan, seçimine, azline, itaat, isyan vb. konularla ilgili hükümler koymuştur.

İdarecinin Hayırlısı

İdarecinin hayırlısı, halkıyla bütünleşen, ve onlarla iyi diyalog kurup, kendi teb'asıyla birleşenin olduğu ifade edilen hadiste Peygamber (s.a.v) şöyle buyuruyor: "Size

46 İbn-i Hacer: Rasullah (s.a.v.)'in bu hadislerdeki maksadının şifa veren maddeleri hadiste geçen maddelere hasretmek olmadığını zira başka maddelerde de şifa olduğunu belirtir. Nitekim çörek otu, süt, hurma gibi pek çok yiyecek maddesinin şifa yönü muhtelif hadislerde mevzubahis edilmektedir.

47 Geniş bilgi için bkz., Canan, a.g.e., XI, 48-52.

48 İbn-i Hacer, Fethu'l Bari bi Şehri Sahihi'l-Buhari, XI, 280.

49 Mübarekfuri, a.g.e., VI, 170.

emirlerinizin en hayırlıları kimlerdir haber vereyim mi? Onların en hayırlıları sizlerin sevgisine mazhar olanlar, sizleri sevenlerdir; lehlerinde hayırla duâ edersiniz, onlar da size hayır duâ ederler. Ümerânızın şerirleri de sizin buğz ettiklerinizdir."⁵⁰

Hadis, idarecilerle halk arasındaki münasebetleri tanzime yöneliktir. Karşılıklı sevgi ve güvenin esas olması tavsiye edilmektedir. Bu hadisi bilen amir, halk tarafından sevilmiyorsa veya halkını sevmiyorsa arada bir kopukluk var demektir.

Hayırlı bir idareci olmak isteyen kişi ki mü'min, hayırlı mü'min olmayı aramak zorundadır, halkına kendini sevdirmenin yollarını arayacaktır.⁵¹

Hadis-i Şerif, amirlere ve idarecilere, halkın gönlünü ve duasını almak suretiyle "hayırlı idareci" olmaya çalışmaları gerektiğine işaret etmektedir.

Başka bir hadiste ise, Rasulullah (s.a.v) emirler için şöyle buyuruyor: "Allah bir emir için hayır diledi mi ona doğru, dürüst bir vezir nasip eder. Bu, ona unutulunca hatırlatır, hatırladığı zaman da yardım eder."⁵²

"Hadiste geçen vezir, sultanın (emir-imam) yardımcısı, müşaviri manasına gelir. Vezirin doğru olması hem dünya işlerinde hem de âhret işlerinde sâlih, her hususta fiilen, kavlen doğru olmasıdır."⁵³

Hadiste, hayırlı olan bir idareciye, Allah'ın iyi yardımcıları nasip etmek suretiyle, hayırlı ve faydalı olan işleri yaptıracağı belirtilmiştir.

3. Şahidin Hayırlı Olanı

En hayırlı şahidin kendisinden şahitliği istenmeden, bildiği bir konu hakkında onu yerine getirmesiyle ilgili hadiste Rasulullah (s.a.v) şöyle buyuruyor: "Size şahitlerin en hayırlısını haber vereyim mi? O, kendisinden talep edilmezden önce şahadet etmeye gelendir."⁵⁴ Bu hadis, şahitlik talep edilmeden, kendiliğinden gidip şahitlikte bulunmanın

50 Tirmizi, Fiten, 77,78.

51 Mübarekfuri, a.g.e., VI, 448.

52 Ebu Davud, Harac, 4; Nesai, Bey'at, 33.

53 Azimabadi, a.g.e., VIII, 107.

54 Müslim, Akdiye, 19; Tirmizi, Şehadat, 1; Ebu Davud, Akdiye, 13; Muvatta, Akdiye, 3.

faziletini anlatmaktadır.

Nevevî, bu hadisle ilgili şu yorumda bulunur. "Hak sahibinin haberi yokken onun hakkında şahid olan bir kimsenin gelerek: "Ben senin hakkına şahidim" demesidir. Bunu yapması lazımdır. Çünkü şehâdet onun elinde hak sahibine ait bir emanettir."⁵⁵

İnsan hukukuyla ilgili olan meselelerde, yetkili insanları bilgilendirmek, kişiler üzerine bir görev ve toplumun huzurunun sağlanmasına bir katkıdır. Böylece kişi yapmış olduğu bu hayırlı işten dolayı sevaba nail olmuş olur.

4. Öğrenme ve Öğretme

İnsanoğlu için gerçek hayat, ilim ve irfanla kabil olacağından, öğrenip öğretmeyi ihmal edenler, hayatta dahi olsalar onlar ölü sayılırlar. Zira, insanın yaratılışının gayesi görüp bilmek ve öğrendiklerini başkalarına bildirmekten ibarettir. İlimin hayırla ilişkisi hakkında Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır. "Hikmet (derin ve yararlı bilgi) verilen kimseye çok hayır verilmiştir."⁵⁶ İlim her devirde insanlık için gerekli olmuş, ilimle mücehhez insanlar ve cemiyetler, ilmen geri olanlara daima üstünlüklerini korumuşlardır. İslam ise ilme gereken önemi vermiş ve ilk ayet "oku" emriyle gelmiştir.⁵⁷ Bunu "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"; "Allah içinizden inanmış olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir..."⁵⁸ gibi pek çok ayetlerle ilmin yüceliğine dikkat çekmiş, dünyayı isteyene de, âhireti isteyene de, hem dünya hem ahiret her ikisini de isteyene hep ilmin kesbedilmesini tavsiye etmiştir.

Hadislerde, Allah bir insana hayır dilemiş ise onu dinde fakih yani herşeyi hakkıyla bilen (ilim sahibi) kılar. Rasulullah (s.a.v): "Allah kimin için hayır murat ederse onu dinde fakih kılar" buyurmuştur.⁵⁹

Hadis, fıkıh ilminin sadece iktisabla olmayacağını, ilaveten Allah'ın lütfunun tecellisiyle olacağını ifade etmektedir. Bu da, her halde ilmin Allah rızası için talebi şartına

55 Nevevi, a.g.e., XII, 17.

56 Bakara, 2/269.

57 Alak, 96/1.

58 Zümer, 39/9; Mücadele, 58/11.

59 Buhârî, İlm, 13; İ'tisâm, 10; Müslim, İmaret, 98; Zekât, 98, 100; Tirmizî, İlm, 1.

bağlıdır.

İbn-i Hacer de, bu hadisin ifade ettiği mefhum şudur: "Kim dinde tefakkuh etmezse yani İslamın esaslarını ve bu esasların gerektiği teferruatı (furû'u) öğrenmezse hayırdan mahrum kalır."⁶⁰ der.

Müslümanlar dini bilgilerini öğrenmezlerse, dini yaşantıları yarım kalır ve Allah'ın in'am, ihsan, hayır ve bereketinden mahrum kalırlar.

İlim öğrenmekten maksat, bilginin insanoğluna mürşit ve rehber olması ve öğrenilen şeylerle, insanî kemalâta giden yolların aydınlığa kavuşturulmasıdır. Ruha mal edilmemiş bir ilim, sahibinin sırtında bir yük; insanı ulvi hedeflere tevcih etmeyen bilgi de, bir aldanmışlıktır. Yunus Emre şu mısralarla ilim gerçeğini şöyle anlatmaktadır.

"ilim, ilim bilmektir,

ilim kendin bilmektir;

Sen kendini bilmezsin,

Ya nice okumaktır."⁶¹

Kur'ân-ı Kerimi Öğrenmek ve Öğretmek

Kur'ân-ı Kerîmi öğrenmek ve öğretmekle ilgili Peygamber (s.a.v): "Sizin en hayırlınız Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenen ve öğretendir" buyuruyor.⁶²

"Kur'ân Öğrenme ve öğretme işi, rasûllere tâbi' olan mü'minlerin sıfatlarıdır. Onlar nefislerinde kâmil kimseler olup başkalarını da mükemmelleştirmeye çalışanlardır. Bu ise yalnız kendisinde kalıcı fayda ile başkasına geçici faydayı toplamaktır."⁶³

Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmek ve öğretmek, ona tabi olmak ve onunla amel etmek için bir merhalelidir. İnananlar için Kur'ân-ı Kerîm'den üstün bir söz ve rehber olmadığına göre,

60 İbn-i Hacer, a.g.e. 1,222.

61 Yunus Emre, Divanı, s. 92.

62 Buhari, Fedailü'l-Kur'an, 21; Tirmizi, Fedailü'l-Kur'an, 15; Ebu Davud, Salat, 349; İbn Mace, Mukaddime, 16.

63 Sofuoğlu, a.g.e., XI, 5121.

onu öğrenmek ve öğretmenin ne kadar hayırlı bir ilim olduğunda şüphe yoktur.

5. Cihad

Arapça'da "güç ve gayret sarfetmek, bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkânları kullanmak" manasındaki chd kökünden türeyen cihad, İslâmî literatürde "dini emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslam'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermektir. Fıkıh terimi olarak, daha çok müslüman olmayanlarla savaştır diye açıklanmıştır."⁶⁴

Cihad, Kur'ân-ı Kerîm'de isim olarak dört yerde, türeyen fiil şeklinde yirmidört yerde geçmektedir; "Cihad eden" anlamındaki mücahid ise iki ayette zikredilmiştir.⁶⁵ Kimi ayetlerde doğrudan savaş, kimisinde de "Allah rızâsına uygun bir şekilde yaşama çabası" şeklinde özetlenmiştir. Cihadla ilgili birçok hadis mevcut olup, müstakil eserlere konu olduğu gibi hadis mecmualarında da "kitabü'l-cihâd" veya "fedâilü'l-cihâd" başlıkları altında toplanmıştır.

Cihadın faziletine delalet eden hadislerde bunun en hayırlı amellerden olduğu zikredilirken: "Allah yolunda bir günlük ribat, diğer menzillerde (Allah yolunda geçirilen) bin günden daha hayırlıdır."⁶⁶ buyrulmaktadır.

İbnu'l-Esir, (ö. 606/1209) Nihâyede "asıl ribâtın savaşta, cihat hali üzere düşman karşısında ikamet olduğunu belirtir."⁶⁷

Hadisin, askere vâdettiği büyük mükâfaatın mühim bir şartla kayıtlı olduğunu belirtmemiz lazım: "Allah yolunda cihad sevabını almak için" Allah için olmayan bütün "bekleyişler" boşadır, cephede ölümler de.⁶⁸

Cihadın faziletini anlatan diğer bir hadiste; "Sabah veya Akşam bir defa Allah

64 T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, VII, 527.

65 Bkz. Abdalbâkî, a.g.e., s. 232, 233.

66 Tirmizî, Fedâilu'l-Cihad, 26; Nesâî, Cihad, 39; İbn Mâce, Cihad, 7.

67 İbnü'l-Esir, a.g.e.,II, 185.

68 Canan, a.g.e., İÜ, 472.

yolunda yola çıkış, dünya ve içindeki her şeyden daha hayırlıdır."⁶⁹ buyrulmuştur.

Hadisten anlaşılan, Allah yolunda yapılacak azıcık bir amelin sevabı, dünyanın tamamına sahip olmaktan daha üstün ve daha hayırlıdır.

Hadislerde cihadın fazileti ve bu konuda pek çok hadisin olması cihadın önemini belirtmektedir.

O halde İslâm'daki cihad, yeryüzünde Allah'ın emrini tahakkuk ettirmek için, ardi kesilmeyen ve sonu gelmeyen bir ceht (gayret) olmalıdır.⁷⁰ Âyet ve hadislere bakıldığında diğer ibadetlerde olduğu gibi cihadın sevap olduğu ve hayrını elde etmek için bu konuda gayretle çalışılması gerektiği görülmektedir.

a. **Cihad İçin Ok (Silah) Yapma**

Hayır maksadıyla ok yapan insanın cennete gireceğini ifade eden Hz. Peygamber şöyle buyuruyor:

"Allah tek bir ok sebebiyle üç kişiyi cennete koyar.

1. Onu yapan; yeter ki bunu hayır maksadıyla yapsın.
2. Atan.
3. Atana ulaştıran."⁷¹

Hadiste Rasulullah (s.a.v), oku yapanın sevaba nail olmasını niyetine bağlamıştır: Hayırda yani Hak yolunda cihadda kullanılmak niyetiyle ok yapılması kastedilmiştir. Bundan da anlaşılır ki; sırf ticaret meta-ı olarak veya hayır dışı bir maksadla yapılan oktan sevap umulamaz.

Bu hadisle Rasulullah'ın bütün bir harp sanayisine teşvik ettiğini söyleyebiliriz. Zira günümüzde "atma" deyince artık ok anlaşılmaz. Füzeler, balistik ve nükleer başlıklı füzeler vs. hatıra gelir. Bunların hammaddesi, îmalı, nakli, depolanması, ihtiyaç anında

69 Buhari, Cihad, 5, 6, 73; Rikak, 2; Müslim, İmaret, 112; Tirmizi, Fedailu'l-Cihad, 17; Nesai, Cihad, 11, 12; İbn Mace, Cihad, 2.

70 Bkz. Seyid Kutup, İslamın Dünya Görüşü, s. 210.

71 Tirmizi, Fedailu'l-Cihad, 11; Ebu Davud, Cihad, 24; Nesai, Cihad, 26; Hayl, 8.

atılması pek çok yan hizmetleri ve maddi güç gerektirir. Doğrudan veya dolaylı olarak bu üç hizmetin (yani yapmak, atmak, taşımak) gerçekleşmesinde katkıda bulunan herkes niyetine göre sevap alacaktır.⁷²

b. Cihad İçin At Besleme

At beslemeye teşvik eden hadisler, bunun Allah rızası için beslenmesini şart koşarlar. Bu maksatla beslenmeyecek atın hayır değil vebal olduğu da sarih olarak ifade edilmiştir. Rasulullah (s.a.v) bu konuya şöyle temas etmişlerdir: "Atın alınına hayır bağlanmıştır: Bu (hayır), sevap ve ganîmettir. Bu hal kıyamete kadar bakidir."⁷³

Rasulullah, (s.a.v) zamanında en iyi savaş vasıtası olan atın bu maksatla beslenmesini pek çok hadislerinde teşvik buyurmuşlardır.

Atın alınından murat: Alınına sarkan yelesidir. Bazı âlimlerse, alın kelimesinin, atın bütününün kast edilerek söylendiğini ifade etmişlerdir.⁷⁴

Atın alınına hayır bağlanmıştır. Bu kıyamete kadar ebediyen böyle olacaktır. Kim onu Allah yolunda kullanmak maksadıyla edinir, Allah yolunda harcadığını düşünerek onun için harcarsa artık atın açlığı da tokluğu da, suya kanması da susaması da çıkardığı mayısları da bevilleri de Kıyamet günü, besleyenin mizanında kurtuluştur.⁷⁵ Günümüzde ise atın yerine geçecek bütün ulaşım vasıtaları bu hadisin teşvik kapsamına girer.

c. Cihad İçin Zinde Olmak

Kendisini maddi ve manevi alanda yetiştiren mü'minin, zayıf (kendisini ihmal eden) mü'minden hayırlı olduğunu Peygamber (s.a.v) şöyle açıklıyor: "Kuvvetli mü'min Allah'a zayıf mü'minden daha hayırlı ve daha makbuldür. Ama her birinde hayır vardır. Sana fayda veren şeye çaba göster; Allah'dan yardım dile ve aciz olma!..."⁷⁶

72 Canan, a.g.e., VII, 142.

73 Buhari, Cihad, 43, 44; Humus, 8; Müslim, İmare, 98, 100; Tirmizi, Cihad, 19; Nesai, Hayl, 7.

74 Bkz. Davudoğlu, a.g.e., IX, 60.

75 Bkz. Canan, a.g.e., VII, 161.

76 Müslim, Kader, 34.

Hadisteki kuvvetten maksat, “nefsin azimeti, niyeti ve ahiret hususundaki düşüncesidir. Bu sığfata haiz olan bir kimse, cihadda düşmana karşı daha atılan, ona hücumda daha süratli, emr-i bi'l-ma'ruf hususunda daha azimkar, eziyetlere sabır hakkında daha metanetli olur. Namaz oruç gibi ibadetler hususunda da dinç olur. Her birinde hayır vardır... cümlesinden murat; kuvvetli mü'minde de zayıf olanda da hayır vardır, demektir. Çünkü iman ve ibadet hususunda müşterektirler.”⁷⁷

Bedeni dinç olan bir insan, zihnen de güçlü olur. Bundan dolayı insanın bedenine dikkat edip zinde olması gerekir ki, kendisine düşen vecibeleri yerine getirebilsin, ve Allah katında hayırlı bir kul olsun.

d. Ordunun Hayırlısı

Yolculuk esnasındaki arkadaş sayısı ile seriyelerdeki (askeri birlik) şahıs sayısına temas eden hadiste: "En hayırlı arkadaş (gurubu) dört kişiliktir. En hayırlı askeri birlik dört yüz kişiliktir. En hayırlı ordu dört bin kişidir. On iki bin kişi, sayıca az diye mağlup edilemez,"⁷⁸

Hadisteki arkadaştan murat, yolculuk sırasındaki arkadaşdır. Peygamber (s.a.v) "misafirlik" mesafesini (takribi 90 km) bulan yolculuk için tek başına çıkmayı tavsiye etmez. Hatta ikiyi bile hoş görmezken, ancak üçe cevaz verir ise de bu hadiste arkadaş olarak dört kişilik gurubun en iyi olacağını belirtmektedir. Bu tavsiye vecibe ifade etmez, az da çok da olabilir. Burada, Peygamber (s.a.v); tek kişinin seyahatinde yalnızlıktan mütevellit mahzurlar olduğu için bunu yasaklamıştır, değilse, yalnızlık haram değildir. Hadis yolculuğa çıkan kimsenin dört kişiyle yol arkadaşlığı etmesinin hayırlı bir yolculuk olduğunu ifade eder. Askeri birlik diye tercüme ettiğimiz seriyye sayısı dört yüz civarında olan bir müfrezedir, ordunun bir bölümüdür.”⁷⁹

Seriyyenin hayırlısı dört yüz diye sınırlandırılması... "Bedir Ashabının üç yüz küsur olmasından ileri gelebilir. Bu duruma göre, en hayırlı seriyye üç yüz-dört yüz ile dört yüz-

77 Davudoğlu, a.g.e., X, 650.

78 Tirmizi, Siyer, 7; Ebu Davud, Cihad, 89; İbn Mace, Cihad, 25.

79 Bkz. Hatipoğlu,a.g.e., VII, 554.

beş yüz arasındaki seriyedir."⁸⁰

"On iki bin sayıca mağlup edilemez" sözü, bu sayı bir ordu için ideal miktardır. Bu miktardaki bir ordu düşman karşısında mağlup düşmüşse bunun mağlubiyet sebebi sayısının azlığından değildir. Bunun dışında ki sebeplere bakmak lazım: Sayıya güvenmek, şeytanın içlerine savaşı kazanacak güçte oldukları, şecaat sahibi buldukları, fazlasıyla maddi kudrete sahip oldukları hususunda attığı telkinler sonucu kendilerine fazla güvenerek (Allah'ı unutmak, alınması gereken bir kısım tedbirleri ihmal etmek) gibi. Mesela Huneyn savaşında olduğu gibi.⁸¹

Günümüzde; bunla ilgili olarak kemiyetin değil keyfiyetin önemli olduğu, yani sayıdan ziyade, savaşta kullanılan teknoloji, silahların donanımı ve kalitesi olduğu anlaşılır. Savaş teçhizatı ve donanımı iyi olan orduların dünyada başarılı oldukları tespit edilmiştir.

e. **Cihada Gidenin Ailesine Yardım Etme**

Allah yolunda gazaya giden kimsenin, ailesinin işlerini üstlenip onlara vekil olan kimsenin gaza eden gibi ecir kazanacağını belirten Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyuruyor: "Her kim Allah yolunda gaza eden bir askerin (gerideki işlerini görmekte) hayırla yerini tutarsa, o da gaza etmiş (gibi) olur."⁸²

Bu hadis içtimaî yardım ve sosyal dayanışma açısından çok önemli bir konu arz etmektedir.

Rasulullah(s.a.v) zamanında askerlik teşkilâtı, halkın hali vakti yerinde olanların, kendileri üstlenmek üzere kurulmuştu. Fakîr olanlar da Rasulullah(s.a.v) ile zengin sahabiler tarafından teçhizatlandırıldı. Fakîr olup da hiçbir taraftan yardım görmeyenler, uzak seferlere katılamayıp, Medîne'de kalırlar ve gazilerin işlerine de ailelerine de hayırla ve emniyetle bakarlardı. Zamanımızda devlet teşkilatıyla, hayır kurumlarının yapmış oldukları bu işler o zamanlar fertler tarafından görülürdü. Bu cihetle cephe

80 Azimabadi, a.g.e., VII, 193.

81 Hatipoğlu, a.g.e., VII, 555.

82 Buhari, Cihad, 38; Müslim, İmare, 135; Tirmizi, Fedailü'l-Cihad, 6; Ebu Davud, Cihad, 21; Nesai, Cihad, 44.

gerisindeki gâzî işlerine ve ailelerine namusluca yardım keyfiyetine Rasulullah(s.a.v) tarafından çok ehemmiyet verilmiş, bunlara da gaza etmişçesine uhrevî mükâfat ve hayır vaad edilmiştir.⁸³

Benzeri sevabın verilmesi gazaya gidenin yerine kalan kimsenin, onun ailesine hayırla muamele edip yardımda bulunduğuna göredir.

f. Şehadetîn Hayırlı Oluşu

Şehidin, mazhar olduğu üstünlükler, imtiyazlar sebebiyle yeryüzüne geri gelme temennisini belirten çok sayıda rivayet mevcuttur.

Rasulullah(s.a.v), Allah yolunda şehit olanın faziletini, yüceliğini ve hayrını şöyle açıklıyor: "Ölen hiç bir nefis yoktur ki, Allah indinde bir hayrı olsun da dünyaya dönmeyi ve dünya içinde bulunan bütün varlıkların kendisinin olmasını arzu etsin. Yalnız şehit müstesna. Çünkü o şehitliğin faziletini gördüğü için dönmeyi ve dünyada tekrar öldürülmeyi temenni eder."⁸⁴

Bu hadis, şehit olmanın faziletini beyan zımında gelen rivayetlerin en güzelidir. Cihat hariç, başka hiçbir hayırlı amelde can feda edilmez. Bu sebeple şehadetin sevabı pek büyüktür.⁸⁵

Diğer bir hadiste de "Allah katında, şehit için altı haslet vardır: ...Şehidin başına konulan yakuttan bir taç dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır."⁸⁶ buyrulmuştur.

Bu hadis, Allah yolunda şehit olan kimsenin Allah katındaki üstün değerini ve canını vermekle cennet ni'metlerine kavuştuğunu belirterek, şahadetin hayrına hiçbir şeyin ulaşamayacağını ortaya koymuştur.

C. TİCARİ HAYAT

İslâm dini, âlemin, Allah'ın dilediği müddetçe sürmesi ve intizamı beşeri ihtiyaçlarının karşılanması için ticarî münasebetleri meşru ve bunda adaleti herşeyin esası

83 Geniş bilgi için bkz. Mübarekfuri, a.g.e., V, 221; Sofuoğlu, a.g.e., VI, 2682.

84 Müslim, İmare, 108; Nesai, Cihad, 13.

85 Bkz. Nevevi, a.g.e., XIII, 24.

86 Tirmizi, Fedailü'l-Cihad, 13.

kılmaktadır. Alış-veriş hükümleriyle hem nefsi, hem akli, hem de malı muhafaza etmektedir.

1. Ticaret ve Ziraat

Ticaret, meşru yollardan kazanç elde etmek için yapılır. Yani Ticaret: "Kazanç elde edebilmek için alım-satım olayından ibarettir."⁸⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de alış-verişle ilgili pek çok ayet-i kerîme bulunmaktadır, bu ayetlerin birisinde Allah teâlâ şöyle buyuruyor:

"Allah, alış-verişi helal, faizi de haram kılmıştır."⁸⁸ İslam, adil bir şekilde yapılan ticarete onay verirken, emeksiz şekilde, haksız kazancı da yasaklamıştır. Böylece sosyal hayatta, adaleti hakim kılmış insanların mutlu, hayırlı bir hayat yaşamalarını temin etmiştir.

Bu konuda geçen hadislerde de dürüst tüccarın mertebesinin büyüklüğüne işaret eden Hz. Peygamber (s.a.v): "Güvenilir, dürüst tacir, peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraber olacaktır."⁸⁹

Hadiste, emin, dürüst ve müslüman tacir, hayırlı mal elde etmek niyeti ile çalıştığı zaman mübarek insanlarla haşrolur. Şu halde, aslında mubah olan bir çalışma iyi niyetle yapıldığı zaman, ibadet sayılır ve böyle çalışan kimse sevap kazanır. Ahirette de ibâdet ehli ile beraber olacağı anlatılmıştır.⁹⁰

Ticaretinde ve ziraatında dürüstlüğü ve güvenilirliği esas alan kimsenin, dünyada hayır elde edip, ahirette yüksek makamlarda olacağı belirtilmiştir. Toplum bu şekilde davranmaya teşvik edilmiştir..

a. Tüccar İsminin Simsardan Hayırlı Olması

Alış-veriş yapanların "Simsar" diye isimlendirilmelerine karşın Peygamber (s.a.v) bu ismi "Ya ma'seret'üt-tüccar", "Ey tüccar topluluğu" diyerek değiştirme yoluna gitmiştir:

"Hicretten önce alış-veriş yapanlar simsar olarak isimlendiriliyorlardı.

87 el-Cürcani, a.g.e., s. 60.

88 Bakara, 2/275.

89 Tirmizi, Buyu', 4.

90 Hatipoğlu, a.g.e., VI, 100.

Bir gün Hz.Peygamber alış-veriş yapanlara uğrayınca, simsardan daha hayırlı olan "Ey tüccarlar topluluğu!..." demek suretiyle simsar ismini daha doğru olan tüccar kelimesiyle değiştirmiştir.⁹¹

Simsar ve tüccar kelimelerinin ihtiva ettikleri mana aynı olmalarına rağmen, tüccarın yaptığı işi ifade eden ticaret kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'de bir kaç yerde geçmesi, bu ismin güzelliğine delalet eder.⁹²

Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber (s.a.v) simsar ismini daha hayırlı olan tüccar kelimesiyle değiştirmiştir. Böylece Kur'an da ifadesini bulan ve hayır adledilen ticaretin isminin önemine dikkat çekilmiştir.

b. Ticaretle Uğraşma ve El Emeği

Kişinin çalışarak geçimini sağlaması ve ticaretle uğraşarak gelir elde etmesinin, dilenmeden hayırlı olduğunu ifade eden Hz. Peygamber (s.a.v) Ensardan birisine: "Bu (çalışarak geçimini sağlaman), senin için kıyamet gününde, yüzünde dilencilikten bir iz bulunduğu halde gelmeden (haşrolunmandan) daha hayırlıdır..." buyurmuşlardır.⁹³

Hadiste, alın teri ve çalışıp geçim sağlamanın, dilencilikten hayırlı olduğu ifade edilmiş, cümlenin zahirine göre kişi dilencilik yapmak zorunda kalsa da dilencilik hayırlı ve iyi bir kazanç yolu değildir.

Malum olduğu üzere tafdil sigası olan "Hayırlı" kelimesi burada tafdil anlamında kullanılmamıştır. Burada kast edilen mana şöyledir, "odun toplayıp, satarak geçim sağlamak hayırlı bir iştir. Dilencilik yolu ile geçim sağlamakta ise bir hayır yoktur. Çünkü dilencilik edenin izzet-i nefsi kırılır, ayrıca kıyamet günü, yüzünde çirkin bir iz bulunur."⁹⁴

Çalışarak geçimini sağlayabilen kimsenin dilencilik yapması yasak olup, zaruret olmadıkça dilencilik yoluna başvurulmaması gerekir.

91 Ebu Davud, Buyu', 1; Tirmizi, Buyu', 4; Nesai, Eyman, 7.

92 Geniş bilgi için bkz. İbnu'l-Esir, a.g.e., I, 433.

93 Ebu Davud, Zekat, 26; İbn Mace, Ticaret, 25.

94 Hatipoğlu, a.g.e., VI, 180.

Kişi ailesi içerisinde daha sade, maddi teçhizattan daha mahrum bir vaziyette yaşayabilir. Başkasına borçlanmak pahasına lüks hayat yaşamayı Rasulullah(s.a.v) tavsiye etmemektedir. Zahmetli bile olsa çalışarak kazanmak, minnetli yaşamaktan çok evla ve hayırlıdır.

Çalışarak, el emeğiyle geçimini temin etmeye çalışmanın hayırlı olduğunu ifade eden Hz. Peygamber (s.a.v): "Hiç bir kimse kendi el emeğinin kazancını yemekten daha hayırlı bir yiyecek asla yememiştir. Allah'ın Peygamberi Dâvût (a.s) da kendi elinin emeğinden yedi."⁹⁵

Hadiste, kişinin geçimini temin edebilmesi için, çalışmasının gerekliliği dile getirilmiştir.

"Dâvût (a.s)'ın hem peygamber, aynı zamanda devlet başkanı olduğu halde, zırh yapıp satmak suretiyle geçimini temin etmesi ve ondan yemesi, kendi kazancıyla yaşamının fazilet ve hayırına en güzel delildir."⁹⁶

"El emeğinin üstünlüğünün, kişiyi ataletten, lehviyattan (boş ve lüzumsuz işler) koruyup hayırlı işle meşgul etmesi, bu suretle günahlardan korunması, başkasına muhtaç olup dilenme zilletinden kurtarması gibi sebeplerden ileri geldiği" belirtilmiştir.⁹⁷

İslam da, insanları çalışmaya sevk ederek, insanın kendi çalışması ve el emeği ile kazandığından daha hayırlı bir şeyin olmayacağını belirtmiş ve insanları helalinden çalışmaya çağırmıştır.

c. Borçluya Kolaylık Göstermek

Borçlu olan kişiye, borcundan dolayı ona zaman tanımak veya borcunu affetmeyle ilgili hadiste Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyuruyor: "Sizden önceki ümmetlerden bir zât (kabirde) hesaba çekildi; ama hayır namına hiç bir şeyi bulunmadı. Yalnız insanlarla düşüp kalkarak (ticaret yapardı) zengindi. Hizmetkarlarına, fakiri (borcundan dolayı)

95 Buhari, Buyu', 15.

96 Sofuoğlu, a.g.e., IV, 1917.

97 Canan, a.g.e., XIV, 304.

affetmelerini emrederdi. Allah teâlâ: Biz buna ondan daha layıkız; onu affedin buyurdu".⁹⁸

Hadis-i Şerif, borçlu fakire mühlet vermenin ve borcunun ya tamamını yahut bir kısmını bağışlamanın; borç isterken zengin fakir kim olursa olsun herkese müsamaha göstermenin fazilet ve hayrına delildir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuya temas etmiş, borcundan dolayı zor durumda olana kolaylık göstermeye veya onun borcunu silmeye insanları teşvik ederek, şöyle ifade edilmiştir: "Eğer borçlu darlık içinde ise, bir kolaylığa çıkıncaya kadar beklemek (lazımdır). Eğer bilerseniz (verdiğiniz borcu, eli darda olan borçluya) sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır."⁹⁹

Ayet-i kerîme borçlular hakkında gösterilecek en insanî bir vazifeyi bizlere öğretiyor. "Borcunu zamanında Ödeyemeyen insana kolaylık tanımak, toplumda içtimai bir yardımdır. Kolaylığın yanında, borçlunun borcunu bağışlarsanız sizin için daha hayırlı olup daha çok sevaba vesiledir. Zira, borçlu olan insanı üzüntüden kurtarmış olursunuz. Böylece uhrevî mükafata ziyadesiyle nail olursunuz."¹⁰⁰

İslam, insanların nefislerini terbiye etmek, bütün hastalıklardan temizlemek, insanı Rabbiyle birleştirmek, insanlar arasında ülfet'i (sevgiyi) te'sis etmek için içtimai yardımlaşmayı ön plana çıkararak, toplumda birliği sağlamıştır.

d. En Güzel Bir Şekilde Borcu Ödeme

Beşerî hayatın her meselesine, kendi zaviyesinden müstakil, orijinal çözüm ve istikamet getiren İslam dini, iktisâdî hayatımızın mühim bir meselesi olan borç ödeme bahsine de geniş yer vermiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v) bu konuya temas ederek şöyle buyuruyor: "Şüphesiz sizin

98 Müslim, Musakat, 30; Tirmizi, Buyu', 67; Nesai, Buyu', 104.

99 Bakara, 2/280.

100 Bilmen Ö.N., a.g.e., I, 302.

hayırlınız, borç ödeme yönünden en güzel olanınızdır (yani borcunu en güzel ödeyeninizdir). "101

Bu hadis, ödünç almak ve borçlanmanın cevazına delildir. Daha önce, Hz. Peygamber (s.a.v) borçlanmayı tavsiye etmemiş ise de, kaçınılmaz ve gerekli hallerde bunlara da hayatında yer vererek ümmetine örnek olmuştur. Ulemâ, "borçlanmanın cevazında ittifak etmişlerdir."102

"İdareci, fakirler için istikrazda (borç istemede) bulunduğu zaman, ödeme sırasında, aldığından daha iyi bir şekilde (en hayırlısı ile) onların malından ödemede bulunması caizdir."103

Hadiste borcun, insanlar arasında alınıp verilebileceği, ancak buna çok dikkat edip, öderken de en güzel bir şekilde ödemenin gerekliliğine, bunun daha hayırlı olacağına temas edilmiştir. Borcu güzel ödemekten maksat, alacaklıya sıkıntı vermeden, vaktinde, eksiksiz, hatta daha iyisi ile ödemektir.

e. **Fakirliğin Hayırlı Oluşu**

Fakir insanın mali durumu iyi olmadığı için istediği her şeyi yapamayacağı, faziletli ve haline şükreden bir fakirin bir dünya dolusu şeyden daha hayırlı olacağını ifade eden Hz. Peygamber, yanında bulunan bir zata "şu gelen kimse hakkında görüşün nedir?" dedi. Adam: "Ey Allah'ın Rasulü! Bu, müslümanların fakir takımındandır. Vallahi, bu bir kıza talip olsa evlendirilmeme ye, şefaatte bulunsa itibar edilmemeye, bir şey söylese dinlenilmemeye lâyıktır?" cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v): "Bu, (daha önce geçen zengini kastederek) onun gibilerin bir arz dolusundan daha hayırlıdır" buyurdu."104

Hadisteki fakirin hayırlı olmasından murat, Allah'ın kendisi için taksim ettiğine razı, fakirliğin sıkıntılarına sabredici, kendisinden Allah'ı gücendirecek hiçbir söz ve fiil

101 Buhari, İstikraz, 7, 13; Vekalet, 5, 6; Hibe, 23, 25; Müslim, Musakat, 120; Tirmizi, Buyu', 75; Nesai, Buyu', 64.

102 Es-San'ani Muhammed b. İsmail, Subulu's-Selam, III, 871.

103 Davudoğlu, a.g.e., VIII, 108.

104 Buhârî, Rikâk, 15; Nikah, 15; İbn Mâce, Zühd, 5.

çıkmayan, kazanmayı terk etmeyen, dilenmekle de hiç uğraşmayan iffetli fakirdir. Çünkü insanı türlü sıkıntılara, borçlara ve hatta günahlara düşürecek olan fakirlikten, Rasulullah(s.a.v), Allah'a sığınmıştır. Bazı alimler "fakirliğin mutlak olarak zenginlikten hayırlı olduğu"nu belirtirler.¹⁰⁵

Fakirin faziletiyle ilgili pek çok hadis-i şerif bulunmaktadır. Bu da, haline şükreden, durumundan dolayı isyana kalkışmayan fakirin daima hayırda olduğunu gösterir.

2. Ziraat İçin Araziyi Karşılıksız Verme

Hz. Peygamber (s.a.v)'in müzaraayı yasaklamadığı, ancak insanların birbirlerine iyi muamele etmelerinin gerekli olduğunu açıklayarak şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“Kişinin çalıştırmak üzere arazisini karşılık almadan ekim için birine vermesi, mahsulden belli bir miktarını almak suretiyle, vermesinden daha hayırlıdır.”¹⁰⁶

Kısacası, "araziye Müzaraa için kiraya vermek caiz olmakla beraber, havaların iyi gitmeyip ürün olmaması, anlaşmazlıkların çıkması veya ekip biçmeye hırs gösterip cihattan geri kalma gibi ihtimallere binaen karşılıksız verilmesi daha hayırlı ve sevaplı bir amel olarak görülmüştür."¹⁰⁷

D. HAYIR KONUSUNDA BAZI TOPLUMSAL ÖRNEKLER

1. Örnek Şahsiyetler

a. Peygamberler

Allah teala, her topluma kendi içlerinden birisini seçkin kılarak, O'na iman edilmesini şart koşmuş, özel bir kişi olduğuna sıklık vurgu yapmıştır. Allah katında hiç bir peygamberin diğerinden farklı ve üstün olmadığı, tamamına iman etmenin gerekli olduğu belirtilmiştir. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de: "...Peygamberler arasında hiçbir ayırım yapmayız diyerek inandılar..."¹⁰⁸ buyurulmuştur. Hadislerde de Hz. Peygamber (s.a.v)

105 Aynî, a.g.e.,XVI, 277.

106 Ebu Davud, Buyu', 31.

107 Aliyyu'l-Kari, Mirkatü'l-Mefatih, VI, 172, 173.

108 Bakara, 2/285.

şöyle buyurmaktadır: "Peygamberlerden birini diğerine üstün kılmayın."¹⁰⁹

Hadiste; tahyir, hayır kelimesinden gelir. Burada "tafdil", yani üstün kılmak manasındadır. Rasulullah, "Bir Peygamberin diğer bir peygamberden üstün olduğunu ileri sürmeyin" demektedir. Yahut: Birinin tenkitini ve küçümsenmesini ifade edecek bir tarzda birini diğerine üstün tutmayın." demektir.¹¹⁰

"Ulemâ böyle bir hali küfür olarak değerlendirir. Bütün peygamberler, peygamber olmak sebebiyle yüce bir makam tutarlar."¹¹¹ Hepsine karşı hürmetle mükellefiz, salâtu selamla isimlerini zikretmemiz icab eder.

Bazı alimler: "Nübüvvet yönüyle aralarında üstünlük iddia etmeyin, çünkü o noktada müsavidirler, aralarındaki üstünlük bazı hususiyetlerde ve bir kısım faziletlerdedir. Nitekim ayet-i kerimede, "Biz kıssalarını zikrettiğimiz bu peygamberlerden bir kısmını diğerlerine üstün kıldık"¹¹² buyrulmuştur, demişlerdir.¹¹³

Elmalılı; bu ayetin tefsirinde, "o işaret olunan peygamberler şunun bunun seçimi ve tayini ile değil, bizzat Allah'ın gönderdiği O Allah'ın elçileri, içinde bulunduğu Peygamberler kafilesi yok mu, biz onların bir kısmını diğer bir kısmına üstün kıldık; evet hepsi peygamber, peygamber olmak bakımından hepsi eşit, fakat böyle olmakla birlikte bazısına ve hatta her birine bir üstünlük, özel bir fazilet, ayrı bir rütbe verdik."¹¹⁴ diye açıklamıştır.

Peygamber topluluğu, peygamber olmakta bir ve aynı, çeşitli üstünlüklerle üstün kılınmış olarak özel makamları ile yüksek ve muntazam, düzgün bir topluluk oluştururlar.

aa. Hz. Muhammed (s.a.v)

Peygamber (s.a.v)'in peygamberler arasındaki fazileti ve hayırlı oluşuyla ilgili pek çok hadis bulunmaktadır.

109 Ebu Davud, Sünnet, 14.

110 Azimabadi, a.g.e., XIII, 277.

111 Aliyyu'l-Kari, a.g.e., IX, 691.

112 Bakara, 253.

113 Canan, a.g.e., XII, 182.

114 Elmalılı, a.g.e., II, 148.

Rasulullah (s.a.v) bir hadislerinde: "Ademoğlu nesillerinin en temizinden süzüle süzüle gelerek, bulunduğum nesilde ortaya çıktım," buyurmuşlardır.¹¹⁵

Yukarıda zikrettiğimiz hadiste, Rasulullah'ın Hz. Adem'den beri her seferinde zinadan uzak, nezih evlenmelerle teselsül edip, en sonunda bütün Araplarca sayılan ve sevilen Kureyş ve onlar içerisinde en ziyade itibar gören Hâşim oğullarından geldiğini ifade etmektedir.¹¹⁶

Diğer bir hadiste ise, "Sizden hiç kimse yoktur ki ona, biri şeytandan diğer melekten olmak üzere yanından ayrılmayan iki arkadaş görevlendirilmiş olmasın.""Size de mi ey Allah'ın Rasûlü!" denildi.

Rasulullah: "Bana da!" Ancak, Allah ona karşı bana yardım etti de o teslim (boyun eğdi) oldu. Artık o bana hayırdan başka bir şey emretmiyor!"¹¹⁷ Bu hadiste, "Ümmet Rasulullahın ismetinde (korunmasında) icma etmiştir: Cisminde, düşüncelerinde, dilinde, şeytanın şerrinden korunmaya mazhardır."¹¹⁷ Ayrıca, Rasulullah (s.a.v)'a şeytanın teslim olması ve hayırdan başka bir şey emretmemesi, tebliğine olan güvenimiz bakımından mühim bir hadisedir. Hz. Peygamberin (s.a.v) yaratılışından ölümüne kadar geçen bütün merhalelerinin hayırlı olduğu, bunların hepsinin de Peygamberimizin hayrına delalet ettiği açıktır. Bununla birlikte Peygamber (s.a.v)'in kıyamet günü bütün insanlardan ve peygamberlerden üstün olduğunu ifade eden bir hadiste: "Övünmek için değil, bir gerçek olduğu için söylüyorum. Ben kıyamet gününde insanoğlunun efendisiyim. Hamd sancağı benim elimdedir. Bunu da övünmek için değil, gerçek olduğu için söylüyorum. O gün, Adem (a.s) de dahil, bütün peygamberler benim sancağım altında olacaktır." buyurmuştur.¹¹⁸

ab. Hz. İbrahim (a.s)

Hz. İbrahim (a.s)'ın hayrı ve faziletini ifade eden hadiste şunlar anlatılmaktadır. Rasulullah (s.a.v)'e bir adam gelip: "Ey Hayru'l-Beriyye (yaratılmışların en hayırlısı)"

115 Buhari, Menakıb, 23.

116 Bkz. Canan, a.g.e.,XII, 210.

117 Müslim, Münâfikûn, 69.

118 Nevevî, a.g.e.,XVII, 158. 587/1 Tirmizî, Menakıb, 1.

diye hitapetmişti. Aleyhissalâtu ve's-Selâm hemen müdahale ederek: "Bu söylediğin İbrahim aleyhi's-selâm(ın vasfı)dır."¹¹⁹ buyurdu.

Ulema, "âyet ve hadislere dayanarak, yaratılmışların en hayırlısının Rasulullah olduğunu söyler. Hz. Peygamber'in, hadiste geçen sözü iki suretle te'vil edilir."

Ya bunu tevazu ve hürmet için söylemiştir. Zira Hz. İbrahim, Rasulullah'ın hem uzak dedesi, hem de Halîlullah (Allah'ın dostu)'tır.

Yahut da Rasulullah bu sözü, kendisinin insanlığın seyyidi olduğunu bilmezden önce söylemiştir. Nitekim bir hadislerinde "Ben kıyamet günü insanoğlunun seyyidiyim, fahir (böbürlenme ve övünme) yok"¹²⁰ buyurmuşlardır."¹²¹

Bazıları da, kendi asrındaki insanların en hayırlısı idi diye te'vil etmiştir.¹²²

ac. Hz. Yunus (a.s)

Yunus (a.s)'ın hayırlılığını ifade eden hadislerde Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Bir kulun: Yunus ibn-i Metta'dan hayırlıyım demesi uygun olmaz."¹²³

Hadis, Hz. Yunus (a.s)'ın fazilet ve hayırlılığına delalet etmektedir. Tahâvî (ö.321/933), "fazilet yönünü 'karanlıklarda Allah'ı tesbih etti' rivayetine istinaden Yunus (as)'ın bu zikri yapmasına bağlamıştır."¹²⁴

Hz. Peygamber (s.a.v)'in Yunus (a.s) için söylediği bu hadisin izahında şu görüşlere yer verilmiştir.

1. "Rasulullah (s.a.v) bunu söylediği zaman kendisinin, en faziletli yani Adem

119 Müslim, Fedâil, 150; Tirmizî, Tefsir, 85; Ebu Dâvud, Sünnet, 14.

120 Ebu Dâvud, Sünnet, 14.

121 Nevevî, a.g.e.,XV, 121.

122 Davudoğlu, a.g.e.,X, 166.

123 Buhârî, Enbiya, 35; Tefsir, En'am, 4; Müslim Fedâu, 166; Ebu Davud, Sünnet, 14.

124 İbn-i Hacer, a.g.e.,VII, 116.

(a.s)'in evlatlarının en efendisi (hayırlısı) olduğunu bilmiyordu."¹²⁵

2. "Bu ifade ile, başkalarını ve kendini kastetmesi de mümkündür. Bu durumda, bu sözün ondan sudûru, nefsinden bir fedakârlık ve Rabbine karşı bir tevazu izharıdır.

3. Hz. Peygamber bu ifade ile, nübüvvet yönüyle beni üstün kılmayın yani bir Peygamberin, peygamberlik itibarı ile: "Ben Yunus'tan hayırlıyım demesi muvafık olmaz" demiştir.

4. Yunus (a.s)'in kıssasını anlatan ayetlerde, kavminin verdiği ezaya karşı sabrının azlığıdır: Bu eza sebebiyle onlara öfkelenerek ilahi izin olmadan onları terkedip gitmiş, azim sahibi peygamberler gibi sabır gösterememiştir. Yani Rasulullah şöyle demiş olmalıdır: "Sabırsızlığı yüzünden Allah tarafından cezalandırılan Hz. Yunus'u küçük görerek: "Ben Yunus'tan hayırlıyım" demek hiçbir peygambere yakışmaz."¹²⁶

b. Sahabe

Hayatın her anında Allah Rasulünün yanında yer alan Ashabın İslama olan hizmetleri sayılmayacak kadar çoktur. Bundan dolayıdır ki: Ashabın da kendi aralarında tabakaları vardır. Yolların bütünüyle sarpa sardığı dönemde Allah Rasûlüne (s.a.v) imân edenlerle, hicretten ve en nihayet fetihten sonra iman edenler, herhalde aynı kategori içinde mütâlâa edilemezler. Konu Kur'ân'da ve sünnette de böyle ele alınmıştır. Kur'an-ı Kerim'de sahabelerle ilgili ayette, "İslam'da önceliğe sahip olan muhacirler ve ensar ile onlara güzellikle tabii olanlara gelince, işte Allah onlardan razı olmuştur. Onlar da Allah' (c.c) dan razı olmuşlardır."¹²⁷ muhacirlerin ve ensârın ilklerinden bahsedildiği gibi, fetihten önce infak edip savaşanların, fetihten sonra infak edip savaşanlardan, daha üstün bir dereceye sahip oldukları da yine Kur'ân'da anlatılan gerçeklerdendir.¹²⁸ Ayrıca hadislerde de sahabenin bu durumu izah edilmiştir. Peygamber (s.a.v) Hudeybiye'de bulunanlara:

125 İbn-i Hacer, a.g.e.,VII, 116.

126 Aliyyü'l-Kari, a.g.e., IX, 690, 691.

127 Tevbe, 9/100.

128 Hadid, 57/10.

"Sizler yeryüzündeki insanların en hayırlısısınız"¹²⁹ buyurarak, oradakileri o gün için iyi ve hayırlılarından addetmiştir. Hudeybiyeye katılanlar da sahabe arasındaki derecelendirmede bir tabaka oluşturmuştur.

Sahabenin tabakalarıyla alakalı en iyi taksim ve tesbit, Müstedrek sahibi Hakim en-Nîsâbûrî (ö.450/1014)'ninkidir. Ona göre, sahabe oniki tabakaya ayrılır.¹³⁰

Ashâb ve Tabîî'nin yaşadığı asırların hayrını ifade eden hadislerde Hz.Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: "İnsanların en hayırlıları benim asrımında yaşayanlardır. Sonra bunları takip edenlerdir, sonra da bunları takip edenlerdir."¹³¹

Bu hadis, Ashab ve arkadan gelen Tabîîn ve Tebe-i Tabiîn nesillerin faziletini belirlemede temel hadislerden biridir.

Övgüye mazhar bu üç nesle İslâm şeriatında selef veya mütekaddimûn da denir. Bu nesiller, Kur'ân-ı Kerîm'in de övgüsüne mazhar olmuştur. Onlar şeriata bağlılık, İslam için fedakarlık, harici baskı ve te'sirlerden uzaklık gibi istisnâ vasıflarla mümtazdırlar.

İslâm ulemâsı, Rasulullah (s.a.v)'in hadislerinden sonra, bağlayıcılık arasında Ashab'ın hadislerini (mevkuf), Ashab'ın hadislerinden sonra Tâbiîn'in hadislerini (maktu), Tabîînden sonra Tebe-i Tabiînin hadislerini (buna da maktu denir) esas almada bu hadisi delil göstermişlerdir. Bu sebeptendir ki, fıkıh mezhepleri, hep bu üç asırda yaşayan Rasulullah'nın (s.a.v) övgüsüne mazhar olan nesiller tarafından ortaya konmuştur.¹³² İbnü'l-Enbârî (ö.304/917)'nin beyanına göre hadiste işaret edilenler hafzedilmiştir. "İnsanların en hayırlıları benim asrımında yaşayan insanlardır"¹³³ demektir. Rivayetlerin genelinden anlaşılıyor ki müslümanların yaşadıkları en hayırlı devirler Sahabe, Tabîîn ve Tebe-i Tabîîn devirleridir.

Ashab'ın bir bölümünü teşkil eden Ensar'ın bir bütün olarak, Muhacirlerden sonra

129 Buhari, Megazi, 35; Müslim, İmare, 71.

130 Geniş bilgi için bkz. Şakir Ahmed, el-Bahisü'l-Hasis Şerhu İhtisar, Ulumi'l-Hadis, s. 137.

131 Buhari, Şehadat, 9; Fedailü'l-Ashab, 1; Müslim, Fedailü's-Sahabe, 213, 214; Tirmizi, Fiten, 45; Şehadat, 4; Ebu Davud, Sünnet, 10; Nesai, Eyman, 29.

132 Bkz. Canan, a.g.e., XII, 239.

133 Davudoğlu, a.g.e., X, 457, 458.

faziletçe üstünlüğünü ve hayrını belirten Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyuruyor:

"Ensarın (hanelerinin) en hayırlısı Beni Neccar, sonra Benî Saide'dir. Ensarın hepsinde hayır vardır."¹³⁴

Hadiste Ensar'dan (hanelerin) murat; kabilelerdir. Her kabile bir mahallede oturur. Oraya "Fülân oğullarının dârı" derlerdi. Bundan dolayı birçok rivayetlerde "dar" kelimesi zikredilmeksizin "Benî Fülân" denilmiştir. Ensar kabilelerinin birbirine üstünlükleri, müslümanlığı kabul etmedeki önceliklerine ve İslam'a hizmet durumlarına göredir. Bu rivayetler Ensarın faziletli oluşuna delildir. Bu hususta aralarında fark olmakla beraber bütün Ensar kabilelerinin hayırdan (uzak) kalmadığını Hz. Peygamber haber vermektedir.¹³⁵

Ensar, Peygambere maddî ve manevî yakınlığı sebebiyle diğer sahabilerden daha üstün bir durum elde etmiş, Rasulullah (s.a.v)'a yakınlık kazanmıştır. Onların Akabe biatlarıyla Rasulullah'a tanıdıkları himaye ve hicretten sonra da başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün hicret edenlere sundukları yardım ve fedakarlıklar, onlara İslam'da ayrı bir makam kazandırmıştır. Bu da bütün Ensar'ın efdaliyetini beyan etmektedir.

Diğer bir hadiste; "Ey Ensar Cemaati! Herkes dünyalıkla dönerken, siz muhammed (s.a.v)'le dönmekten evinizde onunla beraber olmaktan razı ve memnun değil misiniz?" dedi. Ensar:

"Elbette Ey Allah'ın Rasulü, razıyız, memnunuz!" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v): "İnsanlar bir vadiye yürüseler, Ensar da bir vadiye yürüse, ben Ensar'ın yolundan giderim" buyurdular.¹³⁶

Hadis-i Şerif çok uzun olup genel muhtevası Huneyn gazvesiyle alakalıdır. Müslümanlar Huneyn gazvesinde çok ganimet elde etmişlerdi. Hz. Peygamber, Mekkenin fethiyle müslüman olmuş kalplerine İslâm gerçek manada girmemiş insanlara bu ganimetlerden dağıttı ki onların gerçek manada İslam'a girmelerini sağlamak istiyordu.

134 Buhari, Fedailü'l-Ensar, 7; Müslim, Fedailü's-Sahabe, 179.

135 Bkz. Ayni, a.g.e., XIII, 336, 337.

136 Buhari, Megazi, 56; Menakibu'l-Ensar, 1; Müslim, Zekat, 135.

Rasulullah (s.a.v)'in, bedevî ve Kureyşlilere bu ganimetlerden bol bol verdiğini, kendilerinin ihmal edilmiş olduğunu gören Ensar, duruma üzülür ve bazı hoş olmayan değerlendirmelerde bulunurlar. Bu durum kulağına gelince, Hz. Peygamber Ensarı toplayarak onlara dokunaklı bir hitabede bulunur. Yani Peygamberin onlarla beraber olmasının dünya malından daha hayırlı olduğunu beyan ederek, yine Ensarın faziletini ve hayırlılığını dile getirmiştir.

Biz burada sahabenin bir kaç tanesini hem örnek olması açısından hem de hayır ve fazileti itibarıyla ele alacağız.

ba. Hz. Ebu Bekir (r.a)

Rasulullah (s.a.v) ile ilk Müslüman Hz. Ebu Bekir (r.a)'nın beraberlikleri bir hayli fazladır. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v) bir çok hadislerinde Hz. Ebu Bekir'i övmüş ve taltif etmiştir.

Bir hadislerinde Rasulullah (s.a.v) buyurdular ki: “Eğer ben, bu ümmetten dost edinseydim mutlaka Ebu Bekir’i dost edinirdim. Fakat (aramızdaki) İslam dostluğu daha faziletli ve hayırlıdır.”¹³⁷

Hadis, Ebu Bekir'in zor zamanlarda beraberlik ve sohbeti ile ünsiyet sağlayıp mânevî destek oluşunun ehemmiyetine işaret etmektedir. Hicret sırasında ve özellikle mağaradaki ve diğer nice beraberliklerin ehemmiyetine işaret eden ayet-i kerimede; "üzülme, Allah bizimle beraberdir!" tesellisine yer verilmiş olması¹³⁸ Sıddîk hazretlerinin hadiste temas edilen "dostluğun" ehemmiyetini gösterir. Hudeybiye sulhu sırasında herkes antlaşmadan memnuniyetsizlik izhar ederken, Hz. Ebu Bekir'in teslimiyeti burada hatırlanması gerekli manevî desteklerinden bir diğeridir.¹³⁹

bb. Hz. Ömer (r.a)

Hz. Ömer (r.a)'ın hayırlılığını Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle söylemişlerdir: "Güneş, Ömer'den daha hayırlı bir kimse üzerine doğup batmadı."¹⁴⁰ Hadiste, Hz. Ömer'in

137 Buhari, Fedailü'l-Ashab, 3; Müslim, Fedailü's-Sahabe, 2.

138 Tevbe, 9/40.

139 Bkz. Davudoğlu, a.g.e., X, 206, 207.

140 Tirmizi, Menakıb, 56.

hayırlılık yönü;

1. Hz. Ömer'in, Hz. Ebu Bekir'den sonra en hayırlı olduğu,
2. Adalet ve siyaset yönünden hayırlı olduğu,
3. Kendi halifeliği döneminde en hayırlı olduğu,¹⁴¹ şeklinde yorumlanmıştır.

Yukarıda sözü edilen hasletlerin hepsinin kast edilmesi Hz. Ömer'in hayırlılığına delalettir.

bc. Hz. Osman (r.a)

Hz. Osman'ın fazileti ve hayrıyla ilgili pek çok hadis varit olup bir tanesinde Hz. Peygamber (s.a.v): "Osman, Allah ve Peygamberinin işinde (dini bir vazife uğrunda) bulunuyor" buyurarak, Hudeybiye biatında iki elinden birini (Osman'ın elinin yerine) diğer eline koyarak biatte bulundu. Rasulullah (s.a.v)'in elinin Osman için olması, Sahabe'nin kendi ellerinin kendileri için olmasından daha hayırlıdır."¹⁴² Hudeybiye Sulhunde Hz. Osman, gelişlerinin nedeninin sadece ziyaret olduğunu bildirmek için Mekke ve ahalisine gönderilmiştir. "Hz. Osman bundan dolayı bizzat "Rıdvan Biati"na katılamamış olması kendisi için bir eksiklik olmayıp, Rasulullah'ın mübarek elini Osman (r.a) için kullanması, diğer Sahabilerin ellerini kendileri için kullanmalarından daha hayırlı ve üstündür."¹⁴³ Hz. Osman'ın (r.a), meleklerin dahi kendisinden haya etmesi, Peygamber (s.a.v)'in iki kızıyla evlenmesi, üçüncü halife olması gibi pek çok hayır ve faziletleri¹⁴⁴ varsa da konuyu ilgilendirdiğinden dolayı bunlarla iktifa edilmiştir.

bd. Hz. Ali (r.a)

Aşere-i mübeşşereden olan Hz. Ali'nin fazilet menkıbeleri pek çoktur. Bunlardan biri de şöyledir: Hz. Peygamber Hayber kuşatması sırasında, sancağı bir gün sonra Allah ve Resülü'nü seven birine vereceğini ve zaferin onun eliyle kazanılacağını söylemişti. Bu müjde Ömer bin Hattab'ı (r.a) bile heyecanlandırmış, fakat Hz. Peygamber

141 Mübarekfuri, a.g.e., X, 118.

142 Tirmizi, Menakıb, 56.

143 Soyyiğit Osman Zeki, Sünen-i Tirmizi Tercemesi, VI, 256.

144 Diğer faziletler için bkz. el-Heysemi Ahmed b. Hacer, es-Savaiku'l-Muhrika, s. 108.

sancağı Hz. Ali bin Ebu Talib'e vermiş ve fetih gerçekleşmişti.¹⁴⁵ Hz. Peygamber'e ilk inananlardan biri olması, onun evinde himayesi altında büyüyüp yetişmesi, en sıkıntılı günlerinde yanı başında bulunması, ayrıca hem amcazadesi hem de damadı olması gibi sebeplerle Resul-i Ekrem'in, Hz. Ali'yi gönülden sevmesi tabii'dir. Hz. Peygamber'in böyle yapması diğer sahabelere gölge düşürmez. Burada Hz. Ali (r.a.)'nın hayırlılığına işaret edilmiştir.

be. Hz. Sa'd b. Muâz (r.a)

Sa'd b. Muaz'la alakalı hadislerde, Rasulullah (s.a.v)'a sündüsten mamul edilmiş bir cübbe hediye edilmişti. Hz. Peygamberin yanında bulunan sahabeler bu elbiseye hayran olmuşlardı. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v): "Nefsim (kudret) elinde olan Zat'a yemin olsun ki, Sa'd b. Muâz'ın cennetteki mendili bundan hayırlıdır" buyurdular.¹⁴⁶

"Sa'd b. Muâz, Ensâr'ın bir yarısını teşkil eden Evslilerin lideri olup, Mus'ab b.Umeyr'in eliyle İslam'a girmiştir. Abdu'l-Eşhed oğullarının hidâyetine sebep olmuştur. Medine'de İslâm'ın başlangıçta kökleşip inkişafında ve Rasulullah'in himayesinde, katkısı büyük olmuştur. Bedir, Uhud, Hendek savaşlarına katılmıştır."¹⁴⁷

Hadiste, mendilin misal olarak verilmesi, üzerine giyilen elbiseden dolayı değil, bilakis mendil bir kumaş çeşidine benzer. Onunla eller silinir, bedenden tozlar temizlenir, katlanarak cebe konur ve hizmet amacıyla kullanılır.¹⁴⁸

Hz. Peygamberin, Sa'd b. Muâz'ın mendilini böyle bir hayırla zikretmesi, mendil sahibinin ne kadar hayırlı olduğunu gösterir.

c. Kadınlar

ca. Hz. Meryem(r.ah)

Kadınlar arasında en üstün mertebeye ulaşanlardan Hz. Meryem'in hayırlılığına

145 Buhari, Fezailü'l-Ashabi'n Nebi, 9; Müslim, Fezailü's-Sahabe, 32, 35.

146 Buhârî, Libas, 26; Bed'ül Halk, 8; Menâkıbu'l-Ensâr, 12; Eyman, 3; Müslim, Fedailü's-Sahabe, 126; Tirmizî, Menâkıb, 151.

147 Aynî, a.g.e.,XIII, 344.

148 Bkz. Aynî, a.g.e.,XIII, 345.

işaret eden Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle ifade etmişlerdir: "En hayırlı kadın Meryem binti İmrân'dır." Ravi bunu söylerken yerle gökyüzüne işaret etti.¹⁴⁹

Nevevî, "Hadisin en açık manası Hz. Meryem'in kendi zamanında bütün yeryüzü kadınlarının en hayırlısıdır," demiştir.¹⁵⁰

Hz. Meryem, İmran'ın kızıdır ve Hz.İsa'nın annesidir. Kur'ân Hz. Meryem'den şöyle bahsetmektedir: "Melekler demişti ki: "Ey Meryem, Allah seni seçti, temizledi ve seni alemlerin kadınlara üstün kıldı."¹⁵¹

Hz. Meryem herhangi bir erkek kendisine temas etmeden mucize olarak Hz. İsa'yı dünyaya getirmiştir. Yahudiler onu bakire olduğu halde çocuk doğurduğu için iffetsizlikle itham etmişlerse de beşikteki çocuk bir mucize eseri olarak konuşup annesini böyle bir iftiradan korumuştur.¹⁵² Böylece Hz. Meryem'in en hayırlı kadınlardan olduğu ifade edilmiştir.

cb. Hz.Hatice (r.ah)

Hz. Haticenin hayrı ve faziletiyle ilgili hadiste, Peygamber (s.a.v): "En hayırlı kadın Hatice binti Huveylid'dir." buyurdu.¹⁵³

Hadis, Hz. Hatice'nin kendi devrinin en hayırlı kadını olduğu, şeklinde te'vil edilmiştir. İbn Hacer'de, "sarihlerin çoğunun bu te'vilde birleştiklerini haber vermiştir."¹⁵⁴

Rasulullah (s.a.v), Hz. Hatice ile yirmi beş yaşında iken evlenmiştir. Yirmi beş yıl süren beraberlikleri sırasında Hz. Peygamber başka kadınla evlenmemiştir. İbn Hacer: "Bu, Hatice'nin Rasulullah nezdinde ne kadar kıymetli olduğunu ve faziletçe üstünlüğünü gösterir" der ve ilave eder: Çünkü O, Rasulullah'ı başka kadınlardan müstağni kıldı."¹⁵⁵

149 Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 20; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe, 69; Tirmizî, Menâkıb, 62.

150 Nevevi, a.g.e., XV, 198.

151 Al-i İmran, 3/42.

152 Bkz. Canan, a.g.e., XII, 402.

153 Buhari, Menakıbu'l-Ensar, 20; Enbiya, 45; Müslim, Fedailü's-Sahabe, 69.

154 Canan, a.g.e., XII, 401.

155 İbn-i Hacer, a.g.e., VII, 512.

Hz. Hatice, Rasulullah'ın Peygamberliğine ilk iman eden kimsedir. Bu hadiseyi, Hz. Hatice'nin ulaşamayacak bir fazileti gibi gören İbnü Hacer der ki: "Böylece kendisinden sonra İslam'a girecek bu tür kadınlar için çığır açmış oldu ve bu yolla Kıyamete kadar imana girenlerin sevabına iştirak etti."¹⁵⁶

Bunun yanında, olaylar karşısında azimli, sebatlı davranması ve sıkıntılı anlarda Resulullah'a sağladığı teselli, ondaki aklın, ferasetin derecesini ve hayırlılığını ayrıca göstermektedir.

2. Sûreler

İhlas, Felâk ve Nâs Sureleri

Tevhit inancının veciz bir ifadesi olduğu için bu ismin verildiği anlaşılan ihlas suresi, Kur'an'ın üçte birine denk olduğuna dair sahih hadis kitapları ile tefsir kaynaklarında yer almaktadır.

Felâk ve Nâs sûrelerine Muavvizeteyn denir. Aynı kökten gelen, İstiâze kelime olarak iltica etmek, sığınmak demektir. Dini bir tabir olarak, iltica talebinde bulunmak, sığınmak manasına gelir. Yani kulun, Allah'a iltica ederek, kötülüklerden, şerlerden korunmasını talep etmesidir. Bu durumlarda, yani iltica talebinde bulunmak istenince Felâk ve Nâs sûrelerinin okunmasına işaret edildiğinden dolayı yukarıdaki ismi almışlardır.¹⁵⁷

Bu sûrelerin hayır ve faziletini Rasulullah (s.a.v), muhtelif hadislerinde beyan etmişlerdir.

Ukbe b. Amir diyor ki, Rasulullah bana: "Ey Ukbe sana okunan iki hayırlı sûre öğreteyim mi?" dedi. Ve Felâk ile Nâs surelerini öğretti.¹⁵⁸

Hadisteki hayır ve faziletten maksat, "bu sûreleri okuyanların alacağı hayır ve sevabın büyüklüğü ve çokluğudur."¹⁵⁹

156 İbn-i Hacer, a.g.e., VII, 513.

157 Bkz. el-İsfehani, a.g.e., s. 365.

158 Ebu Davud, Salat, 354; Vitir, 19; Nesai, İstiâze, 1.

159 Azimabadi, a.g.e., IV, 236.

Bu sûrelerin diğeri bir yönü ise kendileriyle Allah'a sığınılmasıdır. Peygamber (s.a.v), İbn-i Hubeyb'e "Akşam ve sabaha erince kul hüvallahu ahad ve Muavvizeteyn sûrelerini üçer kere oku. Bu sana, her şeye karşı yeterlidir" dedi.¹⁶⁰

3. Belde ve Kabileler

a. Mekke-i Mükerrerme

Kur'an-ı Kerim'de; Allah, Mekke şehrini birçok yerde överek bir defasında şöyle ifade etmiştir: "Bu, Mekke Şehrine yemin ederim ki, sen bu beldenin sakinisin."¹⁶¹

Mekke'nin hayrını ve faziletini içeren hadislerde, Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: "(Ey Mekke)! Vallahi sen Allah'ın arzının şüphesiz en hayırlısı ve Allah'ın arzının bana en sevimlisin. Vallahi (Allah'ın emriyle) senin dışına çıkmam durumu olmasaydı senden ayrılmazdım."¹⁶²

"Bu hadis, (fazilet ve hayırlılığına binaen) Mekke'de ikâmet eden mü'min bir kimsenin dini veya dünyevî bir zaruret yok iken Mekke'den başka bir yere gidip yerleşmesinin uygun olmadığına delâlet eder."¹⁶³ Hadis-i Şerif, ayrıca; Resûl-i Ekrem (s.a.v)'in Mekke'ye olan sevgisini ve Ka'be'ye olan bağlılığını da açıklamaktadır.

Diğeri bir hadiste Rasulullah (s.a.v) şöyle buyuruyor: "(Ziyaret için) sadece üç mescide seyahat edilebilir: Mescid-i Haram, Mescid-i Nebi, Mescid-i Aksa."¹⁶⁴

Hadis-i Şerif zikredilen üç mescidin pek büyük meziyet ve fazilete haiz olduklarını açıklamaktadır. Çünkü bu mescidler Enbiyâ-yı Kiram (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) hazerâtının namazgahlarıdır. Bunlarda kılınan namazların diğeri mescitlere nisbetle kat kat faziletli olduğu haber verilmiştir.¹⁶⁵

160 Nesai, İstiaze, 1.

161 Beled, 90/1, 2.

162 Tirmizi, Menakıb, 79; İbn Mace, Menasik, 103.

163 Hatipoğlu, a.g.e., VIII, 430.

164 Buhari, es-Salatu fi Mescidi Mekke ve'l-Medine, 1, 6; Savm, 67; Müslim, Hac, 415; Tirmizi, Salat, 136.

165 Bkz. Davudoğlu, a.g.e., VII, 86, 87.

b. Medine-î Münevvere

Medine'nin hayrını konu edinen hadislerde Hz. Peygamber (s.a.v): "Medine'nin sıkıntı ve meşakkatlerine ümmetinden sabır gösteren herkese, Kıyamet günü şefaathçi ve (hayır ameline) şahit olacağını" buyurmuşlardır.¹⁶⁶

"Bu hadis insanları Medine'de çoğalıp kuvvetlensinler diye kalmaya teşvik etmektedir. Yani bir kısım sıkıntılara katlanarak Medine'de kalmak büyük bir fazilet kaynağıdır. Öyle ki Rasulullah (s.a.v) Kıyamet günü, ona şefaath edecek ve lehinde şahitlik yapacaktır."¹⁶⁷ Aslında Rasulullah bütün ümmete şefaath edeceğini belirtmiştir. Medinelilere hususî bir şefaath vaadi, şefaathinin bunlara daha çok olacağı veya hesaplarının kolay olacağı manasında anlaşılmıştır.

Medine'nin hayrıyla ilgili diğer bir hadiste ise: "İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, bir adam amcası oğlunu ve yakınını (Medinenin dışına) rahatlığa gelin! rahatlığa gelin! diye çağıracaktır. (Ama) bilmiş olsalar Medine kendileri için daha hayırlıdır... Dikkat edin. Medine pislighi çıkaran körük gibidir. Körük, demirin pasını nasıl atarsa Medine de kötülerini (öylece) atmadan kıyamet kopmayacaktır."¹⁶⁸

Hadis-i Şerif Medine'nin, kalplerinde kötülük olanları barındırmayacağına işaret etmektedir ki, bu da Medine'nin hayırlı ve faziletli olduğunu gösterir.

Medine'nin maddi mülâhazalarla terk edilmemesi gerektiğini ifade eden hadislerde de Medine'nin hayrı ve fazileti dile getirilmektedir. Zira fazileti sebebiyle seyahat edilmeye layık üç mescitten biri Medine'dedir.

c. Şam

Şam'la ilgili hadislerde, Şam'ın hayırlı bir belde olduğu ifade edilerek fazileti belirtilmiştir. Peygamber (s.a.v) İbn-i Havale'ye, durumunuz yakında muhtelif ordulara ayrılmanız şeklinde olacak. İbn-i Havale, ben hangisinde olayım yani bana iyisini seçiver, demesi üzerine Rasulullah (s.a.v): "Sen Şam'ı seç. Şam yeryüzünde Allah'ın hayırlı yeridir.

166 Müslim, Hac, 484.

167 Davudoğlu, a.g.e., VII, 172.

168 Müslim, Hac, 487.

Kullarından hayırlı olanları orayı seçer" buyurmuşlardır.¹⁶⁹ Başka bir hadiste: "Gûta'daki savaş sırasında Müslümanların sığınağı, Şam şehirlerinin en hayırlısı olan Dimeşk denen şehrin yakınındadır."¹⁷⁰ buyrulmuştur.

Guta: Dimeşk yakınlarında -sulak bağ- bahçelerin adıdır. Gûta-i Dimeşk diye bilinir. Müslüman askerlerin burada karargâh kurup toplanacaklarının ihbarı anlaşılmıştır.¹⁷¹

Bu hadis, Dimeşk'in (bugünkü Şam şehrinin) faziletini ve Dimeşk ahalisinin ahir zamandaki faziletini de ifade etmektedir.

Şamla ilgili diğer bir hadiste: "Bir hicretten sonra, bir hicret daha olacak. Arz ehlinin hayırlılarına Hz. İbrahim'in hicret ettiği yer (Şam) gereklidir. Arzda, ahalisinin şerhleri kalır..."¹⁷²

Ecdadımız Rasulullah'tan gelen bu çeşit övgüler sebebiyle olacak, o mübarek şehrimizi Şam-ı Şerîf diye yad etmişlerdir.

Alimler Dimeşk (Şam)'ın faziletini sayarken şunlara da dikkat çekerler.

"Rasulullah (s.a.v) oraya Peygamberlikten önce de, sonra da girmiştir. Peygamberlikten önce ticarî maksatlarla, Peygamberlikten sonra Tebuk seferi sırasında ve Miraç gecesinde."¹⁷³ Bugün Şam deyince sadece Suriye'nin başşehri olan şehir anlaşılmakta ise de eski kitaplarda bu şehrin adı Dimeşk'tir. Mu'cemü'l-Büldan'da Şam bölgesinin sınırı Fırat'tan başlatılıp Mısır diyarındaki el-Ariş'e kadar, kible cihetinden Tayy dağları ile Rum denizi arası diye çizilir. Belli başlı bölgeleri olarak da Kınnesrîn, Dimeşk, Ürdün, Filistin, Humus bölgeleri zikredilir."¹⁷⁴ Bu açıklamaya göre, eski kitaplardaki Şam kelimesi, sadece bugünkü Suriye'den de farklıdır.

Hayat hikayeleri Kur'an'da geçen bütün Peygamberlerin bu bölgeden gelip-

169 Ebu Dâvud, Cihad, 3; Melâhim, 6.

170 Ebu Dâvud, Melâhim, 6; Sünnet, 9.

171 Âzimâbâdî, a.g.e.,XI, 274.

172 Ebu Dâvud, Cihad, 3.

173 Âzimâbâdî, a.g.e.,XI, 274.

174 Canan, a.g.e.,XIII, 24.

geçmeleri, bu bölgenin manevi bir berekete mazhar olduğunu gösterir. Ayrıca medeniyetin bu bölgelerde doğup her tarafa buradan geçtiği de ciddi bir nazariye olarak benimsenmiştir. Bu bölge başlangıçtan beri İslam'a merkezlik etmiş; büyük alimler oralarda yetişmiştir.

d. Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî

Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevide kılınan namazların hayrı ile ilgili hadiste:

"Benim şu mescidimde kılınan bir namaz, başka mescitlerde kılınan bin namazdan daha hayırlıdır. Yalnız Mescid-i Haram müstesna" buyrulmuştur.¹⁷⁵

Hadiste "Benim şu mescidim" diyerek işaret buyurması katlama sevabın onun zamanındaki mescide mahsus olduğunu gösterir. Fakat Mescid-i Haram böyle değildir. Ona sonradan yapılan ilavelerde kılınan namazın hükmü için de kılınan namaz gibidir."¹⁷⁶ diyen olmuşsa da diğer alimler değişik delillere dayanarak, "genişletmelerle sonradan peygamber mescidine dahil edilen kısımların da aynen mescit olduğunu belirtirler."¹⁷⁷ Günümüzde Mescid-i Nebevî'de yapılan genişletme çalışmalarının bu sevaba engel olmayacağı burada yapılan ibadetlerin peygamberimizin dönemindeki mescitte yapılan ibadetler gibi olduğu anlaşılmaktadır.

Umumiyetle fukahaya göre Kabe'de kılınan namaz Mescid-i Nebevî'de kılınan namazdan daha faziletlidir. Hadislerin zahiri de bunu göstermektedir. Hatta Hz. Ömer'in minber üzerinde: "Mescidi Haram'da kılınan bir namaz başka mescitlerde kılınan namazdan yüz bin derece daha faziletlidir." dediği ve orada bulunanlardan buna kimsenin itiraz etmediği rivayet olunur.¹⁷⁸

Fazilet yönüyle Mekke Medine'den faziletli olduğu gibi, Kabe de Mescid-i Nebevî'den daha faziletlidir.

175 Müslim, Hac, 50; Tirmizî, Salât, 243; Muvatta, Kible, 9.

176 Davudoğlu, a.g.e.,VII, 196.

177 Mübarekfürî, a.g.e.,II, 237.

178 Davudoğlu, a.g.e.,VII, 196,197.

e. Kureyş, Eslem, Ğifâr, Müzeyne, Cüheyne ve Eşca' Kabileleri

Kureyş kabilesinin durumundan bahseden hadislerde Rasulullah (s.a.v): "İnsanlar hayırda da şerde de Kureyş'e tabidir" buyurmuşlardır.¹⁷⁹

Şarihler, bu hadiste Rasulullah'ın, "Kureyş'in İslam öncesi durumu ile İslam sonrası durumunu da zikrettiğine dikkat çekerler. Araplar cahiliye devrinde, Kureyş'in Ka'be'ye olan hizmetleri ve Mekkenin merkezi oluşu gibi sebeplerle hep Kureyş'e tabi ola gelmişlerdi. İslam'da da bu durum değişmemiştir. Rasulullah bir Kureyşîdir. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Muaviye vs. hep Kureyş asıllıdır."¹⁸⁰

İslam daveti başladığı zaman bütün taşra kabileleri hemen icabet etmemiş, Kureyş'in tavrını beklemiştir. Mekke'nin fethiyle Kureyş'in İslam'a tesliminden sonra bütün Araplar, Kur'ân'ın tabiriyle fevç fevç gelip İslam'a girmişlerdir.¹⁸¹

Hadiste geçen şer'den murat "cahiliye devri," hayırdan murat da "İslam devresidir." "İslam'dan önce olduğu gibi İslam'dan sonra da Kureyşlilerin hilafette kalmaları Rasulullah'ı fiilen tasdik etmiş olmalarından ileri gelmektedir."¹⁸²

Bu hadis hilafetin Kıyamete kadar Kureyş'te kalması gerektiğine parmak basar. Söyledikleri zamanımıza kadar zuhur etmiştir. Her ne kadar Kureyş'ten olmayanlar galip gelip bir kısım beldelere hakim olmuş ve kulları kahretmişlerse de, yine hilafetin Kureyş'te olduğunu itiraf etmişlerdir. Hadisten murat müstakillen hükmetmek değil, sadece hilafet ismidir."¹⁸³

İbn-i Hacer, "hilafete liyakat için Kureyşî olmanın yegane şart olmadığını, halifede aranacak şartlardan biri olduğunu, dolayısıyla adaletle hükmetmeyen, muttaki olmayan Kureyşî'nin hilafete de layık olmayacağını söyler."¹⁸⁴

179 Müslim, İmaret, 3; Tirmizî, Fiten, 49.

180 Mübarekfürî, a.g.e., VI, 398, 399.

181 Bkz. Davudoğlu, a.g.e., VIII, 672.

182 Davudoğlu, a.g.e., VIII, 673.

183 Bkz. Canan, a.g.e., XII, 454.

184 Canan, a.g.e., XII, 454.

Müslümanların bu siyasi birliği Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra Hilafet ünvanı altında ve Peygamber'in (s.a.v) kurduğu idare ve adalet sistemi dairesinde tam kamil şekliyle çeyrek asır devam etmiş, sonra imamet denilen imaret devri başlamış ve devam etmiştir. Bu siyasi değişikliği Peygamber (s.a.v) vaktiyle mu'ciz olarak haber vermişti. Bu uzun devirlerde müslümanlık dünyanın büyük bir kısmına yayılmış ve her mıntıkadaki müslümanlar kendilerini seçtikleri emirler ve çeşitli idare sistemleri ile idare edilmekte bulunmuşlardır. Tarihin bu uzun zamanlarında Kureyş'in nüfuzu yalnız Ka'be'nin an'anavi vazifelerini ifaya münhasır kalmıştır.

Müslüman olan bazı arap kabilelerini hayırlı olmakla tavsif eden Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyuruyor: "Nefsim elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, Eslem, Gıfâr, Müzeyne, Cüheyne, Eşca' kabileleri Temîm, Âmir, Gatafan, Esed kabilelerinden elbette daha hayırlıdır."185

Hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v) birinci grupta yer alan kabilelerin İslâm'a hizmetleri sebebiyle ve ikinci gruptakilerden daha önce İslam'a girmeleri, Müslümanlara düşmanlık yapmamaları nedeniyle daha hayırlı olduklarını yemin cümlesiyle bildirmiştir.

Hz. Peygamberin bu kabileleri hayırla anması İslâmı kabul etmeden Önce hacıların mallarını çalarken, İslâmı kabul etmeleri ile bu şerefe ulaşmalarından ileri gelmektedir.

Çünkü bir kimse müslüman olunca Allah teâla küfür halindeki suçlarını bağışlar. Bunların günahları da bağışlanmıştır.¹⁸⁶ Onların savaşmadan mağlup olmadan, esaret altına girmeden, kendiliklerinden gelip müslüman olmaları sebebiyle "Allah'ın dostu" ve "hayırlı olmak" gibi bir şerefe erdikleri de söylenmiştir.¹⁸⁷

Bu kabilelerle ilgili diğer bir hadiste ise, Hz. Peygamber kendilerine duâ ederek şöyle buyuruyor: "Eslem kabilesini Allah selametli kılsın, Gıfar kabilesine de mağfîret buyursun!"¹⁸⁸

185 Buhari, Eymanve'n-Nuzûr, 3; Müslim, Fedailu's-Sahâbe, 193.

186 Bkz. Davudoğlu, a.g.e, X, 438.

187 Bkz. Canan, a.g.e.,XII, 460.

188 Buhârî, Menakıb, 6; Müslim, Fedailu's-Sahabe, 183.

İbn-i Hacer'in açıklamasına göre, "Hz. Peygamberin duasına nail olmaları, onların İslam'a girişteki önceliklerinden ileri gelmektedir. Eslem, Gıfar, Müzeyne, Cüheyne ve Eşca' kabileleri cahiliye devrinde, kuvvet ve itibar yönüyle Beni Amir, İbnu Sa'sa'a ve Beni Temim gibi diğer bir kısım kabilelerden daha geri planda idiler. İslamiyet gelince, bunlar belki de anılan noksanlıkları sebebiyle İslâmı daha önce benimsediler ve böylece şeref onlara geçti."¹⁸⁹

4. Zamanlar

Cuma Günü

Cuma kelime olarak toplamak, bir araya getirmek manasına gelir. Cem' kökünden türemiştir. Cahiliye devrinde haftanın altıncı gününe arûbe denilirdi. Bu gün İslam geldikten sonra Cuma ismini almıştır.

Cuma isminin veriliş sebebiyle ilgili çeşitli görüşler vardır:

1. Mahlukâtın mükemmel şekli o gün toplandı, tamamlandı.
2. Hz. Adem (as)'ın yaratılışı o gün cem oldu, tamamlandı.
3. Ensar, Hicret'ten önce Es'ad ibnu Zürâre ile birlikte bir araya gelince, cemaatle

namaz kılarlar ve o günü Cuma diye isimlendirirlerdi.

4. Cuma isminin verilişi, o günde halkın namaz için toplanması sebebiyledir.¹⁹⁰

Cuma gününü anlatan hadislerde, en hayırlı günün cuma olduğu belirtilerek Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurmuşlardır: "Üzerine güneş doğan en hayırlı gün Cuma günüdür. Adem (as) o gün yaratıldı; o gün Cennete konuldu ve o gün Cennetten çıkarıldı. Kıyamet te ancak Cuma günü kopacaktır."¹⁹¹

Cuma gününün en hayırlı gün olması: Haftanın diğer günlerine kıyas edilmesinden dolayıdır.

189 İbn-i Hacer,a.g.e.,VII, 231.

190 Daha geniş bilgi için bkz. Davudoğlu, a.g.e.,IV, 459, 460.

191 Müslim, Cum'a, 17, 18; Tirmizî, Salât, 353, 354; Ebu Dâvud, Salât, 207; Nesâî, Cum'a, 4, 45; Muvatta, Cum'a, 16.

Nevevî'nin beyanına göre, "senenin günlerine nisbetle en hayırlı gün Arefe günüdür. Bazıları Cumanın Arefe gününden daha faziletli olduğunu bu hadisle delil getirmişlerse de doğru olan görüşe göre Arefe günü daha faziletlidir. Cuma günü Arefeye tesadüf ederse mutlak surette günlerin en faziletlisidir. O seneki hac da "hacî ekber" olur ve o günde işlenen amel de en faziletli ve makbul amel olur.¹⁹¹ İlk bakışta Cuma ile Arefe arasında bir tezat varmış gibi gözüküyorsa da sene itibarı ile en hayırlı gün, Arefe günüdür. Hafta itibarı ile de Cuma günüdür. Dolayısıyla aralarında bir tezat yoktur.

Hadis-i Şerif Cuma gününün hayırına ve faziletine işaret ederek, müslümanların bu günde paylarına düşeni almalarını tavsiye eder.

192 Davudoğlu, a.g.e.,IV, 496.

SONUÇ

Dinde önemli bir yeri olan "hayır" sözcüğü, Kur'an ve hadislerde dikkati çeken kavramlardan biridir. Çünkü bu kavram insan hayatının her dönemini içine alır. İnsanın ölümünden sonra da ebedî saadete ermesine vesile olur. Nitekim iman kavramından sonra iyi ve güzel ameller ön plana çıkmaktadır ki, buna "hayır" diyoruz. Hadislerde "hayır" kavramı sadece "hayır" veya "hayırlı" lafızlarıyla geçmeyip, hasen, kerem, fazilet, birr, salâh, ma'ruf, sadaka gibi ifadelerle de beyan edilmektedir. Bunlar da hayır sözcüğüyle anlam bakımından birbirleriyle ilişkilidirler.

Kur'an-ı Kerim'de hayır sözcüğü çeşitli yönleriyle ele alınıp incelenmiş ve insanlara olan faydaları açıklanmıştır. Bu faydalar arasında, hayra davet ve insanların en hayırlısının nasıl olacağı yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de hayırlı insanın, tutum ve davranışlarıyla örnek bir insan olduğu söylenir. Böyle bir insanın kendisi ve çevresiyle uyum içerisinde olacağı, sevileceği ve kimseye zararı dokunmayacağı sonucu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Rasulullah (sav)'ın hadislerinde "hayırlı" kavramıyla neyin kastedildiğini anlayabilmek için, sahabe tarafından yöneltilen sorulara ve peygamberin vermiş olduğu cevaplara bakmak veya Rasulullah'ın, herhangi bir mesele hakkında yaptığı izahları genel çizgileriyle gözden geçirmek gerekir.

Ferdi hayatta imanla hayır münasebetine baktığımızda, Allah'a iman ve imanının önemini zikredildiğini, hayır kavramıyla imanın kemalinin kastedildiğini görürüz.

Hayrın ibadetle ilişkisinde ise temizlik, namaz, namazın vakit ve sevapları, oruç, zekat, hac, kurban, yemin ve keffareti, duâ ve zikir gibi konulara yer verildiğini müşahade ediyoruz. İnsanlık için kurtuluş yolu olan ibadetlerin tam anlamıyla icra edilmesiyle hayırlı bir müslüman toplumun oluşacağına dikkat çekilmiştir.

İnsanların en hayırlısı ahlaken de en iyisi olduğu vurgulanırken, çirkin iş yapmayan ve kötü söz söylemeyen, fesatçılığı yönüyle kötülüklerle özenmeyen insanların hayırlılar arasında olduğu da belirtilmek istenmiştir. Güzel ahlâk'ın kısımlarından, güzel sözlü olmak, hilm, haya, rıfk (yumuşaklık), konuşmada Ölçülü olmak gibi konular da ahlaken hayırlılar arasında zikredilmiştir.

Hayırlı amellerle ilgili olarak ise, hayırlı amelleri işleyenlerin mutlaka karşılığını görecekleri vurgulanmıştır.

Bundan dolayıdır ki, hayır ifadesinin geçtiği hadislerin teşviki ile İslam medeniyetinin vazgeçilmez unsurları olan camiler, medreseler, imaretler, daru's-şifalar, hanlar, hamamlar, çeşmeler, kervansaraylar, kütüphaneler... inşa olunmuş, bir kısmı günümüze kadar devam edegelmiştir.

Bütün bunlar, Peygamberimizin hadislerinde geçen hayırlı mükafatlara ulaşmak ve hayır ile yad edilmek için yapılan çabaların ürünüdür.

Hayrın sosyal hayatta işlenişinde ise, toplumun temel taşı teşkil eden aile, evlilik ve evliliğin semeresi olan çocuğun terbiye edilerek topluma kazandırılması, yani doğacak çocukların güven ve huzur içinde büyümeleri, yetişmeleri hedeflenmiş, toplumda problemlili insanların sayı olarak azaltılması hayırlı bir amel şeklinde belirtilmiştir.

Yine sosyal hayatta toplumun huzur içerisinde yaşaması, dayanışma içerisinde bulunması, karşılıklı güven ortamının sağlanması için Allah rızası ve korkusuna dayalı bir arkadaşlığın ve komşuluğun tesis edilmesi, selamlaşmanın yaygınlaştırılması önemle vurgulanmıştır.

Aynı şekilde sosyal yapıyı ilgilendiren ticaret, idare şekli ve şahitlik konularına da yer verilmiştir.

Cihat konusunda da, cihadın en hayırlı amellerden biri olduğu, atın sırtında Allah rızası için savaşan insanın hayırla anıldığı ifade edilmiştir. Bunun yanında cihat için silah yapmanın ve cihat araçlarından sayılan at beslemenin hayırlı bir amel olduğuna ve şehadetin önemine değinilmiştir. Tüm bunlarla İslam'ın yeryüzünün her coğrafyasına ulaştırılması hedeflenmiştir.

İşte Rasulullah (s.a.v) bu yüce değerleri, yani inanç, ibadet ve ahlâki prensipleri insanların gönlüne yerleştirmek ve onları kemale erdirmek için muhatabının durumuna ve ihtiyacına göre bazen iman ve cihadı, bazen iman, cihat ve haccı, bazen namazı ve bazen de güzel ahlâkı "en hayırlı, en güzel ve en iyi" olarak nitelemiştir.

Bazı insanların veya yerlerin "en hayırlı" ya da "en iyi" vasıflarıyla nitelendirilmesi bunların Allah katındaki değerine ve ilahi emirleri hayatlarında tatbik etmelerinden ve buna mekân teşkil etmelerinden kaynaklanmaktadır. Meselâ, Hz. İbrahim'in en hayırlı kişi olarak nitelenmesi O'nun putperestlikle mücadele etmesi ve Allah'a karşı olan tevazusundandır. Hz. Meryem'in hayırlılığı da, takvası ve Allah'a olan samimi teslimiyetinde görülmektedir.

Mekke'nin, yeryüzünün en hayırlı yeri olması da orada Allah'a çokça ibadet edilmesindedir. Çünkü Mekke tevhit akidesinin tüm yeryüzüne yayıldığı bir yerdir.

Netice olarak diyebiliriz ki; Hz. Peygamber, Allah'a da'vet etmekle görevlendirildiği toplumu "en hayırlı ümmet" durumuna getirmek için muhataplarına karşı son derece nazik ve yumuşak davranmıştır. İnanç, ibadet, muamelât ve ahlâk esaslarını benimsetmek için, onlara karşı en iyi eğitim ve irşat yolunu tutmuştur. İnsanları kötü adet ve alışkanlıklardan kurtarıp, iyi ve doğruya yöneltmek için, en etkin bir şekilde, iyi ve faydalı gördüklerini "en hayırlı" gibi vasıflarla, kötü ve zararlı gördüklerini de "en kötü, en zararlı" gibi vasıflarla niteleme üslubunu kullanmıştır. Bütün bunları yaparken, insanlara hayırlı amellerin nasıl olacağı veya olması gerektiği hususunda Müslümanlar'a en güzel örnekleri sergilemiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDULBAKÎ, Muhammed Fuad, **el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Kahire, 1407/1987.
- ABDULFETTAH, Ahmed İbrahim, **el-Kâmusu'l-Kavim li'l-kur'âni'l-Kerîm**, I-II, Kahire, 1983.
- ABDULLAH b. Mahmud el-Mevsiliyy, **el-İhtiyar li Ta'lil Muhtar** c. 1, s. 125. Darü'l Fikrû'l Arabiyy (1-4)
- AHMED b. HANBEL, Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed el Bağdadî, **el-Müsned**, I-VI, İstanbul, 1982.
- AKSEKİ, A. Hamdi, **İslâm Dini**, Ankara, ts.
- ALİYYÜ'l-KÂRÎ, **Mirkâtu'l-mefâtih, Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih**, I-XI, Beyrut, 1412/1992.
- ASIM EFENDİ, Seyyid Ahmed, **Kamus Tercemesi**, I-IV, İstanbul, 1305.
- el-ASKERÎ, Ebu Hilâl Ahmed el-Hasan ibn Abdillah, **el-Furûk fi'l-Luga**, Beyrut, 1400/1980.
- AYNÎ, Bedruddîn Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, **Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhari**, I-XX, Kahire, 1392/1972.
- ÂZİMÂBÂDÎ, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsu'l-hakk, **Avnu'l-Ma'bud Şeru Sünen-i EbîDâvud**, I-IV, Beyrut, 1410/1990.
- el-BEYDAVÎ, Abdullah İbn Ömer, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, I-II, Beyrut, 1407/1988.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, **-Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri**, I-VIII, İstanbul, ts. **-Büyük İslam İlmihali**, İstanbul, ts.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, **Sahihu'l-Buhârî**, I-III, İstanbul, 1401/1981.
- CANAN, İbrahim, **Bütün Mes'eleriyle Kur'ân'da Çocuk**, Erzurum, 1984. **Kütüb-i Sitte Hadis Ansiklopedisi**, I-XVIII, İstanbul, ts.
- el-CEVHERÎ, İsmail İbn Hammâd, **es-Sihah, (thk. Ahmed Abdu'l-Gafûr Attar)**, I-VI, Beyrut, 1404/1984.
- el-CÜRCANÎ, Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif, **et-Ta'rîfat, (thk. Abdü'l-Mün'im Hafniyy)**, Kahire, 1411/1991.
- ÇANTAY, Hasan Basri, **Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm**, I-III, İstanbul, 1404/1984.
- DARİMÎ, Abdullah b. Abdurrahman es-Semerikandi, **Sunenu'd-Darimi, (thk. Fevvâz Ahmed)**, I-II, Beyrut, 1987.
- DAVUDOĞLU, Ahmed, **Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi**, I-XI, İstanbul, 1977.

- DERVEZE, Muhammed İzzet, **et-Tefsîru'1-Hadîs**, Kahire, 1962-1964.
- DEYLEMÎ, Şehredar b. Şiruye, **firdevsü'l ahbar**, Beyrut, 1406/1986
- DRAZ, Abdullah, **Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru (tere. Yrd.Doç.Dr. Salih Akdemir)**, İstanbul, 1983.
- EBU DÂVUD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, **Sünenû Ebi Dâvud**, I-V, İstanbul, 1401/1981.
- EBÜ'L-BEKÂ, el-Huseynî el-Kefevî, **el-Külliyat**, (nşr. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısırî), Beyrut, 1413/1993.
- ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, I-X, İstanbul ts.
- el-EZHERÎ, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, **Tehzîbu'1-Luga**, I-XV, Kahire, 1384/1969.
- el-FİRUZABÂDÎ, Muhammed İbn Yakup, **el-Kâmûsu'1-Muhît**, Beyrut, 1407/1987.
- el-GAZZÂLÎ, Ebu Hamid Muhammed İbn Muhammed, **Âfatü'l-Lisân**, (thk. M. Ahmed Aşûr), Kahire, 1990.
- HAŞİMÎ, M. Ali, **Kur'ân ve Sünnette Müslümanın Şahsiyeti (trc. Rasul Tosun)**, İstanbul, 1406/1986.
- HATİPOĞLU, Haydar, **Sünen-i ibn Mâce Tercemesi ve Şerhi**, I-X, İstanbul, 1983.
- el-HEYSEMÎ, Ahmed b. Hacer, **es-Savaiku'1-Muhrika**, İstanbul, 1984.
- el-HEYSEMÎ, Nûru'd-Din Ali b. Ebî Bekr, **Mecmau'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevaid**, Beyrut, 1967.
- İBN HACER, el-Askalâni, **Fethu'1-Bârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, I-XVI, Beyrut, 1413/1993.
- İBN KESİR, İmaduddin Ebi'l-Fidâ İsmail, **Tefsîru'1-Kur'ani'l-Azîm**, I-IV, Kahire, ts.
- İBN MÂCE, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Yezîd el-Kazvinî, **Sünenû'bni Mâce**, I-II, İstanbul, 1401/1981.
- İBN MANZUR, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed, **Lisânu'1-Arab**, I-XV, Beyrut, 1410/1990.
- İBNÜ'L ESİR, el-Cezeriyy b. Muhammed, **-En-Nihaye fi Garibu'l-Hadisî ve'1-Eser**, I-V, 1383/1963.
- İBNÜ'L-KAYYIM, el-Cevzî, **el-Vâbil u's-Sayyib**, Cidde, ts.

- İZUTSU, Toshihiko, **Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar**, (Çev. Selahattin Ayaz) İstanbul, ts.
- KANDEMİR, M. Yaşar, **Örneklerle İslam Ahlakı**, İstanbul, 1986.
- KE'KÛ, Ahmed Hüseyin, **el-Evliyâu ve's-Sâlfhûn**, I-II, Dımaşk-Suriye, 1410/1990.
- el-KİRMANÎ, Şemsüddin Muhammed b. Yusuf b. Ali, **el-Kevâkibü'd-derârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, I-XXV, Beyrut, 1981.
- el-KURTUBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ahmed, **el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'an**, Mısır, Fasikül Halinde.
- el-KUŞEYRÎ, Ebu'l-Kâsım Abdulkerîm ibn Hevâzin, **er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fi İlmi't-Tasavvuf**, Mısır, ts.
- KUTUB, Seyyid, **-Fî Zilali'l-Kur'an**, I-VI, Beyrut, ts.
- **-İslam'ın Dünya Görüşü**, (trc. Ali Arslan), İstanbul, 1981.
- MALİK b. Enes, **el-Muvatta'**, (thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî), İstanbul, ts.
- MAVERDÎ, Ebu Hasan Ali b. Muhammed, **Edebu'd-Dünya ve'd-Din**, (thk. Mustafa es-Sakka), Beyrut, 1408/1988.
- MUHAMMED b. Yakup el-Firuzabadi, **Tenvirü'l-Mikbas Min Tefsir-i İbn-i Abbas**, I-VI, İstanbul, 1984.
- MUTÇALI Serdar, **Türkçe-Arapça Sözlük**, İstanbul, ts.
- MÜBAREKFÛRÎ, Muhammed 'Abdur'-Rahman b. 'Abdu'r-Râhim, **Tuhfetü'l-Ahvezî**, I-X, Beyrut, 1410/1990.
- MA'LÛF LUVİS, **el-Müncid**, Beyrut, ts.
- MURTADA ez-ZEBÎDÎ, Muhibbüddin Ebu'l-Feyz Muhammed Murtadâ, **Tâcü'l-arûs min Cevahiri'l-Kamûs**, I-X, Mısır, 1306.
- MÜSLİM, Ebû'l-Huseyn İbn el-Haccâc el-Kuşeyrî, **Sahih-i Müslim**, I-III, İstanbul, 1401/1981.
- NESÂİ, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Suayb b. Ali b. Bahr, **-Sünenü'n-Nesâî, bi Şerhi'l-Hâfız Celâliddin es-Suyûtî ve Haşiyetü İmami-s Sindî**, I-VIII, İstanbul, 1401/1981.
- en-NEVEVÎ, Muhyiddin Zekeriyâ, **Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî**, I-XVIII, Beyrut, 1411/1990.
- er-RAGİP, el-İsfehânî, Ebu'l Kasım İbn Muhammed, **el-Müfredât f Garîbi'l-Kur'an**, Beyrut, ts.
- RİFAT, Ahmet, **-Tasvirü'l-Ahlak**, Dersâdet, İstanbul, 1305.
- **-Ahlâk Sözlüğü**, (Haz. Hüseyin Algül), ts.

- SÂBUNÎ, Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefâsîr**, I-III, Mekke, ts.
- es-SAN'ANÎ, Muhammed b. İsmail, **Sübulu's-Selâm Şerhu Bulûğu'1-Meram**, (thk. **İbrahim 'Asr**), 1-IV, Kahire, ts.
- es-SEMERKANDÎ, Ebul-Leys, **Tenbihu'l-Ğafilin**, (thk. **Yusuf Ali Bedevî**), Beyrut, 1413/1993.
- SINDI, **Sünenü'n-Nesâî ve Haşiyetü Imami's-Sindî**, Beyrut, ts.
- SOFUOĞLU, Mehmed, **-Sahîh-i Buhari ve Tercemesi**, I-XVI, İstanbul, 1987. – **Sahîh-i Müslim ve Tercemesi**, İrfan Yayınları, I-XVI, İstanbul, 1988.
- SOYYİĞİT, O. Zeki, **Sünen-i Tirmizî, Tercemesi**, I-VII, İstanbul, 1401/1981.
- ŞA'RAVÎ, Muhammed Mütevellî, **Tefsiru's-Şa'ravî**, Kahire, 1992.
- SAKİR, Ahmed Muhammed, **el-Bâisu'1-hasîs Şerhu İhtisarı UlûmiT-Hadis**, Beyrut, 1408/1988.
- ŞÂTİBÎ, Ebu İshâk, **el-Muvafakât, fi Usûlî Şerî'a**, I-IV, Beyrut, 1416/1996.
- ŞEVKÎ, Muhammed Hıdır Seyyid, **el-Muhtar Min Kunûzi's-Sünne**, I-II, Kahire, 1407/1986.
- TAFTAZÂNÎ, **Kelâm İlmi ve İslâm Akaidi**, (Haz. **Süleyman Uludağ**), İstanbul, 1991.
- et-TAHANEVÎ, Muhammed Ali el-Fârûkî, **Keşşâfu Istilâhâtî'l-Fünûn**, I-II, İstanbul, 1404/1984.
- TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed İbn İsa, **Sünenü't-Tirmizî**, I-V, İstanbul, 1401/1981.
- **Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi**, I-XIII, İstanbul, 1993.
- ULVAN A. Nâsîh, **İslamda Aile Eğitimi** (çev. **Celal Yıldırım**), I-II, Konya, 1401/1981.
- el-VAHİDÎ, Ebu Hasan Ali İbn Ahmed, **Esbâbu'n-Nüzûl**, Mısır, 1388/1968.
- VEHBE, Zuhaylî, **İslâm Fıkhi Ansiklopedisi**, I-X, İstanbul, 1994.
- YAHYA, İbn Sellam, **et-Tasârîf** (thk. **Hint Çelebi**), Tunus, 1979.
- YUNUS EMRE, **Divanı, Haz. Mustafa Tatçı**, Ankara, 1991.
- ez-ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Mahmûd İbn Ömer, **Esâsu'l-Belâğa**, Kahire, 1960.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Faik HASAR		
Doğum Yeri ve Yılı	Malatya/Pütürge 1967		
Bildiği Yabancı Diller	Arapça		
ve Düzeyi	Çok İyi		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1983	1987	Zeytinburnu İmam Hatip Lisesi/İstanbul
Lisans	1987	1992	Al-Azhar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Mısır İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi(Denklik)
Yüksek Lisans			
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1. Milli Eğitim Bakanlığı	1983		Değişik okullarda görev yaptı. Halen devam ediyor.
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar	Mesleki Tatbikat Kolu “Değişik konularda 200 Hadis ” adlı proje		
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	faik_hasar@hotmail.com		
	Tarih	18.12.2012	
	İmza		
	Adı Soyadı	Faik HASAR	

